

Nagy Miklós: Románia modern-kori agrárfejlődése (1918–1980)

kézirat

Kulcsszavak: agrártörténet; agrárpolitika; földbirtokreform; agrárstatisztika; kollektivizálás; szövetkezet; parasztság

A munka eredetileg *Az európai szocialista országok modern-kori agrárfejlődése* című kötethez/kutatási programban készült, de nem jelent meg. A szerző válogatott írásai és munkásságának értékelése: *Eke és toll. Dr. Nagy Miklós emlékezete*. Sajtó alá rendezte Cseke Péter, EME, Kolozsvár, 2016. 392 p.

Tartalomjegyzék

I. Az első világháború végétől a második világháború végéig (1918–1944)

- I/1 Az államiság megszervezése
- I/2 Uralkodó agrárpolitika
- I/3 Földbirtokpolitika, földreform, agrárstruktúra
- I/4 Az agrártermelés szintje és közgazdasági tényezői (piac, hitel stb.)
- I/5 A falu szociális viszonyai
- I/6 Paraszti ellenzék, munkáspárti agrárprogramok
- I/7 A háborús gazdálkodás hatásai

II. A második világháború utáni esztendőök (1944–1948/49)

- II/1 A mezőgazdaság és a parasztság háborús kárai
- II/2 A régi birtokstruktúra felszámolása, politikai, termelési és szociális hatásai
- II/3 A népi demokratikus állam agrárpolitikája
- II/4 A szövetkezés kezdeti formái
- II/5 Az újjáépítés eredményei a mezőgazdaságban

III. A mezőgazdaság szocialista átalakításának általánossá válása

- III/1 A szocialista agrárátalakulás programja és az átszervezés ellentmondásai
- III/2 Az agrártársadalom szélső pólusainak felszámolása (gazdag-parasztság likvidálása, az agrárszegénység és a dolgozó parasztság útjai)
- III/3 Az ipar és az agrártermelés fejlődésében előálló fáziskülönbség okai és következményei
- III/4 Az újonnan (tömeges átszervezéssel vagy anélkül) kialakult agrárstruktúra és termelés

IV. A mezőgazdaság modernizálása (1962–1980/85)

- IV/1 A modernizálás szocialista nagyüzemi és kisüzemi útjai, valamint azok agrárpolitikai megítélése
- IV/2 Az agrártermelés, árutertermelés, fogyasztás (paraszti jövedelem) szintjének alakulása
- IV/3 Az agrártermelés, árutertermelés, fogyasztás (paraszti jövedelem) szintjének alakulása
- IV/4 A parasztság számának és arányának megcsappanása, hagyományos társadalmi minőségének átalakulása

Jegyzetek

Nagy Miklós

Románia modern-kori agrárfejlődése (1918–1980)

I. Az első világháború végétől a második világháború végéig (1918–1944)

I/1 Az államiság megszervezése

A modern nemzeti állam megalakulásának időpontját 1859. január 24. és február 5. közötti időpont jelöli, amikor a havaselvei választógyűlés is az ország fejedelmévé választja Al. Ioan Cuzát, s ezzel megvalósul Moldva és Havaselve egyesülése. 1860. augusztus 26. és szeptember 7. között nyílik az Egyesült Fejedelemségek első diplomáciai képviselője Párizsban, de Porta csak 1861. december 4-én engedélyezi Moldva és Havaselve politikai és közigazgatási egyesülését.¹

Cuza 1864. május 2-án feloszlatja az országgyűlést, új alkotmányt bocsájt ki, majd augusztus 14-e és 26-a között bocsájtják ki azt a törvénytervezetet, amely az Egyesült Fejedelemségekben megszünteti a jobbágyságot. Közben meghívják fejedelemnek Hohenzollern Károlyt, aki 1866. május 10-én leteszi a fejedelmi esküt, majd 1881. május 14-e és 26-a között Románia királysággá alakul és Hohenzollern-Sigmaringen Károlyt május 10-én Románia első királyává koronázzák I. Károly néven.

Az 1913. július 28. és augusztus 10. közötti bukaresti béke – amely a II. Balkán háborút² zárja le –, szentesíti Románia jogát Dél-Dobrudzsára, amelyet Bulgáriától kap vissza.

Ezzel tehát a román királyság területe kiegészül. A parasztság helyzete azonban – különösen a Regulamentul Organic megjelenése óta³ – romlik s ennek folyományaként 1907. február 8-án Flămânzi moldvai községben kirobban az elégedetlen parasztság felkelése, amelyet D.A. Sturdza kormánya vérbe fojt, több mint 11.000 parasztot lemészárolva.

1914. október 10-én meghal I. Károly. A trónon fia, I. Ferdinánd követi, akit később Gyulafehérváron feleségével, Máriával együtt Nagy-Románia királyává koronáznak. Ő 1927. július 20-án bekövetkezett haláláig marad király, majd unokája I. Mihály néven, 6 éves korában követi a trónon. A királyi családon belül fennálló viszályok miatt Ferdinánd fia, II: Károly csak 1930. június 8-án foglalja el a trónt, külföldről váratlanul visszatérve.

Az I. világháború végén a hadihelyzet lehetővé teszi, hogy 1918. december 1-re az erdélyi románság nagygyűlést hívjon össze Gyulafehérvárra, ahol kimondják Erdélynek az addigi román királysággal való egyesülése szándékát s ezt az 1920. június 20-án aláírt trianoni békeszerződés szentesíti, a két időpont között pedig Erdélyt egy ideiglenes szerv, a Consiliul Dirigent (Kormányzótanács) vezeti (ugyan csak 1920. április 2-ig). Ez a Kormányzótanács szervezi meg az új közigazgatást, nyíltparancssal jelölve ki a különféle felelős állásokra kiszemelt személyeket.

1918. március 27. és április 9. között a kisinyovi országos tanács kimondja Besszarábia egyesítését Romániával, majd ugyanazon év november 15. és 28. között a román nemzeti tanács elhatározza Bukovina egyesítését is Romániával. Így valamennyi területi igénye teljesülvén, Románia területe a háború előttinek több, mint kétszeresére nő, s ezzel az állami életnek új fejezete kezdődik.

Az új államiság szükségessé teszi a szervezeti egységesítést is, a jogrendszer egységesítését, hiszen a korábban magyar Erdély, osztrák Bukovina, orosz Besszarábia, bolgár Dél-Dobrudza jogrendszerének egybehangolás a moldvai és havaselvei jogrendszerekkel az

¹ Bodor A. – Csetri E. (szerkesztésében): Történeti kronológia. I. kötet 443. l.

² Ebben a háborúban Románia, Görögország, Szerbia, Montenegró és Törökország mellett harcol Bulgária ellen, tehát nem Oroszország oldalán Törökország ellen, mint az 1877-es orosz-török háborúban.

³ 1831 májusában jelent meg és az a hatalmat a bojárság (nagybirtokosság) kezében összpontosítja. Ezt Marx a „robotmunka kódexének” nevezi.

állampolgárok egyenlőségének előfeltétele volt. Ugyanígy egységesíteni kellett a különböző történelmi múltú agrárnéesség földhasználati jogát és birtokviszonyait, amelyeknek a kialakulása a feudális viszonyok között jelentős eltéréseket mutatott. A királyi hatalmat a Hohenzollern ház tagja gyakorolják, a politikai hatalom azonban polgári politikai pártok kezében összpontosul. A törvényhozás két háza – a képviselőház és a szenátus – a II. világháborút követő korszakig a polgári pártok kezében van, a szociáldemokrácia és a kommunista párt alig jut parlamenti képviselőhez. Ennek megfelelően az a demokratizmus, amelyet az I. világháború végén – elsősorban a nemzetiségek felé tett ígéretek – kilátásba helyeztek, csak látszólagos. A főbb politikai pártok, az úgynevezett „történelmi pártok”, elsősorban a Liberális Párt és a Nemzeti Parasztpárt, amelyek mellett ritkán szólhatnak bele – uralomra kerülve – az olyan kisebb (ugyancsak polgári) pártok, mint az Averescu féle párt, a Goga kormány, G.B. Marinescu, N. Iorga kormánya stb. 1938-ban, február 10-én aztán II. Károly bevezeti a királyi diktatúrát, amelyet rövidesen követnek a kifejezetten fasiszta rendszerű pártok.

Az új államiság létrejötte után, a békeszerződések révén az új ország határai közé került nemzetiségek (elsősorban magyarok, németek, ruténok, ukránok, stb.) az új államkeretek közé való beilleszkedés lehetőségét keresték; a volt közigazgatási, bírósági, vasúti, postai, tanügyi, stb. szervek alkalmazottainak egy jelentős hányada repatriált, a középiskolát végzett egyetemi vagy főiskolai pályára készülő fiatalok (tehát a húszas években a fiatal értelmiségi réteget alkotni hivatott diplomások) nagyon kevés kivételtől eltekintve vagy félbemaradt egzisztenciákká váltak, vagy a környező országok (elsősorban Magyarország) egyetemeire, főiskoláira iratkoztak be s csak kis részük tért vissza felsőfokú végzettséggel. A romániai egyetemeket és főiskolákat az impériumváltás első éveiben magyar hallgatók – néhány kivételtől eltekintve – a román nyelv ismeretének hiánya miatt nem látogatták, más tanítási nyelvű főiskola, egyetem pedig már nem volt az országban. Jellemző e tekintetben, hogy az 1869-ben létesült kolozsvári mezőgazdasági főiskola 1921–1929 között végzett 122 hallgatója között mindössze egy magyar anyanyelvű hallgató végzett, viszont jóval több Bulgáriából származó, bolgár anyanyelvű hallgató látogatta ezt a főiskolát.⁴ Nagyjából hasonló volt a helyzet a többi romániai főiskolákon és egyetemeken is, ami azt vonta maga után, hogy 1919-től 1940-ig a felsőfokú végzettséget szerzett magyarok arányszáma lényegesen alatta maradt a nemzetiségi arányszámának, az állami élet egyes területein pedig (például hadseregben, rendőrségen, diplomáciai pályán, felsőfokú oktatási intézményekben, stb.) úgy szólván teljesen el volt zárva előttük az érvényesülés útja.

Ebből következik, hogy a román államiságot a többnemzetűség ellenére a nemzeti jelleg jellemezte.

I/2 Uralkodó agrárpolitika

Amint a következő fejezetből kitűnik, az 1919–1921-es földreformok után a nagybirtok (s különösen Magyarországon még mindig jelentős szerepet játszó egyházi birtok) hatalmi helyzetét elvesztette s így az agrárpolitikát a kis- és törpebirtok autarchikus berendezkedésére kellett alapozni. Mivel a földreform során földhöz juttatottak a kapott földdel sem igavonó és haszonállatokat, sem mezőgazdasági épületeket, eszközöket, gépeket nem kaptak, nagyon sok új tulajdonostól a kisajátított földbirtokosok visszavásárolták az úgynevezett „forțat”⁵ földeket, amelyeket azonban nem lehetett a kisajátított tulajdonos nevére telekkönyvezni, s ezért ezeket

⁴ Lásd: Institutul agronomic „dr. Petru Groza” Cluj, 1869–1969. Cluj – 1969 című kiadvány 189–190. lapját. Ezzel szemben, amikor a főiskolának magyar nyelvű tagozata is működött, volt olyan év, amikor a magyar oktatási nyelvű fakultáson száznál többen is végeztek, így pl. 1954-ben 106 magyar hallgató.

⁵ Szó szerinti fordításban ez „erőltetett” jelent; az akkori mindennapos szóhasználatban így nevezték a földbirtokreform során a juttatottaknak kiosztott földeket.

vagy idegenek (rokonok) nevére táblázták be, vagy egyszerű szóbeli vásár alapján a kisajátított tulajdonos használta. Így az újonnan földhöz juttatottak egy jelentős része gyakorlatilag újra földnélkülivé vagy olyan életképtelen törpebitokossá vált, hogy az kénytelen volt munkaerejét – mezőgazdasági cselédként, napszámosként, zsellérként – eladni. Ennek a rétegnek nem volt a királyi Romániában hatékony érdekképviselője, amennyiben a z egyetlen tevőleges érdekképviselői szerv – Erdélyre korlátozódó hatáskörrel – az Erdélyi Gazdasági Egylet volt, de ez is elsősorban a kis- és középbirtokosok érdekeit képviselte. Az inkább állami feladatokat ellátó vármegyei Mezőgazdasági Kamarák elsősorban az állam és a termelők közötti közvetítő, propaganda feladatokat (termény- és állatkiállítások, vetőmag- és ültetőanyag-közvetítés, termelési versenyek stb.) láttak el.

A jobbágyság megszüntetése utáni állapot abban a vonatkozásban, hogy Erdélyben is (akárcsak Magyarországon) a nagy- és középbirtokok több bérmunkást alkalmaztak, míg Ó-Romániában a nagybirtokot – hagyományosan – jórészt a parasztság művelte meg a kisbérletrendszer keretében (sistemul invoielilor)⁶, ez még a két világháború közötti időkben is fennállott. A nagybirtokosság (Ó-Romániában: a bojárság) a kisbérllők iskolázottságának hiányosságát⁷ kihasználva, a kölcsönök, szolgáltatások stb. révén jövedelmét a szegényparasztság rovására jelentősen gyarapította. Ilyen körülmények között az ország agrárpolitikájában fő szempontnak kellett volna lennie: a mezőgazdasági szakmai tanfolyamoknak minél több szegényparaszttal való elvégeztetése, gazdasági eszközök, anyagok (igásállatok, gépek, nemesített vetőmag, műtrágya stb.) juttatása. De fontos feladat volt a bővebben termő fajtájú vetőmagvak, nemesített fajtákba tartozó tenyésztési állatok kihelyezése, a gazdaköri (a gazdatársadalmi – érdekképviselői) tevékenység erőteljes támogatása. A két világháború közti gazdasági eredmények ugyanis azt mutatják, hogy minden vonalon nagy szükség lett volna a hathatós támogatásra, ugyanis a termésátlagok és az átlaghozamok jelentősen elmaradtak a természeti adottságok alapján elvárhatóktól. Összehasonlításképpen lássuk a II. világháború előtti átlagokat (összehasonlítva a dániai azonos adatokkal)⁸.

	Búza t/ha	Árpa t/ha	Kukorica t/ha	Burgonya t/ha	Tehenenkénti évi tejhozam kg	Egy ha mezőg. területre jutó termelési érték, dollár
Románia	1,03	0,71	1,04	8,9	836	68
Dánia	3,04	2,98	-	17,0	3239	275

Ilyen körülmények között a szegényparasztság anyagi helyzete nem engedte meg a beruházások fokozását, sőt egyre nagyobb tömegek folyamodtak bankkölcsönökért, de jövedelem híján azt visszafizetni, lejáratukkor, nem tudták. Ez vezetett oda, hogy az éppen uralmon levő Iorga-kormány 1932. április 19-én kénytelen volt egy ún. „konverziós törvényt” kibocsájtani, amely a hitelező bankokat kötelezte, hogy a földművesek náluk fennálló adósságainak egy részét a bank további betéteseinek a rovására elengedje. Ezzel próbálták a világgazdasági válság miatt még nehezebb helyzetbe került, az ország lakosságának még mindig több, mint 70%-át kitevő agrárlakosság körében észlelhető szociális feszültséget levezetni. Az agrárrolló szinte az egész vizsgált időszakban – a két világháború között

⁶ Egyed Á.: i.m. 253. o. utolsó bejegyzés.

⁷ Miron Constantinescu a Jelentés a Román Népköztársaság nemzetgazdasága fejlesztésének ötéves tervéről (1951–1955) című, a RMP KB 1950 december 12–13-i plenáris ülésen elhangzott előadói beszédében ezeket írja (80. oldal): „A burzsoá-földesúri rendszer éveken át dicsekedett az írástudatlanság felszámolásával és a kötelező elemi oktatás bevezetésével. A valóság azonban az, hogy 1938-ban több mint 3.000.000 írástudatlan volt, az iskolaköteles gyermekek több mint 30%-a pedig nem végezte el az elemi iskolát.” (Kiadta a Román Munkáspárt, 1951.)

⁸ Gunst P. – Lökös L.: A mezőgazdaság története. Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 1982, 214–215. oldal, rövidítve.

mindenesetre – nyitott volt, ami természetszerűen még jobban korlátozta az ipari eredetű mezőgazdasági eszközök (főként gépi és fogatos vontatású kisgépek, talajművelő eszközök stb.) és a meliorációs munkálatokhoz szükséges anyagok (főként alagcsövek, öntözőberendezések stb.) beszerzését és alkalmazását. Jellemző, hogy az országban 1938-ban még csak 4049 traktor volt, nagyrészen külföldi gyártmányú Fordson, Lanz-Bulldog, Hanomag stb., amelyek zömét még a húszas években vásárolták, de amelyek sok középbirtokot eladósítottak.

A természeti adottságok kedveztek az országban az állattartásnak, hiszen a mezőgazdasági területnek kerekén 30%-a a természetes gyep (kaszáló, legelő) volt, különösen a domb- és hegyvidéken ezt az arányt is jelentősen meghaladva. Az ország eltérő történelmi múltú és fejlettségű részein azonban az állatállomány minőségében nagy különbségek voltak. Így Erdélyben a már az 1870-es évek óta rendszeresen terjedő szimentáli szarvasmarhát, Máramarosban az ugyancsak a múlt század vége óta behozott borzderest (és pedig annak négy változatát: a schwitzit, a montafonit, az allgautit és az oberinntalit) tenyésztették zömmel, a pinzgauai és az erősen megcsökkent létszámú alföldi darvas (podoliai marha) mellett, addig Moldvában, Havasalföldön, Dobrudzsában és Olténiában szinte kizárólag a szürke alföldi marha kisebb testű változatait (bucșan, iszker, ianolițean) és a kistestű havasi fajtákat tartják. A szarvasmarha állomány 1938 elején 3.653.000-et tett ki. Ebből exportra, élőállatként főleg máramarosi borzderesek kerülnek, zömmel a Közél-Keletre.

A juhtenyésztés jelentős, már 1938-ban eléri a 10.087.000-es állományt, egyrészt azért, mert – főként domb- és hegyvidéken – régi hagyományai vannak, másrészt mert a juhtejből készült termékek (túró, sajt, orda, zsendice, bálmos) kedvelt népelelmezési cikkek, a gyapjú pedig a népi ruházatkodás egyik legfontosabb nyersanyaga. A juhállomány zömét a helyi, parlagi fajták: a racka és a cigája (berke), valamint ezek keresztezései (a sztogos) képezik; az ország nyugati és délkeleti vidékein ezeken kívül a merinónak két változatát, Moldova északi részein a karakül keresztezéseit tenyésztik, kis létszámban. A juhtenyésztésre elég jelentős szövetgyártás épül, főleg Brassóban, Szebenben, Buhuși-on, Kovásznán (háziipari jelleggel) stb.

A sertésenyésztésben a harmincas évekig szinte kizárólag az igénytelenebb, a házi igényeknek – az akkori étkezési szokásoknak – megfelelőbb mangalicát (három változatban), a bálnait, a tuskéssertést (az úgynevezett sztoklit), a mocsári viszonyok között teljesen belterjesen tartható báltárejtet tartják, s csak egyes nagyobb gazdaságokban, s elsősorban a szászág és svábság körében van több hússertés, elsősorban yorkshirei és a német nemes sertés. A harmincas évektől kezdve, a tejszövetkezeti mozgalom terjedésével, mindenekelőtt Erdélyben, egyre gyarapodik a hússertés állomány, felhasználva takarmányozásra a tejüzemek melléktermékeiként keletkező soványtejjet, írótsavót. De a sertésállomány még így is, 1938-ban is a hivatalos statisztikákban csak 2.761.000 egyedet tesz ki, a valóságban azonban az ország lakosságának ellátása sertéshússal bőséges, jelentősen jobb, mint bármikor a II. világháború után, amikor pedig a hivatalos statisztikák szerint a sertésállomány (1985-ben) elérte a 14.777.000-es létszámot⁹.

Az állattenyésztés-politika azonban nagyjából arra korlátozódott, hogy a hivatalos szervek – elsősorban a Nemzeti Állattenyésztési Intézet¹⁰ – úgynevezett állattenyésztési szindikátusok alakításához minta alapszabályokat tettek közzé,¹¹ amelyek a gyakorlatban nem sok ilyen tenyésztő szervezet létrejöttét mozdították elő.

⁹ Anuarul Statistic al Republicii Socialiste Romania, 1985., 177. l.

¹⁰ Hivatalos nevén: Institutul National Zootehnic, Bukarest székhellyel.

¹¹ Ilyen volt például a következő című minta alapszabály: Model de statut pentru infiintarea sindicatelor de porci. Bukarest, é.n., továbbá a Model de statut al unui sindicat pentru cresterea si controlul productivitatii vitelor din rase cu productiuni mixte. Bukarest, 1940. (Fordításban: az első sertésenyésztő, a második vegyeshasznosítású szarvasmarha tenyésztő szindikátus minta alapszabályzata).

Az agrárnépesség foglalkoztatása nem vált agrárpolitikai kulcskérdéssé, mert a munkanélküliek száma – sok európai országhoz viszonyítva – Romániában jelentéktelen volt. Összehasonlításként az alábbiakban csak két ország hatósági munkaközvetítőnél munkát keresők számát közöljük 1934. márciusában, szeptemberében és decemberében.¹²

	március	június	szeptember	december
Románia	26.915	14.482	11.795	16.528
Csehszlovákia	789.789	582.810	576.267	752.328

Tehát a közel 4 millióval kevesebb lakosú Csehszlovákiában a munkanélküliek száma 1934. decemberében 45-ször több volt, mint Romániában. A húszas évek közepén, amikor Romániában jelentős gazdasági fellendülés volt, a munkanélküliek száma még jelentéktelenebb volt. A földműves lakosság körében azonban ez távolról sem volt egyértelmű, mert a törpebirtokos réteg saját birtokának jövedelméből megélni nem tudott, így általános volt a részesmunka és a z alkalmi munka keresése. Valamennyi agrár jellegű városi, sőt nagyközségi településen is általános volt az úgynevezett „napszámos piac”, ahol az idénymunkákhoz a nagyobb gazdák, földbirtokosok a napszámosokat fogadták fel. Ezenkívül a középbirtokokon dívott a jelentős munkaerőfölösleggel bíró vidékeken felfogadható arató csapatok alkalmazása. egyes vidékeken úgy, hogy ugyanezek a „csapatok” a kézi aratáson és cséplésen kívül elvégezték a gazdaságban olyan munkaigényes munkákat is, mint például a cukor- vagy takarmányrépa minden növényápolási munkája az egyeléstől a II. vagy III. kapálás befejezéséig. Az ilyen az aratást és cséplést résziben, egyéb munkálatokat megegyezés szerint pénzbeli vagy természetbeni (és pénzbeli) javadalmazásért végeztek. Általában a munkaadó kötelezettségei közé tartozott a sommások és az általuk a gazdaságban szerzett gabona térítésmentes szállítása is lakóhelyük és a munkaadó gazdaság között, oda és vissza.

Olyan mérvű exodusról, amilyen a világ nagyrészen a II. világháború után bekövetkezett, a két világháború közötti Romániában szó sem volt, sőt az iparosodás és a városiasodás olyan kis mérvű volt, hogy a földműves népesség számottevő városba áramlásáról nem beszélhetünk, amit bizonyít, hogy 1930 és 1956 között a városon élők arányszáma csak 9,9%-kal nőtt.¹³

Az I. világháború után Romániában különböző vélemények szembesültek a jövő fejlődési irányát illetően. Egyes teoretikusok szerint a kimondottan agrár jellegű országban meg kell teremteni a hiányzó ipart, mások szerint az iparfejlesztéshez szükséges tőkét csak a mezőgazdaságtól lehet elvonni, tehát a mezőgazdaság jövedelmezőségét kell úgy fokozni, hogy az ipari beruházásokhoz szükséges jövedelmet elő tudja állítani. Természetesen voltak olyan közgazdászok is, akik az idegen tőke behívása útján vélték a nemzeti ipar fejlesztésének kérdését megoldani. „Következésképpen, a liberális kormányzatok konkrét gazdaságpolitikájában egész törvénykezés bevezetésére tértek rá, azzal a rendeltetéssel, hogy az biztosítsa a mezőgazdasági szektorból származó jövedelmeknek az ipar felé történő átvitelét. Ennek az átvitelnek a fő útja az árak diszparitásos rezsimjének a létrehozása volt” – írja Marcu Nicolae.¹⁴ Ebben a koncepcióban például 1920-ban állami monopóliummá nyilvánították a búza és a rozs kivitelét, más terményeknél külön engedélyhez kötötték az exportot. Az állami jövedelmek gyarapítása érdekében bevezették az értékarányos export díjat, 1921-ben bizonyos mezőgazdasági termények exportjának kontingentálására tértek rá, kiviteli engedélyt csak az exportálandó mennyiséggel azonos mennyiségű terménynek az állam részére történő beszolgáltatáshoz kötve.

¹² Magyar Statisztikai Zsebkönyv, Budapest, 1936. Nemzetközi adatok.

¹³ Anuarul Statistic al R.P.R., 1959., 67. oldal.

¹⁴ Marcu, Nicolae: Studii privind evolutia agriculturii si silviculturii Romaniei in perioada interbelica (1919–1939), Bucuresti, 1970. (Doktori tézis). Kivonat 39 oldalon.

Ezek a beavatkozások, megszorítások, az agrárrolló további nyitottsága és az őstermelők egyre súlyosabb eladósodása kényszerítette ki az ún. – futólag már említett – konverziós törvényeket. Egymást követően négy ilyen törvény jelenik meg: 1932. április 19-én, 1932. október 26-án, 1933. április 14-én és 1934. április 7-én.¹⁵ Ezek – nagy vonalakban – a következőképpen szabályozták a bankadósságok rendezését.

Az 1932. április 19-i törvény előírja, hogy a 20 kat. holdnál kisebb mezőgazdasági ingatlannal rendelkező tulajdonosok tartozását felére csökkentik és ezt 30 év alatt, 4 százalékos kamattal kell visszafizetni. De mind ez a kategória, mind a 20 holdon felüli birtokkal rendelkezők – bizonyos előírásoknak megfelelően – 50 százalékos adócsökkentést élvezhetnek az 1927. évi vagy azelőtt felvett kölcsönök esetében, s ez az 1928–1931 években felvett kölcsönöknél 40–10%-ra módosul. De, aki vállalja, hogy tartozásának legalább 60%-át kifizeti a bíróság által megállapított határidőig, az ezt a kedvezményt veheti igénybe.

Az 1932. október 26-i törvény a konverziót kért adóssal szembeni végrehajtási eljárásokat szabályozza, bizonyos időre felfüggesztve a végrehajtást.

Az 1933. április 14-i törvény két moratóriumot állapít meg: 1. öt évet 1%-os kamattal mellett a 20 holdon aluli birtokosok részére, bizonyos feltétellel a 20 – 100 holdasok részére is, és 2. két évi moratóriumot 2%-os évi kamattal az olyan 100 holdon felüli birtokosok számára, akiknek tartozása nem haladja meg a törvényben előírt holdankénti minimumot és tartozásuk 80%-a a földvásárlásból ered.

Az 1934. évi április 7-i törvény újra jelentősen módosítja az előbbieket, nevezetesen: a falusi adósság tartozását 50%-kal csökkenti s a megmaradt felényi tartozást 17 év alatt, 34 részletben. évi 3%-os kamattal kell visszafizetni, sőt tovább csökkenti és a fennmaradt 10 év alatt kell, 20 részletben, 6%-os évi kamattal visszafizetni, de ha az adós az első két évben valamelyik részadósságát kifizeti, akkor már a kedvezmény 35%-ra emelkedik.

Azért foglalkoztunk a konverzióval kicsit részletesebben, mert egyrészt rávilágít az ország hitelpolitikájára s ezzel kapcsolatosan kifejezésre juttatja a betétesek bankok iránti bizalma megingását, másrészt jelzi a probléma súlyosságát, hogy kerek két év alatt négy törvényt is kellett hozni. De arra is jellemző a négy törvény, hogy mennyire kapkodóvá, következetlenné vált maga a pénzügyi törvénykezés is a gazdasági élet meggondolatlan hitelezése folytán előállt, a teherbíróképességet meghaladó eladósodása miatt. Természetesen az adósságrendezés elhúzódása évekre épp úgy fokozta a gazdasági instabilitását, mint az 1919–1921-es földreform végrehajtásának közel másfél évtizedes elhúzódása, elsősorban a birtokbajhelyezések terén.

A korszerűbb mezőgazdasági termelést szolgáló ipar fejlődése és az ilyen célú behozatal nem tartott lépést a követelményekkel. Ezért mezőgazdasági gép-, eszköz-, műtrágya-, növényvédőszer-, állatgyógyszerellátás nem volt kielégítő, de kirívóak voltak a különböző történelmi múltú országrészek közötti eltérések is a történelmi fejlődés eredményeképpen. Ez vezetett oda, hogy például a traktorok megoszlása birtokkategóriák szerint is (nemcsak összességében) jelentős eltéréseket mutat, amint az az alábbi táblázatból is kitűnik (1945-re vonatkozó adatok).¹⁶

¹⁵ Demeter B. dr. Venczel J.: Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája a román impérium alatt. Bp. 1940. 6. és 7. oldal.

¹⁶ Statistica agricola a Romaniei, vol.V. Inventarul agricol in anul 1945. A Központi Statisztikai Intézet kiadása, Bukarest, 1947.

Gazdaságföldrajzi régiók ^x	Összes traktor	A traktorok megoszlása a tulajdonosok által birtokolt földterület nagysága szerint					
		0 ha	1–5 ha	6–25 ha	26–100 ha	101–300 ha	300 ha ^{xx} fölött
Románia	8990	1006	1186	2285	1731	1185	817
Szeret és Prut síksága	679	85	92	159	98	69	77
Moldvai Kárpátok	209	17	49	43	16	29	16
Havasalföldi és olténiai Kárpátok	929	102	147	154	180	196	63
Duna síksága	3082	189	323	670	553	656	518
Dobrudzsa	367	16	7	43	102	94	71
Bukovina	20	4	4	9	-	-	-
Erdélyi fennsík	1358	324	304	342	147	45	26
Tisza síksága	2346	269	260	865	635	96	46

^x A hivatalos beosztás szerint
^{xx} A részösszegek nem adják ki az összes traktorok számát, mert a „meghatározatlan” kategóriába tartozók számát nem tüntettük fel, bár az eredetiben ott van.

A táblázatból kiemelkedik viszonylag magas traktorállományával a Duna síksága (amely magába foglalja Havasalföld nagy gabonatermő területeit), a történelmi Erdély (itt: Erdélyi fennsík néven) és a Tisza síkságának nevezett terület, amely azonban – nevét megkérdőjelezve – magába foglalja Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad Temes-Torontál, Krassó és Szörény megyéket, tehát az ország második fontosságú gabonatermő területét.

Szembeötlő az az eltérés – vidékenként – a gépi-ellátottság tekintetében a különböző birtokkategóriák között is, amely azt látszik bizonyítani, hogy míg Ó-Romániában a nagybirtok volt a tőkeerősebb, Erdélyben és az ország legnyugatibb megyéiben (itt: a Tisza síksága néven) a 100 ha-on aluli gazdaságokban volt sokkal nagyobb mérvű a gépesítés. Így a Duna síkságán az összes traktorok 53,3%-a volt a 100 ha-on aluli gazdaságok tulajdonában, addig a Tisza síkságának nevezett területen lévő megyékben a traktorok 83,9%-a, Dobrudzsában még jobban kihangsúlyozott a 100 ha-on aluli birtokok gyengébb ellátottsága, amennyiben ott a 0–100 ha közötti nagyságú gazdaságok csak a traktorok 45,7%-át birtokolták.

1935-ben kereken 10,5 millió hektár szántóra 3441 traktor, vagyis 1 traktorra 3051 ha szántó jutott. 1938-ban egy cséplőgépre 830 hektár szántó jutott, s mert az egész szántónak 45,1%-át a szalmásgabonák foglalták le, ez azt jelenti, hogy 1 cséplőgépre 374,3 hektár elcsépelni való szalmásgabona jutott. Tekintettel arra, hogy egy átlagos nagyságú cséplőgép naponta 8–10 ha szalmásgabona termését tudta elcsépelni, egy cséplőgépre 38–47 napi cséplés jutott. Ha egy átlagos teljesítményű cséplőgép kiszolgálásához 12–13 személyre (etető, kévevágó, adogató, törek- és szalmahordók, kazalrakók stb.) volt szükség, akkor ez a 12.647 cséplőgép évente a cséplés ideje alatt napi 151–164 ezer embernek, az egész cséplés alatt kereken 7 millió ember-nap munkát adott. Ennek egy pontosabban meg nem határozható része esett a bér munkát (többnyire természetben fizetett részmunkát) alkalmazó közép- és nagybirtokon dolgozókra, egy része a kalákában, családtagokkal dolgozó kis- és törpegazdaságok tulajdonosaira.

I/3 Földbirtokpolitika, földreform, agrárstruktúra

Románia 1945 előtti földbirtokpolitikai célkitűzései, programjai nem lehettek egységesek, amennyiben az első világháborút követő békeszerződések révén megnövekedett a történelmileg eltérő módon fejlődött országrészek között mind az agrárstruktúra, mind a szociális viszonyok tekintetében jelentős eltérések mutatkoztak. Bonyolította az agrárpolitikát, hogy a soknemzetiségű állam nemzetpolitikai célkitűzéseinek megvalósítására is olyan

eszközökhöz folyamodott, amelyeket szintén birtokpolitikai megoldásokkal kívánt elérni. Ilyen kifejezetten nacionalista – most már bevallottan is nemzeti s nem szociális célokat követő – beavatkozás volt a telepítés, amely a nemzetiségek lakta, az országhatárokhoz közel eső területeken ment végbe legerőszakosabban. Ezek célja egyes vidékek néprajzi képének megváltoztatása volt. Ez kitűnik az alábbi táblázatból. (Rövidítve).¹⁷

Ország rész	Telepek száma	A kiosztott terület hektároiban	Telepes családok száma	A telephely átlaga (ha)
Románia	748	341.655,33	34.078	10,03
Ókirályság	72	33.160,07	5.640	5,88
Besszarábia	37	13.673,42	574	23,82
Bukovina	41	2.782,33	489	5,69
Dobrudza	487	252.204,11	22.402	11,26
Erdély	111	39.835,40	4.973	8,01
– ebből: Arad megye	15	6.839,10	1.080	6,33
Bihar	9	6.224,05	896	6,72
Krassó-Szörény	4	185,09	31	5,97
Szatmár	19	6.059,07	618	9,80
Szilágy	19	7.435,74	810	9,18
Temes-Torontál	45	13.092,35	1.538	8,51

Amint az a táblázatból kitűnik, az erdélyi telepítési adatokat megyei részletezésben is megadja, az ország nyugati határán fekvő megyék esetében a magyar–román népesedési viszonyok megváltoztatását célzó telepítések szemléltetésére. Ezt az álláspontot képviseli Constantinescu földművelésügyi miniszter, aki a szenátus 1923. november 10-i ülésén – többek között – Az alábbiakat mondja:¹⁸ „Erdélyben, a Temes-Torontáltól Aradon át Szatmárig húzódó zónába eső kisajátított területet arra a célra tartottuk meg, hogy oda határainkon túl és havasainkon élő románokat telepítsünk, mert úgy gondolom, hogy ez a kisajátított terület csak azokat illeti meg, akik a román nacionalizmus bölcsőit képviselik”.

A telepítéseket három törvény szabályozta.¹⁹ Ezek között bizonyos eltérések vannak a juttatható telepes birtokok nagyságát, a juttatás feltételeit illetően, de általában úgy intézkednek, hogy 45-50 éves korig elsősorban hadviselt és külföldről hazatért románok közül családok földművesek, lelkészek, tanítók, falusi kishivatalnokok, agrármérnökök, állat-egészségügyiek, erdőőrök, erdészek stb. kaphatnak telepes birtokot. Megkövetelik, hogy a telepes valamelyes gazdasági felszereléssel, tőkével rendelkezzen, a telepes birtok elidegeníthetlenségét elismeri, azt saját családjával műveli meg.

Az Ókirályságban összesen is kevesebb területet osztottak ki, mint Erdélyben mindössze hat megyében. De az ókirálysági megyékben kétirányú volt a telepítési akció: egyfelől a helyben kisajátított területekre telepítettek ottani illetőségű igényjogosultakat, másfelől a megyéből más vidékre telepítettek telepeseket. Így például Havasalföld legnagyobb, a fővárost is magában foglaló megyéjében, Ilfov megyében 10.287 ha-t osztottak ki telepéseknek, de –

¹⁷ V. Jinga: Migratiunile demografice si problema colonizarilor in Romania. Kny.az Analele Academiei de Inalte Studii Comerciale si Industriale din Cluj Anul I. 1939–1940 című kiadványból, Brassó, 1941 Idézi: Venczel J.: Az erdélyi román földbirtokreform. Kvár, 1942. 156. oldal.

¹⁸ Lásd: Venczel J.: i.m. 156. old. 82. jegyzet.

¹⁹ A három törvény: 1. Lege asupra colonizarii (A telepítésre vonatkozó törvény). Megjelent a hivatalos közlöny (Monitorul Oficial) 1930. július 17-i 157. számában. 2. Lege privitoare la regimul colonizarii (A telepítési rezsimre vonatkozó törvény). Megjelent a hivatalos közlöny 1936. április 7-i 82. számában. 3. Lege asupra colonizarilor (A telepítésekre vonatkozó törvény). Megjelent a hivatalos közlöny (Monitorul Oficial) 1940. április 25-i 98. számában és végrehajtási utasítása a hivatalos közlöny 1940. július 11-i 133. számában.

mint I. Badin²⁰ írja – ebből a megyéből jelentős számú igényjogosultat telepítettek Dobrudzsába is., de: „Az Ilfov megyei telepések nem élvezték az agrártörvényben említett segítséget az egyéni gazdaságok építéséhez szükséges összegek előlegezését illetően, amiből a kedvezményezett parasztnak csak a felét kellett volna 40 év alatt visszafizetnie, míg a másik felét az állam te volna. Ugyanígy nem szervezték meg az építőanyag és vetőmag lerakatokat, amit a törvény előírnyozott. Sőt, mi több, az állam bevezetett – a juttatáshoz való jogosultság feltétele mellett – más kiválasztási szempontokat is, ezek között, azt, hogy rendelkezzenek a szükséges leltárral és egy tőkével a gazdaság összehozásához. Így a telepítésből kirekesztették a legrászorultabb földműveseket”. Ott a telepések általában 5 ha földet, egy 1.800–2.000m²-es házhelyet és a községi legelőből arányrészt kaptak. A Dobrudzsába telepítettektől megkövetelték, hogy 31-50 év közöttiek legyenek, legyen 2 ökrük, ekéjük, boronájuk, kocsijuk vagy szekerekük, rendelkezzenek 20.000 lejgel,²¹ vállalják, hogy állami támogatás nélkül, véglegesen családotól letelepednek ott és hogy személyesen dolgozzák meg a földet. Tekintve, hogy az igényjogosultak zöme szegényparaszt volt, e feltételek teljesítése cseppet sem volt könnyű.

A földéhséget a szegényparaszság körében az 1918 előtti Romániában súlyosbította az a bérleti rendszer, amelynek keretében nagy konzorciumok vagy egyéni nagybérlok a nagybirtokosoktól bérelték a földet s azt uzsoraáron adták bérbe, parcellázva a kisbérloknek. Hogy ez a kérdés milyen súllyal nyomott a latba a háború előtti Romániában, arra következtetni lehet abból, hogy 1905-ben az ország 4.171 nagybirtokosa (a földtulajdonosok 0,43 százaléka) birtokolta a művelhető föld és erdők 57,41 %-át, míg 920.939 parasztgazdaság birtokában csak a szántóterület és az erdő 34,18 %-a volt.²² Ez vezetett az olyan arányú részesműveléshez, illetve földbérlethez, hogy – amint Hurezeanu írja – „Még 1930-ban is, több évtizedes kapitalista fejlődés után, a földesurak dézsmába adták művelhető földterületüknek körülbelül a 40%-át”.

Azok a nagybérlok, akik a földesuraktól (bojároktól) azzal a céllal béreltek területeket, hogy azokat kis darabokban a parasztságnak adják bérbe uzsora áron, olyan hatalomra – finánc-tőkés és politikai hatalomra – tettek szert, hogy például a Fischer testvérek társasága bérleti tevékenységét tíz vármegyére terjesztette ki és 237.863 ha földet bérelt, amiért 1905-ben 3.228.882 lej bért fizetett s évente közel 3 millió lejes hasznot húzott.²³ Ezzel a haszonbérleti rendszerrel a nagybirtokos réteg el tudta kerülni az európai gabonaár csökkenésekből származó veszteségeket, mert a gabona árának esése arányában emelte a béreket és szaporította kisbérloknek, részesművelőknek azokat a kötelezettségeit, amelyeket a román szakirodalom „ruşfet”-nek nevez. Ezeket a többletterheket a dézsmán vagy pénzbeli bérösszegezen felül kellett viselnie. Amint a kérdés egyik szakértője írja: „A ruşfetek berkeibe tartozó ingyenes munka képezte egyikét azoknak az emelőknek, amelyek a romániai földbirtokosok konkurrenciaképességét biztosították a tengerentúli farmerekkel szemben”. Ez is egyik magyarázata annak, hogy a világ gabonapiacán Románia versenyképes maradt a XX. század elején. Ekkor az Európa egyik legnagyobb gabonaforgalmi kikötőjén, Rotterdamban évente áthaladó búza mennyiségének 15%-a Romániából származott s ezt hajón, főként Brăilából szállították oda. A hazai kikötőkbe való szállítás és berakodás főként a kisbérloket, ingyenes kötelezettségként, a „ruşfet” keretében terhelte.

²⁰ Badiu, Ioan: Reforma agrara din 1921 in judetul Ilfov. Teza de doctorat. (Rezumat). (Az 1921. évi földreform Ilfov megyében. Doktori értekezés. (Tartalom.) 1977. 13–14. oldal.

²¹ A 20.000 lej 1933-34-ben kereken 670 pengőnek felelt meg; egy mezőgazdasági napszamos napi keresete 0,7-0,8 pengőnek felelt meg.

²² G.D. Creanga: Proprietatea rurala in Romania. Buc. 1907. (In: Hurezeanu, Damian: Problema agrara si lupta taranimii din Romania. 1904–1906. Tudományos Könyvkiadó, Buc. 1961.)

²³ Creanga, i.m. LXXXII. o. és Danubiul, 10. sz. 1905. június 12.

A szegényparasztok által fizetett földbér kb. a háromszorosa volt annak, amelyet azok a földjüket bérbeadni kényszerülő törpegazdák, félproletárok kaptak, akiknek hiányzott a legszükségesebb pénze és a gazdaság műveléséhez szükséges igásállat állománya és gazdasági felszerelése. Ezzel szemben a bérlő szegényparasztok egy hektár részművelésbe vetett földért Havasalföldön 78,68 lej, Olténiában 70,77 lej értékű munkát végeztek, sőt volt, ahol a 100 lejt is meghaladta ez az érték, miközben egy hektár kukoricával megművelt föld nem jövedelmezett 40-50 lejnél többet.²⁴ (Ugyanakkor a londoni tőzsdén a búzát – tehát a Romániából a nagybirtokosok által exportált búzát is – métermázsánként 19 lejjel jegyezték, a romániai piacon pedig 14,65 lejjel.)

Korabeli statisztikai adatok szerint a XX. század elején 561.089 paraszti gazdaságban, vagyis ilyen gazdaságok 44,7%-ban teljeskorú szarvasmarha egyáltalán nem volt, a szarvasmarhával rendelkező 711.491 tulajdonos közül 351.178-nak (közel 50%) csak 1-2 ilyen marhája volt. A lóval rendelkező kisgazdáknak több, mint kéltarmada (323.765-ből 215.933) csak 1-2 lóval rendelkezett s csak 6%-nak volt 5–10 lóva. Ez a helyzet nemcsak a szántóföld egy jelentős részének bérbeadási kényszerét magyarázza, de az alacsony terméshozamokat is. (Így például a búza hektárhozama 5,5 hl, a kukoricáé 4,8 hl volt, ami búzából kb. 4,2 q/ha-nak, kukoricából 2,8-2,9 q/ha-nak felel meg

X X X

A nagybirtok uralkodó helyzete és a szegényparasztság életkörülményei már a XX. század közepétől egyre sürgetőbbé tettek egy szociális célzatú földreformot. A szociális feszültségeket nem oldotta meg az 1864-es földreform sem, az 1907-i nagyarányú parasztforradalom utáni földbirtokrendezések sem. Így az I. világháború utáni új helyzetben elemi erővel jelentkezett a parasztság földigénylése, amit az új állam politikai pártjai is kénytelenek voltak programjukra tűzni. Az egyes politikai irányzatok a földreformokat illetően különböző nézeteket vallottak, abban azonban többnyire egyetértettek, hogy elsősorban a rászoruló hadviseltek, hadiözvegye és hadiárvaikat kell földhöz juttatni. Az államvezetés azzal juttatta kifejezésre, hogy a földreformmal nemcsak agrárpolitikai, de nemzeti célokat is követ, hogy nem egységes földreform törvényt hoztak, hanem 3-at is: egyet az Ókirályságra, egyet Erdélyre és Bukovinára, egyet Besszarábiára vonatkozóan.²⁵ Mivel az Erdélyre (és a Trianonban Romániához csatolt többi területre, valamint Bukovinára) vonatkozó törvény (a továbbiakban: erdélyi agrárreform törvény) volt a legradikálisabb, célszerűnek látszik e törvény előkészítését legalább vázlatosan ismertetni. Az előzmények röviden az alábbiak voltak.²⁶

– Az 1918. december 1-i gyulafehérvári nemzetgyűlés határozatainak III. szakasza kimondja – többek között –, hogy: „... Az így életbelépő agrárpolitikának vezérelve egyfelől a társadalmi kiegyenlítődés előmozdítása, másfelől a termelés fokozása”.

– Az 1918. december 11-i 3632. királyi dekrétum az Erdélyi Kormányzó Tanács feladatává teszi, hogy Erdély, a Bánság, Kőrösvidék és Máramaros területén végrehajtandó agrárreform tárgyában törvényjavaslatot készítsen s azt minél előbb a király elé terjessze.

²⁴ Ezek az adatok az „Invoielile agricole in Romania pe anul 1906” című hivatalos kiadványban jelentek meg. (Magyarul: A mezőgazdasági megállapodások Romániában 1906-ban. A „megállapodások” általában szóbeliek voltak, a bérleti szerződések kisebb részét írásba foglalták.)

²⁵ Ezek 4 megelőző királyi rendeleten alapulnak. A Monitorul Oficial 1918. december 15-i számában az Ókirályságra vonatkozó 3697. sz., az 1919. szeptember 7-i 113 sz.-ban a Bukovinára vonatkozó, az 1919. szeptember 12-i 117. sz.-ban az Erdélyre, Bánságra és a többi volt magyar területre vonatkozó 3911 sz. királyi rendeletek jelentek meg. A besszarábiai földreformtörvény a Monitorul Oficial 1920. március 13-i 258. sz.-ban, az ókirálysági a Monitorul Oficial 1921. július 17-i 82. számban, a bukovinai és erdélyi földreformtörvény a Monitorul Oficial 1921. július 30-i 93. számban jelent meg. (Lásd: Constantinescu Mititza: L'evolution de la propriété rurale et la reforme agraire en Roumanie, Buc., 1925.)

²⁶ Lásd: Venczel J. i.m. 106–107. o.

– A Kormányzó Tanácsnak a Gazeta oficiala 1918. december 14-i számában (december 11-i keltezéssel) közzétett, propagandisztikus kiáltványa jelenik meg. (Például felhívja a földműveseket, hogy a termést tiszszerezzék meg.)

– A Gazeta oficiala 1919. február 8-i 14. számában megjelenik a 82 A számú kényszerbérleti rendelet,²⁷ amelynek célja: „a kisajátítás alá vonandó birtokok részei még a földreform végrehajtása előtt a falusiak kezére jussanak”.

– Két kormányzótanácsi rendelet (1149/1919. március 25. és 1150/1919. március 27.) a földreform előtti, ingatlanforgalmi korlátozásokkal foglalkozik.

– 1919. augusztus 21-én a Román Nemzeti Nagytanács megszavazza a Kormányzó Tanácsnak a 3632. számú királyi dekrétumban adott felhatalmazás alapján elkészült agrártörvény tervezetét. Az e célból – sebtében – összehívott országos tárgyalásra meghívott néhány magyar személy kifogásokat emel, kéri, hogy a békeszerződés aláírása előtt ne léptessék életbe a törvényt.

– A Kormányzó Tanács törvénytervezetét a király szentesíti és az 1919. szeptember 1-én a Monitorul Oficial 117. számában megjelenik, mint 3911. számú rendelet törvény (Decret lege pentru reforma agrară în Transilvania, Banat și Țările Ungurene).

Ez írja elő, hogy mi sajátítandó ki (egészen eltérően az ókirálási előírásoktól). Ugyanez a kisajátítási árat így állapítja meg: vagy az 1913. évi forgalmi ár, vagy az 1913. év előtti 5 esztendőben érvényes átlagos haszonbér, hitelértek, kataszteri tiszta jövedelem, becsérték, földadó stb. (20. §). A kisajátítási ár megállapítása kérdésében is – a helyi szervek legfelső fórumaként – a Consiliul Superior pentru reforma agrară²⁸ dönt, amelynek 3 osztálya van: egy erdélyi, egy bánági és egy a „magyar részek” számára.

– Az 1919. szeptember 15-én kelt 1.000 R.A. számú kormányzótanácsi rendelet és az 1919. november 20-án kelt 1.004 és 1.005 R.A. számú rendeletek a helyi bizottságokra és a kényszerbérletek hatályának meghosszabbítására vonatkozó intézkedéseket tartalmaznak.

– A Gazeta oficiala 1920. február 17-i számában megjelenik a 2. kényszerbérleti rendelet (20.393 sz.).

– Az 1920. április 2-án kelt 1.462 számú királyi dekrétum megszünteti a Kormányzó Tanácsot s egyúttal a földreform ügyeket most már országosan intéző Agrárkomiténak egy erdélyi osztályát állítja fel.

Az agrárreform előtt az Ókiráltságban az 50 kat. holdnál kisebb birtokok az összes mezőgazdasági terület 48,7%-át bírták, a nagyobb közép- és nagybirtokok annak 51,3%-át, míg Erdélyben az 50 kat. holdnál kisebb törpe- és kisbirtokosok tulajdonában volt a föld 55,4%-a, a közép- és nagybirtokosokéban annak 44,6%-a. Ebből az következett volna, hogy az Ókiráltságban kellett volna alacsonyabban megállapítani a meghagyható birtok felső határát, mint Erdélyben, de ennek a fordítottja történt.

Anélkül, hogy a 3 törvény különbségeire részletesen kitérnénk, csak annyit látunk szükségesnek kiemelni, hogy a földreform végrehajtásának eredményeként a kisajátított földbirtokok felhasználása Erdélyben elsősorban nem az igényjogosult földnélküli, törpe- és kisbirtokos parasztság szociális igényeinek kielégítését, hanem a kötött forgalmú birtokok növelését szolgálta, amint az alábbi összesítésből kitűnik

²⁷ A kisajátítandó földeket eddig, amíg a földreform végrehajtásának eredményeként megtörténik az igényjogosultak birtokbahelyezése, kötelezően bérbe kellett adni az igényjogosultakká váló személyeknek.

²⁸ Ez a földreform legfelső szerve, magyarul: Legfeleső agrárreform tanács

Összesen kiosztott terület kat. hold	Igényjogosultak	Egyházak	Politikai községek	Állam és állami intézmények	Ismeretlen jellegű kiosztás
részesedése, százalék					
1.233.485,0	21,0	2,4	58,9	15,2	2,5

Ha a kisajátítás nemzeti jellegét vizsgáljuk, akkor az az alábbi arányt kapjuk Észak-Erdély 12 volt vármegyéjére vonatkozóan:

Magyar	Német	Román	Zsidó	Egyéb
nemzetiségű birtokostól kisajátított terület, százalékban				
86,1	2,9	4,9	5,9	0,2

Még nagyobb az eltolódás, ha a kisajátított egyházi birtokok arányát vetjük össze, mert az összesen az egyházaktól Erdélyben kisajátított 141.722 kat. holdból a római katolikus, a református, a lutheránus és unitárius – vagyis a tisztán magyar – egyházaktól 134.133,6 kat. holdat sajátítottak ki, azaz a kisajátított terület 94,6%-át.

Az észak-erdélyi kisajátítási és juttatási adatok azt bizonyítják, hogy a 100 kat. holdnál nagyobb közbirtokok területe nemhogy csökkent volna (az igényjogosult földigénylők javára), hanem a reform előtti 1.659.266 kat. holdról (502.055 kat. hold kisajátítása és 928.121 kat. hold odacsatolása eredményeként) 2.085.332 kat. holdra nőtt, vagyis a 100 kat. hold feletti közbirtokok aránya az erdélyi földreform következtében 22,1%-ról 27,8%-ra emelkedett.²⁹ Itt nyilvánvalóan arról van szó, hogy a köztulajdonban lévő föld magyar tulajdonból túlnyomó részben román köztulajdonba ment át, ami az Ókirályságban nem fordulhatott elő.

Összesítésben Romániában az első világháborút követő földreformtörvények során – Ionescu-Sisești szerint – 5.811.827 ha-t sajátítottak ki és a 2.005.477 igényjogosult közül 1.393.353-nak juttattak földet, akik közül – Ionescu-Sisești és G. Cornățeanu szerint – a nemzeti kisebbségekhez tartozó igényjogosultak közül Erdélyben 82.640-nek, Besszarábiában 94.480-nak és Bukovinában 24.045-nek.

A földbirtokok földreform után megoszlására vonatkozóan a szakminisztérium statisztikai kiadványa³⁰ szerint Romániában volt: 100 ha fölötti nagybirtok 964.076 ha, mai az összes szántó 6,92%-át foglalta magába, és 12.976.376 ha 100 ha alatti kisbirtok, ami a szántó 93,08%-át foglalta magába. Ha most a földreform hatását a birtokmegoszlásra egy erdélyi és egy havasalföldi megyében vizsgáljuk ugyanazon forrás tükrében, akkor azt találjuk, hogy az erélyi, vegyes lakosságú Nagykovácsiban az egész szántóterület 0,73%-a volt a nagybirtok tulajdonában (itt a földreform során kiosztott terület nemzetiségi megoszlása: 79,24% román, 14,5% német, 6,5% magyar), míg Ilfov havasalföldi megyében az egész szántó 13,83%-a maradt a nagybirtokosok tulajdonában (s 86,7% a kisbirtokosokéban), tehát 18,9-szer nagyobb a nagybirtok részesedése a szántóból, mint Nagykovács vármegyében.

Végül még azoknak a közbirtokoknak a sorsáról kell szólni, amelyek az ókirálysági földreform szerint szóba sem jöhettek volna kisajátításra, az erdélyi agrárreformtörvényt viszont a végrehajtó szervek úgy alkalmazták, hogy a magyar köztulajdonban volt területek nagyrészt kisajátíthatóak. Itt csak a volt határövidéki közvagyonokra térünk ki, mint tipikusakra. Erdélyben 3 ilyen közbirtok volt: 1. a Naszód vidéki volt 2. határőrezred közbirtokossága; 2. a volt 13. határőrezred karánsebesi vagyonszössége, és 3. a volt 1. székely határőrezred Csíki Magánjavak néven ismert közbirtoka. Az elsőt – a naszódi román

²⁹ Lásd: Venczel J.: i.m. 105. o. Az összesített adatokra nézve lásd még: G. Ionescu-Sisești, N. Cornățianu: La reforme agraire en Roumanie et se consequences, Román Akadémia kiadása, Bukarest, 1937.

³⁰ Statistica agricola pe anul 1936. Partea I.: Suprafetele cultivate, 26., 27. old.

közbirtokot – a törvény expressis verbis mentesíti a kisajátítás alól, a karánsebesi vagy a végrehajtó hatóságok „belátása” folytán marad a román közbirtokosság tulajdonában, viszont a Csíki Magánjavak vagyont 1923-ban – hosszas, részben nemzetközi fórumokon is folyt jogi vita után – végleg elkobozzák, mind a 62.501 kat. holdat, amely túlnyomó részben erdőből és havasi legelőből állt.³¹ Így ez az elkobzás – a szociális célúnak mondott földreform szellemével ellentétben – nagyszámú, a hajdani határőrezred kötelékébe tartozott kiségzisztenciát nehezebb szociális helyzetbe hozott.

A földreform következtében kialakult agrárstruktúra akkor is csak nagyjából másfél évtizedre állandósulhatott volna, ha: 1. nem folytatódik – ezt megakadályozó törvények híján – az örökösödéből következő birtokelaprózódás és 2. nem következik be 1945-ben az új, radikális földreform. A harmincas évek vége felé az összes birtokok számának 75%-a volt 5 ha-on aluli, míg a 100 ha-on felüli birtokokhoz tartozott a föld 22,2%-a.³²

A hazai marxista irodalom az első világháború utáni földreformot nem tartotta célravezetőnek, a konverziós törvényeket pedig egyenesen károsnak minősítette, mind a szegényparasztság, mind az államháztartás szempontjából, amennyiben az csak a nagybirtokok, a fináncőke érdekeit szolgálta. Erről Románia egyik legjelesebb történésze, Nicolae Iorga többek között ezt írta: (szabad fordításban) „A gazdasági és pénzügyi élet egyik legnagyobb szegényévé vált ez a törvény”. A Nemzeti Bank kormányzója, C. Angelescu pedig ezt írta az akkori pénzügyminiszternek: „Nem hiszem, hogy még ... erősködnöm kellene azok mellett a katasztrofális körülmények mellett, amelyeket maga után vont a mezőgazdasági adósságoktól való mentesítés törvénye ... a hitelre általában”.³³

I/4 Az agrártermelés szintje és közgazdasági tényezői (piac, hitel stb.)

Az első világháború előtti Romániában a mezőgazdasági termelés, bár – mint az elmondottakból már kitűnt – részben exportorientált volt, kifejezetten egyoldalú és külterjes volt, amit egyrészt a lakosság étkezési szokásai (a falusi lakosság alaptápláléka a kukoricalisztból készült puliszka volt), részben az eszköz- és igavonóhiány magyaráz. De e helyzet kialakulásában jelentős szerepe volt az uralkodó földhasználati, munkaerőgazdálkodási és hitelpolitikai viszonyoknak is.

Az 1921-es földreform következtében beállott földtulajdonváltozásoknak a legszegényebb, részben csak a reform után földtulajdonossá vált kis- és törpegazdák gyors gazdasági megerősödését, termelési eredményeinek gyors javulását kellett volna eredményeznie. Ehhez azonban számos feltétel teljesülésére lett volna szükség, amelyek meghatározó szerepet kellett volna játszani az egész földművelés, de elsősorban a kisparaszti réteg gazdasági megerősödésében. Ilyenek voltak az élő- és holtleltári beruházások fokozását lehetővé tévő olcsó hitelek, kedvezményes árú nemesített vetőmag, mezőgazdasági eszközök és gépek, tenyészállatok juttatása, a tejfelvásárló és feldolgozó hálózat kiépítése, a mezőgazdasági termékek árának termelőkre kedvező befolyásolása (mert például 1937-ben ezek árai az 1929. évinek 64,6%-ra estek vissza)³⁴ stb. E követelményeknek a hatalom birtokosai csak kis részben tettek eleget. Voltak az országnak olyan vidékei, ahol az agrárnépességnek az országos átlagnál is nagyobb aránya miatt (tehát nem a termelő, de fogyasztó lakosság kis arányszáma miatt) a termékfölslegeket nem lehetett helyben

³¹ Erre vonatkozóan számos vitairat, tanulmány, panasz, parlamenti felszólalás és válasz, döntés stb. jelent meg. Ezek közül az ügyben a Népszövetség elé vitt panasz sorsát röviden összefoglalja dr. Balog Artúr: A Csíki Magánjavak ügye a Népszövetség előtt c. tanulmánya a Magyar Közlöny 1932. (XI.) 7-8 számában.

³² Lásd: Gunst-Lökös: A mezőgazdaság története, 216–217. oldal.

³³ Mindkét idézetet lásd: Costin C. Kiritescu: Sistemul banesc al leului si precursorii lui. II. kötet, Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája kiadása, Buk. 1967.

³⁴ Marcu, Nicolae: Studii privind evolutia agriculturii si viticulturii Romaniei in perioada interbelica (1919–1939). Bucuresti, 1970. Doktori disszertáció, kivonat, 35. l.

elfogadható áron értékesíteni, a gyér közlekedési hálózat a távolabbi piacokra való kifizetődő szállítást megakadályozta, s ilyen körülmények között a termelést nem volt értelme fokozni. Ez volt a helyzet például Csík megyében, ahol az árutejet, árügymölcsöt nem volt érdemes termelni, mert sem olyan tejfeldolgozó hálózat, sem olyan gyümölcsfelvásárló hálózat nem volt, amely előnyössé tette volna az értékesítést. Ez oda vezetett, hogy az ilyen vidékeken a szarvasmarha állomány minőségileg alig javult, a gyümölcsstermesztés jószerivel csak a saját, családi szükséglet kielégítésére korlátozódott.

Az ilyen és ehhez hasonló gátló tényezők kedvezőtlenül hatottak a termelés mennyiségi és minőségi színvonalára.

Az agrártermelés összvolumene az 1920-as évektől kezdve – korszakonkénti visszaesésektől eltekintve – már csak azért is nő, mert a mezőgazdasági terület, és ezen belül a szántóterület aránya jelentősen növekszik. Így az 1921. évi megközelítően 10.000.000 hektárnyi szántóterület kiterjedése 1935-ben eléri a 13.866.102 hektárt, 1936-ban a 13.940.452 hektárt, vagyis az ország összterületének 47,26%-át³⁵ (a legelővel, kaszálóval, gyümölcsösökkel és szőlővel együtt a 62,23%-ot). A szántó területe 1940-ben – az akkori ország területét véve alapul – 8.334.000 ha, ami 1944-re 7.444.100 ha-ra csökken. Ennek megfelelően a mezőgazdaság fajsúlya a társadalmi össztermékéből is jelentős. Bár a nemzetgazdaság többi ágának – elsősorban az iparnak – fejlődésével a mezőgazdaság részaránya csökkenő tendenciát mutat, mégis a következő arányt képviseli társadalmi össztermékben: 1913-ban 60%, 1929-ben 38,2%, 1938-ban 32,9%.³⁶ A nemzeti jövedelemből 1938-ban a mező- és erdőgazdaság összesen 41,1%-kal részesedik.³⁷

A mezőgazdasági terület művelési ágak szerinti megoszlása 1936-ban a következő: szántó 13.940.452 ha, természetes legelő és kaszáló 3.857.102 ha, gyümölcsös és szőlő 561.712 ha (ebből szőlő: 328.417 ha).

A vetésterületek az 1934-38-as évek átlagában növénycsoportok és főbb növényfajok szerint az alábbiak voltak³⁸/1.000ha

Szalmásgabona, összesen	8.186,2	Ipari növények, más célra	51,7
-ebből búza	2.562,8	-ebből cukorrépa	25,6
kukorica	3.884,1	dohány	10,5
rizs	0,4	Burgonya, zöldség összesen	247,9
Szemes hüvelyes, összesen	103,2	-ebből burgonya	151,0
-ebből borsó	39,2	Takarmánynövények, össz	637,1
lencse	12,6	-ebből szénának való régi	
Textilnövények, összesen	57,8	és új évelők	279,3
-ebből rostlen	19,2	-ebből lucerna	124,3
gyapot	0,9	lóhere	155,0
Olajosnövények, összesen	122,2	-ebből egynyáriak, szénának	325,3
-ebből napraforgó	55,8	-amiből muhar	160,7
repce	41,2	-gyökérnövények	32,5
szójabab	17,1	Köztesvetés, összesen	(2.049,0)
		-ebből bab	947,3
		takarmánytök	1.013,0
		burgonya	88,7

³⁵ Statistica agricola pe anul 1936 Partea I.: Suprafetele cultivate. Buk. 1937.

³⁶ Marcu, N.: i.m. 5. o.

³⁷ Lupu, M.A.: Studii privind dezvoltarea economiei României în perioada capitalismului. Buc. 1967. 263. o.

³⁸ Az Anuarul statistic al R.P.R. pe anul 1958, 120–123. oldal szerint, egyszerűsítve.

Nyilvánvaló tehát a növénytermesztés par excellence gabonatermelő jellege (87,0%), és feltűnően kicsi a cukorrépa vetésterülete. A nagy területet elfoglaló közteskultúrák átlagtermései azonban nagyon alacsonyak voltak, például a köztesként termesztett babé 1,9 q, a takarmánytöké 0,3 q, a burgonyáé 17,2 q hektáronként, országos össztermésük pedig 178.200 tonna bab (az ország össztermésének 87,1%-a), takarmánytök 33.600 tonna (ez főterményként nem szerepel a statisztikákban), és 152.400 tonna burgonya (az ország össztermésének 11,5%-a).

Ami a termésátlagokat illeti, a különböző kiadványokban közölt adatok között éppen úgy vannak eltérések, mint a területi adatok között. Így például a hivatalos közlöny és az állami nyomdák kiadásában, és a Mezőgazdasági és Uradalmi Minisztérium statisztikai, kiadványi és tanulmányi ügyosztálya által közölt kiadványban 1936-ban – mint már láttuk – 13.940.452 ha szántó szerepel, míg a Román Népköztársaság 1958. évi statisztikai évkönyvében a szántó (1938-ra vonatkoztatva) 10.092.800 ha-ban van megadva (amiből művelés alatt csak 9.420.000 ha állott), tehát a két forrás adatai között durván 38% a különbség.

Az átlagtermések mindkét világháborút követően jelentősen visszaestek, de a konszolidáció után számottevően növekedtek, amint az alábbi táblázatból – néhány fő terményre vonatkozóan – kitűnik.³⁹

A főbb növények átlagtermései 1934-38-ban, 1946-ban és 1957-ben (q/ha)											
	Búza	Kuko- rica	Rizs	Pohán- ka	Borsó	Lencse	Mák	Rost- len	Repcse	Bur- gonya	Cukor- répa
1934–38	10,3	10,4	25,6	?	9,6	6,5	4,9	20,6	5,8	77,2	153,5
1946	6,0	4,0	3,9	3,0	4,5	2,7	2,1	2,7	2,8	?	?
1957	12,5	17,0	23,0	-	8,4	12,0	4,2	20,8	4,6	114,7	155,5

Nemzetközi összehasonlításban a 4 fő gabona termésátlagai alapján, az 1925-29-es és 1930-34-es periódusokban Románia sorrendi helye a tőkés Európában (A) és a tőkés világban (B), a következő volt:⁴⁰

Korszak	Búza		Kukorica		Árpa		Zab	
	A	B	A	B	A	B	A	B
1925–29	24	31	11	52	23	33	20	29
1934–34	37	41	13	46	26	46	26	37

Tehát termésátlagai alapján Románia viszonylag előkelő helyet foglalt el a tőkés világ többi országaihoz viszonyítva a kukorica esetében (11. illetve 13. hely), ami megmutatkozik a kukorica exportjában elfoglalt helyében is (lásd alább).

Az 1929–1933-as gazdasági világválság és a romániai ún. konverziós törvény alkalmazása utáni fellendülés tehát a termésátlagok javulását is meghozta, ami egyrészt a gabonaárak emelkedésének, másrészt az okszerűbb gazdálkodásnak, az eszköz- és géppálmány gyarapodásának volt tulajdonítható.

Bár a műtrágyázás csak a mezőgazdaság szövetkezetesítésének befejezése (1962) után vált általánossá, a hazai műtrágyagyártás is, felhasználás is fejlődik, már az I. világháborút követő évektől kezdve. Mivel Románia talajai elsősorban a foszfort és a nitrogént igénylik, a szuperfoszfát és az ammóniumszulfát gyártása és felhasználása került előtérbe. E két

³⁹ Az 1934-38. és az 1957. év átlagára vonatkozó adatokat az 1958. évi statisztikai évkönyvből, az 1946-ra vonatkozókat a Központi Statisztikai Intézet 1947. március 15-i közleményeiből (Comunicari statistice, 15. martie 1947., Nr. 17) vettük.

⁴⁰ O. Parpala: i.m. 170–171. o. alapján.

műtrágyaféleség gyártásának és felhasználásának 1921–1926, illetve 1923–1927 évi adatait az alábbi két táblázat szemlélteti.⁴¹

Év	Termelés	Fogyasztás
1921	19.000	4.700
1922	19.000	13.400
1923	14.500	13.700
1924	14.500	18.000
1925	40.000	37.000
1926	53.000	40.000

Év	Maximális termelő kapacitás	Termelés	Export
1923	1.150	555	45
1924	1.150	681	90
1925	1.480	646	452
1926	1.480	306	75
1927	1.480	177	-

Ebből nyilvánvaló, hogy a tápanyag visszapótlásban csak az istállótrágyáénak lehetett jelentősebb szerepe, mert a zöldtrágyázást és a trágyalevet inkább csak Erdélyben alkalmazták.

Románia állattenyésztése, főként a szarvasmarha-, ló- és juhtenyésztése már évszázadokkal előbb is jelentős volt, elsősorban mennyiségében. A nagy kiterjedésű legelők és kaszálók ennek kedveztek. Köztudomású, hogy még a Fejedelemségek idején az ország sok élőállatot exportált, többek között az akkori Osztrák-magyar Monarchiába is. A nagyszámú törpegazdaság azonban mindig igásállathiánnyal küszködött, ami egyik oka volt az e csoportba tartozó gazdaságok növénytermesztése elmaradottságának is.

Az I. világháborút követő országgyarapodás megindította – főleg a magasabb színvonalú erdélyi és bánági állattenyésztésnek tulajdoníthatóan – az állatállomány feljavulását is.

Az állatállomány – az I. világháborús veszteségek kiheverése után – lassan gyarapodni kezd a húszas évek derekán, s a harmincas évek közepén eléri azt a szintet, amely nagyjából megfelelt a takarmánytermő területek akkori eltartóképességének. Ez a létszám (lásd az alábbi táblázatot) egyes fajok esetében magasabb is, mint az 1946-os, amely még magán viseli a háborús veszteségek nyomait.

Év	Ló	Szarvasmarha	Ebből tehén	Sertés	Ebből koca	Juh	Kecske	Baromfi
1938	1580,7	3652,6	1786,9 ^x	2760,6	660,1	10086,5	364,3	27.324,5
1946 ¹	856,3	3184,8	1540,4 ^{xx}	1386,4	224,6	6783,5	201	nincs adat

^x Bivalytehénnel együtt

^{xx} Bivalytehének nélkül

¹ Tizedesek felkerekítve

Tehát valamennyi fajnál szembetűnő (de nem hasonlítható például a magyarországihoz), de különösen a ló-, sertés- és juhállományánál a létszám csökkenése.

⁴¹ O. Parpala: i.m. 149–150. oldala

Az egyes fajok fajtaösszetétele a tárgyalt korszakban (1918–1944) a parlagi fajtától a kitenyésztett, nemesebb fajták irányába eleinte lassúbb, később gyorsabb ütemben módosult. Míg az első világháború előtti években Moldvában, Munténiában, Olténiában és Dobrudzsában a szarvasmarha állomány szinte kizárólag a podoliai jellegű darvas marha (alföldi szürke) helyi változataiból állott, addig Erdélyben a pirostarka és a borzderes fajták már 1911-ben az állomány kb. 41%-át tették ki.⁴² A szarvasmarha-, juh- és sertésállomány fajtaösszetételét Romániában 1935-ben az alábbi – az eredeti forrás nyomán⁴³ összevont – táblázat szemlélteti.

Szarvasmarha		Juh		Sertés	
fajta	% az egész állományból	fajta	% az egész állományból	fajta	% az egész állományból
Szimentáli és keresztezései	34,9	Racka és keresztezései	61,3	York és keresztezései	31,8
Pinzgauai és keresztezései	5,8	Cigája	27,6	Berk és keresztezései	3,7
Borzderes x Pinzgauai	5,1	Merinó	1,0	Mangalica	37,3
Borzderes keresztezései	1,7	Karakül és keresztezései	4,2	Különféle korcsok	7,1
Hollandi és keresztezései	0,2	Szpánka	1,5	Hazai parlagiak	20,1
Vörös tejelő	4,2	Sztogos	3,0	Összesen	100,0
Alföldi szürke	43,4	Pödrött szarvú racka	0,5		
Havas szürke	4,7	Karnabát	0,9		
Összesen	100,0	Friez	0,0		
		Összesen	100,0		

Ezek szerint a hazai szarvasmarhaállományban a parlagi fajták még 1935-ben is 48,1%-ot, a juhállományban 99,0%-ot, a sertésállományban 64,5%-ot képviseltek. Ez a fajtagegoszlás kihatott a tejiparra, a tejipar gyenge fejlettsége pedig akadályozta az igényesebb húsertés fajták terjedését.

1935 után a szarvasmarhafajták közül a szimentáli jellegű pirostarkák és a borzderes fajtacsoportba tartozó változatok (allgauai, schwitzi, innthali, montafoni), a juhajták közül a merinó, a sertésajták közül a York-i változatok, a német nemesített és a báznai kezd gyarapodni.

Az átlaghozamok közül csak a tejhozamra vonatkozóan vannak általános érvényű adatok. A tehének egyedi hozama 1938-ban 1035 literre tehető az össztermelés és a tehénlétszám alapján. (De 1948-ban is csak 1079 liter, sőt 1950-ben csak 867 liter, és még 1980-ban is az MTSZ-ekben az évi átlagtejhozam csak 1367 liter).⁴⁴

Az állattenyésztés fejlesztésében az állami szervek és a társadalmi szervezetek szerepe és tevékenységének határfoka nagyon szerény volt. Komoly szerep hárult volna a húszas évek elején, 1923. augusztus 11-én kezdeményezett, úgynevezett állattenyésztési szindikátusokra (félleg állami, félleg társadalmi szervezetek),⁴⁵ de ezek száma még 1930-ban is csak 100, és legnagyobb részük Erdélyben, a Bánságban és Bukovinában alakult. Ezek – néhány juhtenyésztő szindikátus kivételével – zömmel szarvasmarhatenyésztő szindikátusok voltak,

⁴² Nagy Miklós: Szarvasmarha- és bivalytenyésztés. In: Erdély mezőgazdasága, Kolozsvár, 1944. 132. oldal, módosítva.

⁴³ 1935. évi állatösszeírás alapján.

⁴⁴ Anuarul Statistic al Republicii Socialiste Romania, 1985., 192. o.

⁴⁵ Nagy Miklós: i.m. 169. o.

Bukovinában a Pinzgaut, Máramarosban a borzderest, Erdélyben és a Bánságban a szimentáli jellegű pirostartkát karolták fel.

A hajdanában híres moldvai, havasalföldi és erdélyi lótenyésztés a két világháború között már nem játszott olyan fontos szerepet, mint a XVII–XIX. században, mert a nagybirtokok területének a földreform következtében bekövetkezett csökkenésével sok korábbi magánménés megszűnt, vagy állománya leapadt, a népies tenyésztésben pedig a fajtakeveredés olyan mértékű volt, hogy 1940-ben már alig lehetett a kiscgazdaságok lovain a fajtajelleget felismerni. A tisztavérű állomány úgyszólván kizárólag az állami ménesekben volt fellelhető. A legnevesebb ilyen ménesek a mangáliai (arab), a rădăuți-i (hucul), az ösvényi (nóniusz), a bonchidai (angol félvér), az alsószombatfalvi (lipicai), a cislăui (angol telivér), a bályoki (magánménés, angol telivér), a kolozsi (angol félvér) stb. A tenyészménellátás – mint korábban is – a ménetelek feladata maradt, s mindmáig az.

A romániai mezőgazdaság exportorientáltsága már ebben a korszakban is jelentős volt (bár nem annyira, mint az 1970-es évektől kezdve), elsősorban szalmásgabonákból, de olajosmagvakból és lucerna- és lóheremagból. Az ország külpiaci versenyképességét jelentősen fokozta volna az exportra kerülő termények egyöntetűsége, amely – a baloldali szemléletű szakembereke véleménye szerint még híjával volt. Például M. Chirițescu Arva, a kolozsvári mezőgazdasági akadémia volt tanára egy tanulmányában⁴⁶ a következőket írja (szabad fordításban): „Egy évszázaddal le vagyunk maradva. A kisbirtokosi és egyéni paraszti termelési és sorrendi helye (β rezsímet, amelyek más országokban a múlt század követeléseit képezték, nálunk egy olyan történelmi szakaszban hódították meg, amelyben az egyéni kistulajdon egyre határozottabban tehetetlennek bizonyul termelési funkciójában.”

Románia 1919 és 1939 közötti vetésterületét, az össztermést és a nettó exportját illetően a búzára és kukoricára vonatkozóan az alábbi táblázatok szemléltetik.⁴⁷

Búzaatermesztés												
Korszak	Fajlagos súlya (α) és sorrendi helye (β)											
	vetésterületet illetően				a termést illetően				a nettó exportot illetően			
	a tőkés Európában		a tőkés világban		a tőkés Európában		a tőkés világban		a tőkés Európában		a tőkés világban	
	α	β	α	β	α	β	α	β	α	β	α	β
1909–1913	3,8	IV	1,7	X	4,9	VI	2,4	XII	22,3	II	8,5	V
1920–1924	9,8	IV	2,9	IX	7,4	V	2,6	X	19,0	IV	0,5	VIII
1925–1929	10,9	IV	3,2	IX	7,8	V	2,9	X	14,6	III	0,7	VII
1930–1934	10,1	IV	3,0	IX	6,9	V	2,7	X	26,2	II	1,8	VI
1935–1939	11,7	IV	3,4	IX	8,7	IV	3,6	IX	37,2	I	5,1	III

Kukoricatermesztés												
(A táblázat fejléce azonos az előzőével)												
	α	β	α	β	α	β	α	β	α	β	α	β
1909–1913	18,3	I	2,9	VI	16,8	I	2,6	V	47,9	I	15,8	
1920–1924	34,6	I	4,9	III	29,8	I	3,5	IV	69,6	I	8,6	
1925–1929	37,9	I	5,7	II	30,8	I	4,1	IV	55,7	I	9,3	
1930–1934	38,6	I	5,2	III	30,4	I	4,9	IV	64,2	I	12,0	
1935–1939	29,4	I	6,5	III	29,2	I	4,9	IV	62,8	I	5,6	

Ugyanebben a 30 éves periódusban az árpa- és zabexport tekintetében Románia Európában, váltakozva, az I–IV. helyet foglalta el.

⁴⁶ M. Chirițescu-Arra: Organizarea productiei agricole in statul taranesc. Cartea Romaneasca kiadása. Buk. 1935. 4. oldal.

⁴⁷ O. Parpala: i.m. 68. oldal. A táblázatokat a szerző a FAO-kiadványok alapján állította össze.

Még fontosabb szerepet játszott Európa olajosmag exportjában, amennyiben 1930 és 1939 között napraforgómagból a földrész teljes exportjából 99,2–100,0 %-ban, kendermag pogácsából 98,1–100,0%-ban, repcepogácsából 75,8-82,2%-ban részesedett.

A romániai (főleg erdélyi és bánsági) lóhere- és lucernamag Európa-szerte keresett volt. Ezek ólomzárólasát Románia Mezőgazdasági Kutató Intézetének (I.C.A.R. – Institutul de Cercetări Agronomice al României) központi és kerületi vetőmagvizsgáló állomásai végezték. G. Ionescu-Sisești adatai szerint⁴⁸ az alábbi mennyiségeket ellenőrizték, címkézték és ólomzárólták:

a). Az intézet központi osztálya 1932 és 1936 között

	Lucerna kg	Vörös-és fehérhere kg
Kivitelre szánt	1.192.995	6.803.711
Belföldi kereskedelemre szánt	1.221.982	282.844
Behozatali	68.300	5.905

b). Az intézethez tartozó kolozsvári növénynemesítési és magvizsgáló állomáson 1929 és 1936 között

	Exportra kg	Belkereskedelmi célokra kg	Összesen kg
Lóhere	13.668.100	430.900	14.099.000
Lucerna	855.700	938.800	1.794.500

Itt szembeűnő, hogy míg az intézet központi osztályának hatásköre egész Moldvára, Havasalföldre, Dobrudzsára és Olténiára, a kolozsvári magvizsgáló állomás pedig csak Erdélyre terjedt ki, ez utóbbi mégis kereken kétszer annyi lóheremagot ólomzárólt, ami annak a jele, hogy a két legfontosabb pillangósvirágú takarmánynövényből Erdélyben és a Bánságban sokkal jelentősebb volt a termelés és az export.

Jelentős, de erősen ingadozó volt Románia élőállat és állati termék exportja is. Az évi export ezekből: 1920–1924 között 71.224 tonna, 1925–1929 között 101.055 tonna, 1930–1934 között 85.458 tonna és 1935–1939 között 94.582 tonna. A kivitelre került tételek közül legtöbbet Csehszlovákia (az 1920–1924 periódusban), Ausztria (az 1925–1929-es és 1930–1939-es periódusban) vett át. Jelentősebb mennyiséget még Anglia, Franciaország, Görögország, Olaszország és Magyarország importált.

Ha a kivitelre kerülő tételeket a korábbi állatlétszámhoz viszonyítjuk, azok elég mérsékelteknek mutatkoznak, amint az az állatlétszámra vonatkozó alább adatokból kikövetkeztethető.

Románia 4 fő háziállatának létszáma 1920–1938 között

Év	Ló	Szarvasmarha	Juh	Sertés
1920	959.725	3.878.792	6.354.715	2.015.884
1925	1.304.690	4.156.106	10.165.149	2.531.742
1930	1.272.372	3.223.642	9.255.258	1.925.120
1935	1.489.755	3.552.626	9.081.436	2.330.407
1938	1.487.471	3.374.595	9.926.828	2.500.067

⁴⁸ G. Ionescu-Sisești: L'organisation et l'activité de l'Institut de Recherche Agronomique de Roumanie de 1928 à 1936. Buk. 12. és 36. oldal.

Tehát a legnagyobb export is (1925–1929 között 101.055 tonna) a korabeli állatállományból nagyjából 200.000 nagyállatnak felel meg. Ezt, a kivitelei lehetőségeket ki nem használó kormányokat bíráló szakember, Gh. Ionescu-Brăila kevésnek tartja, a könyvében⁴⁹ azt írja, hogy ésszerű gazdálkodás esetén a kivitelnek el kellene érnie a következő mennyiségeket (évente): 300.000 szarvasmarha, 500.000 sertés, 500.000 juh, 5.000.000 kg vágottbaromfi-hús, 20.000.000 darab tojás, 200.000 kg vaj és 1.000.000 kg sajtféle. (Összehasonlítással: 1972-ben Románia 139.900 vágómarhát, 1.090.100 vágójuhót, 69.600 vágósertést, 399.500.000 darab tojást, 13.700 tonna vaját, 7.700 tonna sajtfélét és 69.200 tonna húst és húsipari terméket exportált.)⁵⁰

Az nem kétséges, hogy 1920–1939 között az ország belföldi fogyasztása nem érezte meg a kivitelt, minden állati termékből bőség volt, míg az 1970-es, főként pedig az 1980-as években a belső ellátás ezekből sok kívánnivalót hagyott.

Az első világháborút követő években a belső értékesítés, piackérdés még magán viseli a spontaneitás jegyeit. A húszas évek konjunkturális körülményei között a kistermelők többnyire a helyi piacokon való értékesítéssel kellett beérvék (érdekképviseleti szervek, szakintézmények stb. híján), míg a nagyobb hizlaldák, elsősorban a vállalkozási jellegű hizlaldák nagyobb tételeket, de egyéni vállalkozásban, főként Bécsbe exportáltak. Ekkor a hizott ökör, borjú, tőkesertés exportja nagy kockázatvállalással járt. Voltak hizlalda tulajdonosok, akik 1-2 nagyobb sertés- vagy marthatételt Bécsbe irányult kivitelén meggazdagodtak, de ugyanígy egyetlen nagy tételen akkorát veszthettek is, hogy az anyagi tönkremenetelükhöz vezetett.

Az első olyan országos hitelintézmény, amely – alapszabálya értelmében – elsősorban a 10-50 hektár földtulajdonnal rendelkező gazdákat lett volna hivatott beruházási és termelési hitelekkel ellátni, 1937. április 1-én létesül, részvénytársaságként. Ennek eredeti neve (Institutul Național de Credit Agricol = Nemzeti Mezőgazdasági Hitelintézet) 1938. december 5-én megváltozik (Banca pentru Industrializarea și Valorificarea Produselor Agricole = Mezőgazdasági termékek Iparosításának és Értékesítésének Bankja névre), s ez állami hozzájárulásból és a közönség részjegyzéséből származó 1 milliárd lejes alaptőkével indul.⁵¹ De alaptőkéjének a növeléséhez az állam köteles volt 20 éven át évi 100 millió lejrel hozzájárulni. Erre nyilván nem kerülhetett sor, márcsak azért sem, mert alig egy év múlva kitör a II. világháború s az gyökeres változásokat hoz – többek között – az abban résztvevő országok hiteléletében is. Vagyis: a konverziós törvények teremtette, a harmincas évek derekát jellemző helyzetet a hitelélet stabilitására irányuló új megoldások sem tudták, ezúttal idő hiányában, megoldani.

I/5 A falu szociális viszonyai

Az ország területi növekedését (megkétszereződését) és a radikálisnak meghirdetett földreformot elméletileg olyan fellendülésnek kellett volna követnie, amelynek előnyeit elsősorban az ország lakosságának több, mint kétharmadát kitevő falusi lakosoknak, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak összességének kellett volna élveznie. Hogy ez nem következett be, annak okát – azon kívül, hogy amint már láttuk, a földhöz juttatottak élő- és holtleltár híján eredményesen nem gazdálkodhattak –, azokban a konjunkturális hullámzásokban kell keresni, amelyek így foglalhatók össze: 1919–1925 között (nagyjából) a háborús gazdálkodásról a békegazdálkodásra való áttérés lassú fellendüléshez vezetett, amely

⁴⁹ Gh. Ionescu-Brăila: Industria și comerțul mondial de carne și participarea României în aceasta. Buc. 1928. (Idézi: O. Parpala, i.m. 83. oldal).

⁵⁰ Comerțul exterior al Republicii Socialiste România, 1974. Culegere de date statistice. 89., 91. és 92. oldal.

⁵¹ Marea Enciclopedie Agricolă. III. kötet. Buk. 1940., 280–281. oldal.

az 1929-es pénzügyi reformig (stabilizálásig) a középparaszti réteg bizonyos megerősödéséhez vezet (ellentétben a legkevesebb földdel rendelkezőkkel), majd az 1929–1933-as gazdasági világválság és a Romániában a földművesek rendkívüli mértékű eladósodása miatt sorra került konverzió következményei elsősorban a kistermelői rétegeket sújtják; a válságból való kilábalás 1934-től már érezhető mind az iparban, mind a mezőgazdaságban (és az exportban is); az 1934–1939-es periódusban már a háborús készülődés érezteti hatását s ez 1944-ig tényleges háborús gazdálkodássá alakul át.

Ez a korszakokénti változás nyomon követhető az agrárrolló alakulásában és a földárak és haszonbérleti díjak szintjén is. Így a főbb mezőgazdasági termények árai 1922 és 1939 között a következőképpen alakultak:⁵²

Korszak	Ár, lej/100kg					A hektáronkénti termés értéke, lej				
	Búza	Kukoric a	Árpa	Zab	Rozs	Búza	Kukorica	Árpa	Zab	Rozs
1922–1924	476	396	404	359	367	3823	4187	2558	2461	2744
1925–1929	843	566	556	545	634	7706	5911	4979	4811	5823
1930–1935	417	214	222	247	279	3634	2302	1781	2443	2522
1936–1939	469	323	332	370	366	5189	3450	2434	2881	3784

Hogy az ilyen ár melletti termelés mennyire volt kifizetődő a haszonbérbe vett földeken, arra nézve az alábbi táblázat⁵³ bizonyos támpontot nyújthat.

A szántóföld forgalmi ára és a bérleti díjak 1929-ben, mezőgazdasági nagytájanként					
Fsz.	Mezőgazdasági nagytáj	Átlagár, lej/ha	Átlagos bérleti díj, lej/ha	Járadék az árhoz viszonyítva, %	10 ha alatti gazdaságok az összes %- ában
I.	Duna síksága	20.174	1456	7,22	76
II.	Havasalföld domb- és síkidéke	23.786	1422	6,00	80
III.	Kárpáti Moldva	22.634	1538	6,80	83
IV.	Szeret és Prut közötti Moldva	13.378	1068	8,00	73
V.	Dobrudzsa	10.832	969	8,94	38
VI.	Bukovina	44.146	2356	5,34	78
VII.	Erdélyi fennsík	30.912	2041	6,60	70
VIII.	Erdély északi része	27.449	1759	6,41	73
IX.	Tisza síksága	30.600	1957	6,39	59
X.	Bánság	33.972	2126	6,26	53
	Románia (átlag)	20.240	1438	7,10	67

Amint a fenti táblázatból kitűnik, az országon belül nagy eltérések voltak a földárakban és a haszonbérleti díjakban, így például a bukovinaiak meghaladták az átlag kétszeresét a földáraknál, de ott a legalacsonyabb a földjáradék, míg például Dobrudzsában a földárak az átlagosnak csak valamivel több, mint a felét, a haszonbérleti díjak pedig durván az átlag 67%-át tették ki, de a járadék ott volt a legmagasabb.

⁵² O. Parpala, i.m. 47. oldal nyomán.

⁵³ Horia N. Lupan: Cercetari asupra pretului si rentei in Romania. In: Analele ICAR. V. kötet, 1933. Leegyszerűsítve. Az árak összehasonlíthatósága érdekében megjegyezzük, hogy a lej paritásai az 1929-es stabilizáláskor – néhány pénznemhez viszonyítva – ezek voltak: 1 angol fontsterling = 813,580 lej, 1 IUSA dollár = 167,185 lej, 1 pengő = 29,2397 lej.

Az agrárrolló nyitottságának mértékét felmérendő, történt egy olyan vizsgálat is, amellyel a felmérők annak a 26 ipari terméknek az árát vették alapul, amelyek a kisgazdaságokban a legszükségesebbek, s ezeknek az összesített árát viszonyították 13 olyan mezőgazdasági termék árához, amelyeket az ország kisgazdaságai általában rendszeresen termeltek és áruként forgalmaztak. A legszükségesebbnek ítélt 26 ipari terméként a következőket vették fel: 1 kapa, 1 sarló, 1 kasza, 1 ekevas, 1 kg szeg, 1 villa, 1 kg kötél, 0,100 m³ fenyődeszka, 1 kg égetett mész, 1 pár bocskor, 1 pár bakancs, 1 csomag angol gyapot, 1 m fehérítetlen amerika-vászon, 1 db galvanizált bádogtábla, 1 vizesvödör, 1 vasfazék, 1 kerékráf, 1 kg patkóvas, 1 kg rizs, 1 kg konyhasó, 1 kg kockacukor, 1 liter petróleum, 1 m karton, 1 fejsze, 1 vas ásó, 1 m barchet. Ezekért 1913-ban, illetve 1939-ben (decemberben) a következő mennyiségű agrárterméket kellett adni kilogrammban.⁵⁴

Fsz.	Mezőgazdasági termék	1913	1939 dec.	Fsz.	Mezőgazdasági termék	1913	1939 dec.
1.	Búza	264	689	8.	Kendermag	224	243
2.	Kukorica	407	918	9.	Marha, élősúlyban	48	161
3.	Árpa	299	746	10.	Élősértés	41	100
4.	Rozs	356	827	11.	Tej, liter	127	454
5.,	Étkezési borsó	263	171	12.	Tojás, db	636	1058
6.	Lenmag	109	173	13.	Tyúk, db	24	52
7.	Napraforgómag	204	394				

Ha a két év adatait átlagoljuk, kiderül, hogy 1939. decemberében 99,4%-kal – vagyis kerekén kétszeresen – magasabb áron vásárolhatták meg a mezőgazdasági termelők a legszükségesebb iparcikkeket, mint 1913-ban, vagyis az agrárrolló ennyivel vált nyitottabbá. És természetesen a legszegényebb földműves rétegek szociális viszonyaira hatott a legkedvezőtlenebbül. Még fokozottabban hátrányos helyzetbe kerültek a fő mezőgazdasági foglalkozásként az állattartást űző gazdák, amennyiben az élő szarvasmarha, az élősértés és a tej ára az iparcikkekhez viszonyítva, a szóban forgó periódusban az 1913. évinek nagyjából a 28-30%-ára esett vissza.

A lakásviszonyok általában tükrözték az egyes országrészek történelmi fejlődéséből következő és a parasztság rétegződését tükröző helyzetet. A béreslakások a kelet-középeurópai helyzettel egyezően szinte kizárólag egy lakószobából és egy közös konyhából álltak. Valamivel emberibb lakásokban éltek az agrárproletáriátus önálló egzisztenciáját jelentő törpegazdák, a lakások minőségében jelentősebb különbségek a módosabb kisgazdáknál mutatkoztak, elsősorban a szászok és svábok lakta vidékeken, ahol a falusi települések is városiasabb jellegűek voltak, túlnyomórészt téglá- és kőépületekkel. A berendezési tárgyak, bútorzat, étkezési és tisztálkodási felszerelés a legszükségesebbre korlátozódott, s annak nagyrészt házilag vagy a kisiparban állították elő. Az a hatvanas – hetvenes években uralkodóvá váló szemlélet, hogy a lakberendezés minél luxusosabb, városiasabb legyen, összeférhetetlen lett volna a korábbi szemlélettel, amelyre az volt a jellemző, hogy a jövedelemből megtakarítható minden fillért föld és állatok vásárlására kellett fordítani, mert az ezek terén való gyarapodás volt az egyedüli biztosítéka a társadalmi felemelkedésnek.

A falusi lakosság ruházkodása a második világháborúig szinte teljes mértékben a háziiparra alapult, saját termelésű lenből, kenderből és gyapjából szőtt vászon és posztó szolgáltatotta az ágynemű, asztalnemű, testi fehérenemű és felső ruha alapanyagát.

A mezőgazdaságban foglalkoztatott lakosság körében létező munkanélküliség – a mezőgazdasági munkák idényjellege miatt – nehezen állapítható meg. Ezért a

⁵⁴ A. Frunzanescu: Preturi agricole si industriale in anul 1939. Buc. 1940. (Idézi: O. Parpala, i.m. 43. oldal).

foglalkoztatottság mértékének megállapítására alkalmazott metodológiák is eltérőek, még egyazon országon belül is. Így például Romániára vonatkozóan van olyan forrás, amely évi 88 hivatalos ünnepnappal számol, más forrás csak 86-tal; a mezei munkára fel nem használható esős napok számát egyes szerzők évi 44-re, mások ennél többre teszik (nyilvánvaló: ebben az országos átlagot venni illuzórikus, hiszen vannak az országnak vidékei, ahol az évi csapadék mennyisége nem éri el az 500 mm-t, s vannak, ahol meghaladja a 800 mm-t); aki a munkavégzésre alkalmas napok számából levonja a mezei munkára nem hasznosítható telet, az levon az évi 365 napból 115-öt, de levonhat 130-at is a hidegebb vidékeken, ahol sokévi átlagban november közepén le hull az első hó s március végéig megmarad.

Az Organizarea muncii rurale (1927) című (magyarul: A falusi munka megszervezése) tanulmány szerint az év 365 napjából 86 hivatalos ünnep, 44 esős nap, 115 téli nap, tehát a mezőn évente 120 napon elfoglaltságot – munkát – találni.

Itt a fő kérdés nyilvánvalóan az, hogy a falusi lakosság elméleti munkapotenciáljának hány százaléka hasznosul, vagy hasznosulhat a mezőgazdaság akkori fejlettségi, szervezési fokán, az adott agrárnépesség mellett. Egyes szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy (a férfiakat 1, a nőket 0,75, a 12-20 éves férfiakat 0,5 egységnyi munkaerőnek véve) a munkaidő 40-60 százaléka értékesíthető. Más szerzők⁵⁵ az adatot pontosítva ezt 46,56%-nak találják; I. Vasiliu⁵⁶ országos összegezést végezve a következő megállapításra jut: a falusi lakosság munkapotenciálja évi 1.041.112.119 napot tesz ki, amelyből a termelési időnyre 522.849.258 munkanap esne, amelyből a növénytermesztés 425.762.073-at, az állattartás 66.590.800-at, az erdőgazdaság 14.113.514-et és „egyéb munkák” 15.300.000-et (összesen tehát 521.776.387-et) vesznek igénybe, tehát – a szerzőt idézve – „... 49,9% (abszolút számban 2.287.867 férfi lakos) a mezőgazdaságra specifikus munkanélküliségben marad”.

A mezőgazdasági munkákat végző agrárnépesség kategóriák munkavégzésének megoszlására vonatkozóan nincsen pontos adat, de megközelíthetően elfogadhatók Matolcsi^{56bis} adatai, aki szerint (1930-ban) a napszámosok, 0–10 kat. holdas törpebirtokosok évi 218.000.000 gazdasági munkanapot, a kisbirtokosok évi 87.000.000 munkanapot és a gazdasági cselédek évi 57.000.000 munkanapot végeztek, a gazdasági munkacsúcsok pedig ott is – akárcsak Romániában – az V., VI., VII. és IX., X. hónapra estek.

Mivel az agrárproletariátusnak, a földműves lakosságnak általában politikai súllyal bíró érdekképviselője nincsen ebben a korszakban, sem munkanélküli segély nincs, sem társadalombiztosítás, sem a családi pótlék vagy a gyermeksegély előnyeit nem élvezzi. Ebből a szempontból még – viszonylag – védettebbek a gazdasági állandó bérmunkások (béresek, kocsisok, kondászok, pásztorok stb.), akiknek biztos évi vagy havi járandóságuk van. Ez a – többnyire „konvenciónak” nevezett járandóság vidékenként változó, munkajogi, kollektív szerződések vagy állami előírások nem szabályozzák. Így például egy 1937-ben megjelent tanulmány⁵⁷ szerint a szilágysági Bogdánd nevű faluból a környező gazdaságokba elszegődő családi cselédek a következő éves bért kapták: 1. (változat) 12 köböl kétszeres^x, 6 szekér fa, 1200 lej pénz, 500 lej lakásra, 24 kg só, 1 véka paszuly, 1 pár bakancs, 1 katasztrális hold kukoricavetés. 2. (változat) 12 hektó rozs, 6 hektó búza, 500 lej pénz, 20 kg só, 1 magyar hold kukoricavetés, 100 négyzetöl kiskertföld, szabad gallyszedés az erdőben, azon kívül vagy nyári legelő 10 malacnak, vagy 1 pár viselő csizma”. Erdély mezősegi részein a harmincas évek elején egy béres – kisebb eltérésekkel – fizetése volt: havi 100–150 lej készpénz, havi 4 véka búza, 4 véka kukorica, 1 kg szalonna, 1 kg hús, évi 1 tehéntartás, 1 kocatartás, 200 öl²

⁵⁵ A. Frunzanescu, G. Dumitrescu: Munca omeneasca in agricultura noastra, Buc. 1940.

⁵⁶ I. Vasiliu: Disponibilitatile de munca omeneasca si animala in agricultura Romaniei. Buc. 1935.

^{56bis} Matolcsy Mátyás: Magyarország agrármunkanélkülisége. Megjelent 1933-ban. In: Agrárszociológiai írások Magyarországon, 1900–1945. Kossuth Kiadó, Bp. 1984. 421. oldal.

⁵⁷ Kovács Katona Jenő: Egy kallódó szilágysági falu. Korunk, 1937. 11. sz. 932–939. oldal.

^x A kétszeres kevert búza – rozs.

kenderföld, 1 kat. hold szántóföld, 6-8 öl tűzifa, szükség szerint só és petróleum, ingyen lakás a közös béreslakásokban, 1 pár bakancs. A béres családtagjai napszámba járva a munkáltató gazdaságába, valamennyivel pótolhatták a családnak az alkalmazott gazdaságból származó keresetét.

Az 1937-es, ún. mezőgazdasági törvény⁵⁸ – csak nagy általánosságban – foglalkozik a „mezőgazdasági cselédekre” vonatkozó intézkedésekkel is. Jellemző, hogy úgy intézkedik, hogy „... a cselédkönyvet pedig a rendőrségi szervek állítják ki”. Majd a javadalmazásra vonatkozóan ennyit: „A munkák díjazása kizárólag pénzben történhetik – ellátással vagy anélkül – az illető tulajdonos vagy haszonbérelő köteles lévén ügyelni az általa szerződtetett munkások, minősített munkások vagy mezőgazdasági cselédek egészségi állapotáról”. A községi jegyzőknek kötelessége volt, e törvény értelmében, havonta beküldeni a megye Mezőgazdasági Kamarájának a mezőgazdasági cselédek jegyzékét, akik rendelkezésre állanak és akik más községbe vagy más megyébe kívánnak szerződni.

A korabeli agrárnépesség legszegényebb rétegeinek a táplálkozása, de még a még a módosabb kisgazdáknak is, szinte kizárólag a saját termelvényeire volt alapozva, üzletből – a legszükségesebb fűszereken és nagyon kevés cukron kívül – alig vásároltak élelmiszert. Emiatt a népesség nagyrészen táplálkozása egyoldalú volt. Ez természetesen kihatott a népesség egészségi állapotára is. „Az 1930-38-as korszakban az általános halandóság a világon a legmagasabbak közt volt Romániában: 20,2 ezrelék” – írja C.C. Kirîtescu, már idézett művében, majd idézi D. Danielopolut:⁵⁹ „Már nem titok senki számára, hogy a közegészségügy a mélységes szervezetlenség állapotában van. Kórházainknak nincsen élelme, nincs tüzelőjük télen, nincsen ruhájuk a betegek számára, nincsen gyógyszerük, nincsenek műszereik. A falvakat a szifilisz, tuberkulózis és malária sújtja. Semmit sem tettek a paraszt egészségügyi nevelése és a falu egészségügye érdekében. A román hallatlan vitalitására pedig, amely az ország számára ilyen magas születési arányt biztosít, az állam a világon az egyik legmagasabb gyermekhalandósággal felel”.

I/6 Paraszti ellenzék, munkáspárti agrárprogramok

A trianoni békeszerződéssel az ország nemzeti törekvései, a földreformmal pedig a parasztság követelései részben teljesülvén, az agrárproletariátus és a szegényparasztság szembenállása az ország polgári-földesúri vezetőségével szemben, nem öltött olyan formákat, mint az első világháború előtti ó-romániai revendikatív parasztmozgalmak (például az 1907-es parasztfelkelés). Erre nem is volt lehetőség, mert ennek a rétegnek sem érdekképviselői szerve, sem szakszervezete, sem politikai pártja nem volt. Abban az országos sztrájkban, amely 1920. október 20-án kezdődött, s amelyben „mintegy 40.000 romániai munkás” vett részt,⁶⁰ a parasztság aktív bekapcsolódásáról alig beszélhetünk. Ekkor még kommunista párt sincs az országban (ez csak 1921. május 8-án alakul meg, de csak 1922-ben, a II. kongresszuson veszi fel a Kommunisták Romániai Pártja nevet), s csak a szocialista párt agrárpolitikai célkitűzései, programja nyújt eszmei támogatást az agrárproletariátus osztályharcához. Az a Szociáldemokrata Párt, amelynek az agrárpolitikai irányelvei sokkal mértékletesebbek, nem olyan radikálisak, mint a kommunista pártoké, csak 1927-ben alakul meg.

Az a párt, amelynek az agrárlakosság érdekeit kellett volna képviselnie neve szerint, az ókirálysági Parasztpárt és az erdélyi Román Nemzeti Párt egyesüléséből alakított Nemzeti Parasztpárt, csak 1926-ban jött létre, de programja kimondottan polgári és többszöri

⁵⁸ Törvény a mezőgazdaság szervezéséről. Megjelent a Hivatalos Közlöny 67. számában. Fordította: dr. Asztalos Sándor. AZ E.G.E. Könyvkiadó Vállalatának LXIV. füzeté. Kolozsvár, 1937. 51. és 52. oldal.

⁵⁹ Lupta de clasa, 45. 7. sz., 1965. júl., 93. oldal.

⁶⁰ Történeti kronológia. Kriterion Könyvkiadó, Buk. 1976. II. kötet, 58. old.

kormányzása alatt sem valósít meg olyan terveket, amelyek a földműves lakosság létfontosságú érdekeit szolgálták volna.

Az első olyan politikai szervezet, amely programjában is, jellegénél fogva is a parasztságnak a nagytőkének való kiszolgáltatottság elleni védelmét is zászlajára tűzte, az az Ekésfront volt, amely azonban 1933-ban alakul meg Déván, Petru Groza (későbbi miniszterelnök) vezetésével. Ez a szervezet a közös eszmei harc és a nézethasonlóság szellemében 1935. szeptember 24-én közös értekezletet tart Bácsiban (Hunyad vármegye) a magyar munkásság baloldali szervezetével a MADOSZ-szal.⁶¹

Az RKP II. kongresszusának (lásd fentebb) helyzetértékelése szerint:⁶² „A kapott földért fizetett adósságok által, számlálatlan adók által, és az eszközök, állatok stb. vásárlása miatti bankadósságai miatt a földműves gazdaságilag (...) a fináncctőke sarka alatt tipródott, amely ugyanúgy kifacsarja belőle az értéktöbbletet, mint a tulajdonos”. (Szabad fordításban).

Bár nem volt nemzetiségi szervezet, még kevésbé politikai párt, a romániai magyar gazdatársadalom érdekeit védte, gazdasági előmenetelét – szellemi és anyagi téren egyaránt – támogatta az 1844-ben létesült Erdélyi Gazdasági Egylet, az erdélyi német ajkú földműveseket pedig az egy évvel később (1845-ben) alakult Erdélyi Szász gazdasági Egyesület. Ezek – jellegüknél fogva – az általános agrársérelmek mellett, természetesen a sajátos, nemzetiségi agrársérelmek orvoslása érdekében is síkraszálltak, saját tagságukat szakmai műveltségének gyarapításában kiadványokkal, gazdálkodásukat nemesített vetőmagvak, tenyészállatok mezőgazdasági eszközök, gépek stb. kedvezményes juttatásával is támogatták, míg hivatalos minőségükben a Vármegyei Gazdasági Kamarák (Camerale de Agricultură) elsősorban állami feladatokat láttak el.

A királyi diktatúra bevezetése és a háborús gazdálkodásra való áttérés után gyakoriak a katonai szolgálatra való behívások, a hadköteleseket gyakran hívják be hadgyakorlatra, a nemzetiségekhez tartozókat nagyarányú munkaszolgálatra (például 1940. áprilisától kezdve több százezer magyar és más, nem román nemzetiségű, hadköteles korban lévő férfit visznek honvédelminek nevezett munkaszolgálatra Észak-Moldvába, zömmel agrárlakosságot és értelmiségieket). Sem a baloldali pártok, sem a nemzetiségi szervezetek tiltakozása ezen intézkedések ellen, amelyek a mezőgazdasági munkák végzését nagymértékben hátráltatták, nem járt eredménnyel.

Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés nyomán kialakult helyzetbe a parasztság sorsa a két különböző fennhatóság alatt álló területen eltérően alakult; míg Romániában gyakran folyamodtak rekvirálásokhoz, addig Észak-Erdélyben a hiánygazdálkodás, a háborús szükségletek fedezésére a beszolgáltatási rendszerhez folyamodtak. Az illegalitásban lévő baloldali pártoka bécsi döntéssel megvont határ mindkét oldalán egyaránt tiltakoztak ezen kényszerintézkedések ellen, amelyekben – helyesen – a fasiszta hadigépezet kiszolgáltatását látták, ami a háború elhúzódását és a tömege további pauperizálódását vonta maga után.

Az Ekésfront 1933. április 18-i – alakuló – kongresszusán elfogadott program követelte a parasztság adósságainak mérséklését, a konverziós törvények módosítását, a nagy vagyonok megadóztatását, az álláshalmaz megszüntetését, az állami bürokrácia csökkentését, a miniszterek felelőségének kötelezővé tételét, a parasztok földhöz juttatásának befejezését, a kisajátítások revíziója mellett, a termelés és az import szabályozását, az állami jövedék termékei árának mérséklését, a részesművelés eltiltását, a 10 holdon aluli földművesek ingyenes egészségügyi ellátását és jogsegélyét, szólás-, szervezési-, gyülekezési- és sajtószabadságot, a szegényparasztok adómentességét stb. De a program ismertetéséhez Petru Groza, az előadó

⁶¹ Az Ekésfront román neve: Frontul Plugarilor. A MADOSZ-ból alakul 1945 után a Romániai Magyar Népi Szövetség, amely a párt irányítása alatt állott.

⁶² Documente din istoria Partidului Comunist din Romania. 2. kiadás. E.P.L.P. 1953. Idézi: Costin C. Kiritescu, i.m. 290. oldal.

hozzáfűzte:⁶³ „... ez a politikusok és pártok elleni felháborodásból született program nagyrészt csak a mindennapos hiányokat, tehát a felépítményi tüneteket támadja, nem az alapot, s így, még ha megvalósulna, akkor sem tétetett meg minden”. (Szabad fordításban) A programban megfogalmazott tételek – amelyeket előzőleg a KRP is véleményezett – nagyjából azonosak voltak a baloldal többi szervezeteinek nézeteivel.

Az Ekésfront – amely 1945 után a kormányzásban is részt vesz – 1935 február-márciusban kimondja „önfeloszlatását”, akárcsak a Romániai Magyar Népi Szövetség.

I/7 A háborús gazdálkodás hatásai

1938. februárjában II. Károly király új alkotmányt vezet be, miután bevezette a királyi diktatúrát. Még ugyanazon év november 24-én találkozik Berchtesgadenben Hitlerrel, majd december 10-én Románia gazdasági egyezményt köt Németországgal.⁶⁴ Ezekből a tényekből világosan következik, hogy az országnak át kellett állnia a háborús gazdálkodásra.

Tekintettel arra, hogy Románia is Németország oldalán lépett be a II. világháborúba, a hadigazdálkodás is egyre inkább az ország hadipotenciáljának a növelése és a hitleri hadigépezet ellátása irányába tolódott el. Anélkül, hogy ez bizonyításra szorulna, megemlíthetjük, hogy míg Románia teljes exportjának értékéből 1940-ben Németország (és a „tengely” más országai) 63,6%-ban részesült, addig ez az arány 1941-ben már 95,16%, 1942-ben 93,6%, 1943-ban 95,84% és 1944-ben – augusztusig – 98,77%.⁶⁵ Az is tény viszont – a háború utáni közhit ellenére –, hogy a hitleri Németország felé irányuló romániai export értékéből a gabonák értéke csak kis része volt az összértéknek. Így például 1941-ben 28.262 millió lejből 963 millió lej, vagyis kb. 3,4%, 1942-ben 32.022 millió lejből mindössze 234 millió (kb. 0,7%), 1943-ban semmi és 1944-ben – augusztusig, amikor a fegyvereket a tengelyhatalmak ellen fordították – 27.714 millióból 1310 millió, vagyis 4,7%. Ezzel szemben volt olyan év, például 1943, amikor Románia Németországba irányuló exportja értékének több, mint 90%-át a kőolaj és az arra kirótt illetékek tették ki. A hitleri Németország felé irányuló export növelhetése érdekében a belső fogyasztást csökkenteni kellett. Egy 1942-ben készült bizalmas megállapodás szerint a német kormány „támogatni fogja a román kormányt annak minden, a Románia belső fogyasztása szűkítésére tett intézkedésében”.

Ami a mezőgazdasági termelés szerkezetében szükségességé vált átalakításokat illeti, már 1938-tól kezdve történnek olyan intézkedések, amelyek egyes növénykultúrák vetésterületének növelését kényszerítik ki. Így például a szójabab iránti fokozott igények kielégítése érdekében egy „Szója R.T.” nevű országos részvénytársaság alakul, amely szerződéses alapon termelteti az exportra szánt szójababot; a napraforgó vetésterületét ugyancsak a hitleri Németország felé irányuló export érdekében erőteljesen növelik, főleg Besszarábiában; a vadontermő gyógynövények és illóolajos növények gyűjtését és szállítását ugrásszerűen fokozzák, többek között a hadsereg teaellátásra szolgáló málnalevélből, a drog alapanyagul szolgáló tavaszi héricsből stb. 1940 után – mivel Észak-Erdély az ország termeléséből kiesik – azonban a szójatermelés olyan mértékben csökken, hogy az 1940. évi 124.000 mázsás össztermés 1943-ra 39.000 q-ra, 1944-re 5.000q-ra csökken. Ezzel szemben a napraforgó 1940. évi 1.259.000 q magról 1941-ben 1.790.000 q-ra nő, 1944-ben pedig 1.378.000 q. A búza össztermése az 1940–1944-es periódusban nagy eltéréseket mutat. Így az országos össztermés 1940-ben 13.758.000 q, 1941-ben 1.968.000 q, 1942-ben 8.549.000 q,

⁶³ Gh.I. Ionita – Gh. Tutui: Frontul Plugarilor (1933–1953). Buk. 1970., 43. oldal.

⁶⁴ Történeti kronológia. II. kötet, 62.

⁶⁵ Comunicari statistice, 1945. május 15., 8–10. oldal.

1943-ban 23.186.000 q és 1944-ben 22.396.000 q (az utóbbi 3 évben a learatott területre vonatkoztatva).⁶⁶

Ez a nagymérvű ingadozás (az 1943. évi termés az 1942. évinek kerekén 271%-a!) a labilis gazdasági rendszerek jellemzője. Az ilyen nagymérvű ingadozást mégsem lehet csak az időjárás kilengéseivel magyarázni, még kontinentális éghajlatú ország esetében sem; abban szerepe van egyéb tényezőknek (munkaerőellátottság, árviszonyok, piaci helyzet stb.) is.

A már hivatkozott statisztikai kiadvány adatai szerint 1942-ben, 1943-ban és 1944-ben a vetésterületeknek egy jelentős részén nem takarították be a termést. Ennek okait a kiadvány 4 elemei kárban tünteti fel: áradások (árvizek), aszály, jégkár és „egyéb okok”. A fontosabb növényekből a be nem takarított területek – hektárokból – az alábbiak voltak:⁶⁷

	Őszibúza					Kukorica				
	összes	áradás	aszály	jégkár	egyéb okok	összes	áradás	aszály	jégkár	egyéb okok
	miatt be nem takarított vetésterületek, ha-ban									
1942	167127	84986	20733	16373	45035	322906	39363	245596	26417	10530
1943	34548	554	4820	24397	4777	145765	841	119981	23155	1788
1944	15028	8054	1594	3954	1426	41147	4366	19198	3332	14251

(folytatás)

	Élelmi növények				
	összes	áradás	aszály	jégkár	egyéb okok
	miatt be nem takarított vetésterületek, ha-ban				
1942	3198	339	2367	329	163
1943	11845	264	5822	4752	1007
1944	5195	542	2981	262	1410

E három növény, illetve növénycsoport eredeti vetésterülete a következő volt:

1942-ben: ősszibúza 1.428.436 ha, kukorica 3.099.339 ha, élelmi növény^x 560.194 ha

1943-ban: ősszibúza 2.096.448 ha, kukorica 3.012.348 ha, élelmi növény 621.953 ha

1944-ben: ősszibúza 2.038.284 ha, kukorica 2.481.845 ha, élelmi növény 464.767 ha

Tehát: 1942-ban az ősszibúza teljes vetésterületének 11,7 százalékát, 1943-ban 1,6 százalékát, 1944-ben 0,7 százalékát nem aratták le; a kukorica vetésterületének 1942-ben 10,3%-át, 1943-ban 4,8%-át, 1944-ben 1,6%-át nem lehetett betakarítani, míg az élelmi növényekből – számításaink szerint, ahol a statisztikai táblázatokban is szereplő köztéseket nem vettük figyelembe – 1942-ben 0,5%-át, 1943-ban 1,9%-át és 1944-ben 1,1%-át a vetésterületnek nem takaríthatták be.

Az állatállományban a háborús gazdálkodás és maga a háború, a legnagyobb veszteségeket a loállományban, a sertés és baromfiállományban okozta, ami kitűnik az alábbi adatokból.⁶⁸

⁶⁶ Mindhárom növényre vonatkozó adatot a Statistica agricola a Romaniei in 1941–1944. III. kötet, Buk. 1947. című statisztikai kiadványból vettük.

⁶⁷ I.m. 37, 39, 59, 60, 91, 93. oldalai.

^x A statisztikai kiadvány ezeket nem összesítve adja meg, mi számítottuk ki.

⁶⁸ Anuarul statistic al R.P.R. 1959., 195–196. oldal és a Comunicari statistice Nr. 17, 15. martie 1947., 8. oldal.

	Szarvasmarha	Ló	Sertés	Juh	Szárnyas	Méhcsalád (kaptár)
	ezer darab					
1938-ban	3653	1581	2761	10087	27325	466
1946-ban	3184,8	856,4	1386,4	6783,5	?	?
1948-ban	4183	932	1591	10634	15263	457

Az állomány felszaporítási lehetőségei szempontjából még hátrányosabb helyzetet teremtett az a tény, hogy az anyaállomány ezalatt még nagyobb mértékben csökkent: a kancaállomány 644 ezerről 337 ezerre, a kocaállomány 606 ezerről 288 ezerre. Az állományhoz hasonlóan csökkent a hústermelés is: az 1938. évi 763 ezer tonnáról 482 ezer tonnára, a tojástermelés 1.354 millió darabról 963 millióra.

A háborús gazdálkodás hatásai tehát – nagyjából – hasonlóak voltak a többi, háborút viselő közép-kelet-európai országokban bekövetkezettekhez, de azoknál azért voltak mérsékeltebbek, mert 1944 őszéig Románia területén sem megszállás, sem hadszíntér nem volt.

II. A második világháború utáni esztendőök (1944–1948/49)

II/1 A mezőgazdaság és a parasztság háborús kárai

Amint láttuk, a háború éveiben jelentős károkat szenvedett – közvetve – a növénytermesztés is, az állattenyésztés is, anélkül, hogy a közvetlen háborús pusztítás 1944. augusztus 23-ig kihatott volna a mezőgazdaság értékállagára, amennyiben Románia csak ezt követően vált hadszínterré. Addig csak szórványos, és a főleg a kőolajmezők és kőolajfeldolgozó ipari központok ellen irányuló bombatámadások tettek kárt a nemzeti vagyonban. Eddig az időpontig – egyes becslések szerint – a vasúti szállítás az 1943. évinek a 30%-ára, a nyersolajtermelés kb. 66%-ára, a finomítók és krakkolók kapacitása a korábbiak a 15, illetve 18%-ára esett vissza, az ipari termelés pedig – összesítve – a háború előttinek az 50%-ára csökkent.

Az 1944. augusztus 23-i fordulatot követően a román hadsereg, a szövetségesek oldalán harcolva, körülbelül 167.500 embert vesztett halottakban, sebesültekben és eltűntekben, de összesen kb. 540.000 emberrel vett részt a háborúban. Az anyagi károkra vonatkozóan egy a II. világháborúval foglalkozó összefoglaló munka⁶⁹ a következőket írja (szabad fordításban): „Az emberi hozzájáruláson kívül a román nép fontos gazdasági hozzájárulást nyújtott a győzelem kivívásához, amit – ideiglenes adatok szerint – több, mint egy milliárd dollárra becsülnek (valutában), ami megfelel Románia 1937/38 évi költségvetési bevételei legalább négyszeresének”. (Összehasonlításképpen: ugyanezen forrás szerint az Amerikai Egyesült Államok „háborús gazdasági erőfeszítései 22 billió dollárra rúgtak, azon kívül, amit az USA a kölcsönbérleti szerződés keretében Angliának, a Szovjetunióknak és másoknak szállított”). Ide kíváncsi adat az is, hogy a párizsi béketárgyalásokon a román küldöttség 1946. november 19-én azt közli, hogy Németország 813.784.055 dollár kárt okozott Romániának.

Ami a mezőgazdaságban keletkezett, közvetlen harci cselekményeknek tulajdonítható károkat illeti, tudni kell, hogy ilyenek az országnak csak azt a – kisebbik – részét érintették, ahol a front 1944 szeptembere és októbere során átvonult, tehát elsősorban Erdély északi részét, Temes, Arad és Bihar megyéket. Ezeken a területeken arányaiban, a mezőgazdaság élő- és holtleltárában bekövetkezett károk hasonlíthatók a magyarországiakhoz, ahol az összes

⁶⁹ Marea conflagratie a secolului XX. Al doilea razboi mondial. (Szerzői kollektíva munkája). Editura Politica, Buc. 1974. 548. oldal.

mezőgazdasági kár százalékos megoszlása a következő volt:⁷⁰ állatállomány 43,3%, termények 37,9%, épületek 6,2%, kocsik, szekerek 5,3%, gépek, eszközök 4,7% és egyéb károk 2,6%.

Attól kezdve, hogy Románia csatlakozott a Hitler ellenes szövetséghez, az országban jelszóvá vált a „Mindent a frontért” felhívás és ez további áldozatokat követelt a lakosságtól is, elsősorban az élelmiszert. takarmányokat megtermelő agrárlakosságtól. A háborúnak ebben a szakaszában az országot ért károkat egy katonai szakértő⁷¹ könyvében így foglalja össze (szabad fordításban): „A fegyverzet, a lőszer, az élelem, az üzem- és kenőanyagok, a szállító eszközök és más anyagok, amelyekkel a román nép ellátta a Hitler ellenes frontot, a háború elejétől a hadsereg leszereléséig (1945 nyara), amelyeknek értékéhez hozzáadódnak az ország gazdasága által elszenvedett, a termelő alapok pusztulásából és a visszavonuló (1944. augusztus 23. – október 25.) fasiszta seregek fosztogatásából származó jelentős károk, hazánk gazdasági erőfeszítéseit a fasiszta Németország elleni háborúban több, mint 106.420.000.000 (1938-as valuta) lejre, illetve 767.215.000 (1938-as valuta) dollárra emelik”. Hogy ebből mennyi volt a mezőgazdaság részesedése, az az adatokból nem derül ki. De hogy az emberanyagban mutatkozó tényleges veszteség (halottakban, sebesültekben, eltűntekben) zöme a földműves lakosságból került ki, az önként következik abból, hogy az ország lakosságának kereken háromnegyede falusi lakos volt. Ehhez a veszteséghez hozzájön a katona szolgálatot teljesítő földművesek munkájának a kiesése a mezőgazdasági termelésből, ami a gazdálkodás minőségének visszaesése mellett az épületek, felszerelések, létesítmények karbantartásának elmaradásában, tehát értékcsökkenésben is megnyilvánult.

A háborús károkat tetézte a jóvátételi kötelezettség, amelyre a földműves lakosságnak a háború vége után is terményeket kellett beszolgáltatnia. (Egyébként a jóvátételi összeget később az országnak elengedték.)

Külön kell szólanunk az országnak azokról a vidékeiről, amelyeken jelentős számban (egy-egy vidéken többségben) éltek német ajkú állampolgárok, akik közül – kevés kivétellel – minden munkaképes személyt jóvátételi munkára vittek, azon a címen, hogy együttműködtek a hitleri Németországgal. Ezek a gazdasági, gazdasági épületeikkel, állatállományukkal együtt kényszertávollétük alatt nagyjából tönkrementek, földjeiket az oda telepített családok – már csak az ideiglenesség tudata miatt is – csak tessék-lássék művelték meg. Egyébként – amint alább kitűnik – az 1945. évi agrárreform során a kisajátítások aránya ezeken a vidékeken (Bánság, Nagy- és Kisküküllő, Beszterce-Naszód vármegyék stb.) volt a legmagasabb.

Mindezek a körülmények oda vezettek, hogy a háború befejezését követő első évben – 1946-ban – mind a növénytermesztésben, mind az állatlétszámban olyan visszaesés jelentkezett, amilyent a következő adatok mutatnak:⁷²

Termésátlagok (kg/ha): búza 6,0, kukorica 4,0, köles 3,2, rizs 3,9, zab 4,2, rozs 4,1, pohánka 3,0, borsó 4,5, zabosbüköny 8,4, büköny 7,4, lencse 2,7, lóbab 4,1, csicseriborsó 2,5, maglen 2,3, magkender 2,7, őszi repce 4,5, tavaszi repce 1,1, mák 2,1, mustár 1,7.

2. Állatállomány (fő): ló 856.382, szamár, öszvér 8.223, szarvasmarha 3.184.790, bivaly 135.340, juh 6.783.547, sertés 1.386.393, kecske 200.976.

Ez azt jelentette, hogy az ország 1.322.120 tonnányi búza összterméséből 1 lakosra – durván számítva – alig 80 kg jutott (míg az 1984. évi búza + rozs 6.182.000 tonnányi összterméséből több, mint 270 kg). Ez természetesen maga után vonta, hogy a búzalisztból készülő kenyér helyett egy ideig kukoricakenyeret kellett a városi lakosságnak adni, utána pedig

⁷⁰ dr. Fazekas Béla: Mezőgazdaságunka felszabadulás után. Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 1967., 39. oldal.

⁷¹ Colonel V. Anescu: Efortul economic al poporului roman in razboiul antihitlerist. Editura Militara. Buc. 1964. 168. oldal. Ugyanez a szerző említi – a 158., 159. és 161. oldalon –, hogy a Dolj, Gorj, Mehedinți és Romanati megyei földművesek a háborús erőfeszítésekhez 284.917 kg hússal, 6.807 vagon búzával, kb. 1.200 t takarmánnyal, a Szilágy megyeiek – 1945. január – március között, 8.120 t gabonával, 10.500 vágómarhával, 5.000 sertéssel, 260 t napraforgóolajjal járultak hozzá, Mehedinți megye 24.300 dolgozó parasztja pedig több, mint 10.000 szekérral szállította a municiót, dolgozott az utak és egy repülőtér helyreállításán.

⁷² Institutul Central de Statistica. Nr. 17. Comunicari statistice. 15. martie 1937. 6–7 és 8. oldal.

a kenyeret jegyre osztották (ami 1986-ban újra bevezetésre került, noha a mezőgazdaság rekordévet könyvelt el).

II/2 A régi birtokstruktúra felszámolása, politikai, termelési és szociális hatásai

Mint Délkelet-Európában minden országban, Romániában is felmerült a birtokstruktúra sürgős megváltoztatásának és az ezt elősegítő, szociális földreformnak az igénye. Tekintettel arra, hogy Romániában ezt megelőzően már volt egy – szociális célzatúnak hirdetett – földreform 1921-ben, amelynek során közel 6 millió hektárt sajátítottak ki, de mivel annak csak kisebb része jutott az igényjogosultaknak, a földéhség elemi erővel tört ki, még mielőtt a háború befejeződött volna. A parasztság – az alkalmas politikai légkört felhasználva – saját kezdeményezéséből kezdett a földfoglaláshoz. Az 1945. évi januárban, de facto megkezdődött földreform, de jure még nem folyhatott, mert törvényes alapja még nem volt. Az alaptörvény, a 187/1947-es királyi rendelet törvény 1945. március 22-én jelent meg a hivatalos közlöny (Monitorul Oficial) 1945.III.23-i, 68/bis számában. Ennek végrehajtási utasítása már királyi rendeletként jelent meg, 1138/1945 számmal, 1945.IV.11-én, a Hivatalos Közlöny 85. számában. De mivel ez a két jogszabály nagyon sok helyen pontosításra szorult, és mert a végrehajtás során számos sérelem érte elsősorban a nemzeti kisebbségeket, de azért is, mert egyre újabb szervezeteket hoztak létre felső fórumként és véglegesítő hatóságként, az alaptörvényt és végrehajtási utasítását még több, mint 40 rendelet, közrendelet és „utasítás” követte.⁷³ A földreformnak ebben a szakaszában az annál több földterülettel rendelkezőknek még 50 ha mezőgazdasági ingatlant hagyott meg a törvény, de teljes kisajátítást rendelt el három kategória esetében: a. az ún. kollaboracionisták, b. az ún. távollevők és c. az ún. menekültek esetében. Mivel mindhárom kategória meghatározása nagyon pontatlan volt, tág tere nyílt a szubjektív megítélésnek. Például azokat a délerdélyi földtulajdonosokat, aki a bécsi döntés után Észak-Erdélybe távoztak a vasgárdista-fasiszta uralom elől, vagy azokat az észak-erdélyi lakosokat, akik a háborús események elől ideiglenesen Magyarország más vidékeire távoztak, hol távollevőknek, hol menekülteknek minősítettél a helyi, járási és megyei agrárreform bizottságok, és ezen a címen kisajátították. Ebből a téves értelmezésből a sérelmek ezrei születtek, míg az R.M.N.Sz. és az E.M.G.E.^x szorgalmazására olyan módosító rendeletek nem születtek, amelyek segítségével a sérelmek nagyrészt orvosolhatók voltak.

A német nemzetiségűek esetében azonban már a törvény kimondta, hogy minden mezőgazdasági ingatlanuk kisajátítható, akárcsak a háborús bűnösöknek. És hogy a német nemzetiségűektől ki is sajátították, az kitűnik abból, hogy a kisajátítások aránya azokban a megyékben volt a legnagyobb, amelyekben jelentős számban éltek szászok vagy svábok. Míg 1947. január 8-ig az egész országban 1.443.911 hektárt sajátítottak ki, addig a németek is lakta megyékben a következő területeket:⁷⁴

Megye	Arad	Fogarás	Nagykü- küllő	Kiskü- küllő	Szeben	Naszód	Temes	Arad	Össze- sen
Kisajátítottak száma	7594	3108	15468	9579	16809	4544	54612	15654	127368
Kisajátítottak területe, ha	38127	24443	80070	36229	45223	36469	205607	45812	511350

⁷³ Lásd: Nagy Miklós: Az 1945. évi agrárreform Erdélyben. In: Társadalomtudományi tanulmányok, Kolozsvár, 1946.

^x Az RMNSZ a Romániai Magyar Népi Szövetség, az EMGE az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet volt.

⁷⁴ Comunicari statistice Nr.17, 15. martie 1947., 9. oldal alapján végzett összeállítás.

Vagyis: az országban összesen kisajátított területnek kerekén 35,5%-a jut erre a 8 megyére. A kisajátított személyektől itt átlagosan 4,0 hektárt sajátítottak ki, míg az országos átlag 10,7 ha volt. Természetesen a fenti táblázatba foglalt megyékben románok és magyarok is éltek, élnek, de ezeket elenyésző mértékben érintette a kisajátítás.

A romániai földreformnak sajátossága volt az, hogy összebonyolódott azokkal a – főleg városi ingatlanokat érintő – elkobzásokkal, amiket a köznyelvben „CASBI-törvény” néven ismert rendelet alapján érvényesítettek. A CASBI⁷⁵ a Szovjetunióval szembeni jóvátétel teljesítésének garanciájaként lefoglalt, kizárólag magyar és német, ingatlanokat vett nyilvántartásba, úgynevezett háborús bűnösöktől, ún. kollaboracionistáktól, menekültektől és távollévőktől (abszenteistáktól). Ezek ilyenre nyilvánítása teljesen önkényesen, szubjektív szempontok szerint történt s ugyancsak számtalan jogsérelem és jog keresés szülőanyjává vált. Az ingatlanok „CASBI felügyelet aláhelyezése” a Szovjetunió javára történt, de a Szovjetunió rövidesen lemondott erről, s ekkor a román állam, a Szovjetunió jogutódjának tekintve magát ezeket az ingatlanokat (sőt ingóságokat is) saját tulajdonaként bekebelezte, elkobozta, minden kártérítés vagy ellenszolgáltatás nélkül.

Ezek szerint a földreform (és az azzal összebonyolított CASBI) végrehajtása után fennmaradt az 50 ha-ig terjedő birtokok zöme s ezek a birtoknagysággal arányosan növekvő beszolgáltatási kötelezettségek teljesítésével bizonyos mértékig hozzájárultak a közellátás javításához. Ez a helyzet 1949. március 2-ig állott fenn, amikor ezeket a birtokokat – összesen 342.319 ha területtel – kisajátítják, az RMP KB-nak március 3-5-i határozata értelmében pedig megkezdődik a mezőgazdaság szocialista átalakítása. Az ezúttal kisajátított birtokosoknak az ország különböző helyeiben – többnyire illetőségi helyüktől távol – kényszerlakhelyet jelölnek ki.

Így a korábbi birtokstruktúra végleg megszűnt, szociális kihatásaiban fokozta az osztályharcot, termelési vonatkozásban – mivel a végső akkord az ország mezőgazdasági területének alig valamivel több, mint a 2%-át érintette –, alig érezhető változást okozott. Ellenben a mezőgazdasági termelés terén súlyosbította a helyzetet az a két egymás utáni évben (1945 és 1946) bekövetkezett rendkívüli aszály, amely az ország jelentős részét, de különösen Moldvát és Székelyföldet sújtotta. Ez, a mezőgazdaságot általánosságban ért károkon kívül, különösen megnehezítette a háború miatt amúgy is lecsökkent állatállomány pótlásának, regenerálásának lehetőségeit, a takarmányhiány olyan mértéket öltve, hogy az állattartó tömegek kényszerültek az aszály által kevésbé sújtott megyékben szalmát, kukoricaszárat stb., beszerezni, erdő vidékeken pedig az állatállomány áttelelését lombtakarmányra alapozni.

Ebben a szakaszban az osztályharc falun még az 50 hektáros keretben fennmaradt birtokos osztály ellen irányult, de annak 1949 márciusában bekövetkezett felszámolása után annak célpontjává az úgynevezett „kulákság” vált. A kulákká minősítést a helyi közigazgatási szervek és politikai szervezetek végezték, kizsákmányolóknak minősítve mindazokat a tehetősebb elemeket, akinek nagyobb földtulajdon, cséplőgép, malom, posztványoló, olajütő stb. volt a birtokában. Ezeknek nem adtak élelmiszer- és ruházati jegyeket, korlátozták gyermekeik iskolázási lehetőségeit, megemelték beszolgáltatási kötelezettségeit, kizárták őket a társadalmi és politikai élet fórumaiból.

Annak ellenére, hogy a mezőgazdaság szocializálása már előre vetített árnyékát, a föld adásvétele nem szűnt meg, még ha a gazdát cserélt földet nem is telekkönyvezték az új tulajdonos nevére. Ez az irányzat véglegesen csak 1962 tavaszán ért véget, amikor a mezőgazdaság szocialista átalakítása befejeződött, a korabeli fogalmazás szerint „a szocializmus a mezőgazdaságban is végleges győzelmet aratott”.

⁷⁵ A CASBI = Casa de Administrare si Supraveghere a Bunurilor Inamice rövidítése, amely magyarul az Ellenséges Javak Kezelési és Ellenőrzési Alapjára fordítható, de hivatalos magyar neve soha nem volt.

Az 50 ha-ig meghagyott birtokok felszámolása előtt a birtokmegoszlás az országban a következő volt:⁷⁶

Birtoknagyság	A tulajdonosok száma	
	Abszolút számban	%-ban
0,5 ha-ig	901016	16,4
0,5–1 ha-ig	1100852	20,0
1-2 ha	1472785	26,8
2-3 ha	838286	15,2
3-5 ha	697318	12,7
5–10 ha	363678	6,6
10-20 ha	88335	1,6
25-50 ha	22698	0,4
50 ha fölött	15170	0,3
Összesen	5501138	100,0

Ez a nagyarányú birtokelaprózódás nem jelentette feltétlenül és általánosságban a törpe- és kisbirtokok életképtelenségét. Nagyon belterjes művelés mellett még a 2 ha-on aluli törpebirtokos is megélhetett,⁷⁷ a legszerényebb igényekkel.

De ezt példázza az is, hogy – a legsúlyosabb aszály évében, 1946-ban – amint az egy falutanulmányból kitűnik⁷⁸ egy Háromszék (ma Kovászna) megyei, 9 holdas kisgazda állatállománya 2 tehénből, 4 növendék szarvasmarhából, 1 anyakocából és egy 8 hónapos sertésből áll, holdanként 12 q árpat és 18 mázsa búzát aratott s évente vagy 2 évenként egy tenyész bikát, 12–14 süldőt, naponta tejet ad el. Egy másik, akinek csak két kat. hold földje van és 2 kat. holdat felesben művel, 1 holdat pedig bérel, 2 tehenet (egyenként napi 16 liter tejhozammal), 2 üszöborjút, 2 süldőt tart, de már abban az évben eladott egy bikaborjút 2,8 millió lejért és naponta 18-20 liter tejet értékesít (minek akkori ára literenként 1800 lej volt). Ilyen intenzív (és jövedelmező) állattenyésztő gazdálkodást csak úgy lehetett folytatni, hogy a szántóföldnek is 70-80%-án takarmányokat termesztettek, ami nehezen volt megoldható az élelmiszer önellátásra kényszerült, külterjes törpegazdaságokban. És nem ott, ahol a rendkívüli szorgalom, a hozzáértés és az okos gazdasági számtartásra való képesség hiányzott. Az emberi tényező tehát ebben az átmeneti korszakban fontos szerepet játszott mind a termelés színvonalát, mind a szociális viszonyok alakulását illetően.

II/3 A népi demokratikus állam agrárpolitikája

A Román Kommunista Párt 1945. évi Nemzeti konferenciáján lehangzott jelentésében Gheorghe Gheorghiu-Dej elmondta – többek között, hogy: „... az iparosítás képviseli a döntő láncszemet, amely biztosítja az egész nemzetgazdaság lendületét, a feudalizmus maradványainak felszámolását, a munkásosztály növekedését és megerősödését, az ország haladásának és újjáépítésének alapláncszemét. Csak egy saját ipar kifejlesztésével értékesíthetők teljességgel és észszerűen azok a jelentős kincsek, amelyekkel országunk rendelkezik, mezőgazdaság pedig felszerelhető gépekkel, eszközökkel és vegyi termékekkel, amelyek a munka termelékenységét magas szintre emeljék.” (Szabad fordításban)⁷⁹ Bár 1945-

⁷⁶ Agricultura Romaniei 1944–1964. (Szerkesztette: N. Giosan, Bucur Schiopu és D. Davidescu). Buc. 1964. 26. oldal. Az adatokat A. Golopentia és P. Onica: Recensamintul agricol in Republica Populara Romana című, 1948-ban megjelent kiadásának 11. oldaláról veszi át.

⁷⁷ Bodor Kálmán: A három holdas kisgazdának is meg kell élnie. Ágisz-szövetkezet „Hasznos könyvtár” sorozata. Brassó, 1936.

⁷⁸ Lásd: Erdélyi Gazda Naptára, 1947. 91–115. oldalak.

⁷⁹ Agricultura Romaniei 1944–1964. 29. oldal. A kötet a beszámolót nem szó szerint idézi.

ben az RKP még nem egyetlen politikai pártja az országnak, a fenti állásfoglalást az egész népi demokratikus állam gazdaságpolitikája leszövegezésének tekinthetjük, lévén, hogy a fejlődés általános irányvonalkát – végeredményben, akárcsak a többi népi demokratikus államban – a munkáspártok határozták meg. Vagyis: az iparosítás (és ezen belül a nehézipar elsőbbsége) az elsőrendű fontosságú célkitűzés, a mezőgazdaság fejlődésének garanciáját az állam a gépesítésben, vegyszerezésben látja. A mezőgazdaság gépesítése fő célján: a mezőgazdasági munkák racionalizálásán kívül, a munkás-paraszt szövetség erősítését is szolgálja, ami, főként egy ilyen – túlnyomó többségében agrárlakosságú – országban igen fontos volt a népi hatalom megerősödése szempontjából. Ezt a célt szolgálta az állami kezelésben lévő gép- és traktorállomások (románul: stațiuni de mașini și tractoare = SMT), korai megszervezése, amelyek 1948. október 7-én megalakulnak s 1950-ben már 138 működik az országban, mezőgazdaság-szervező szerepet is játszottak, amit Gh. Gheorghiu-Dej egy 1953-as beszédében így fogalmazott meg: „A mezőgazdaság szocialista átalakításában fontos szervezési szerepet töltenek be a gép- és traktorállomások. Ezek hozzájárultak a meglévő társulások és kollektív gazdaságok létrehozásához és hogy ezek nagy hozamokat értek el. Sok GTÁ országunkban valóban a kollektív gazdaságok és társulások termelése szervezőjének mutatkozott.”⁸⁰ (Szabad fordításban).

Habár a párton belül e kérdésben vannak ellentétek – főként az önkéntesség elvének szigorú tiszteletben tartása körül –, 1949. június 24-én felavatják az első kollektív gazdaságokat. (Románul: gospodării agricole colective = GAC). Ezek később észrevétlenül változtatják nevüket mezőgazdasági termelőszövetkezetté (MTSz, románul: cooperativă agricolă de producție = CAP).

Az állam, illetve a párt (az RKP és az SZDP 1948. február 21-23-i kongresszusa – az RMP I. kongresszusa – óta Román Munkáspárt nevet viseli) az infláció megakadályozása és a gazdasági élet megszilárdítása érdekében két stabilizációt is végrehajt: egyet alig 4 és fél hónappal a monarchia megdöntése (1947. december 30.) előtt 1946. augusztus 15-én, a másodikat 1952. január 28-án. Mindkét pénzbeváltásnál korlátozzák a lakosság birtokában lévő régi pénzforgalomban lévő pénz beváltható összegét, s ezzel elvonják a magánkézben lévő pénzüsszegek jelentős részét.

A földtulajdon nagysága alapján a parasztságnak 4 kategóriáját tartják számon. „A földreform után, falun az osztálytagozódás érezhetően megváltozott. Az 1948-i összeírásakor az agrárproletariátus 2,5%-ot, a szegényparasztság 57%-ot, a középparasztság 34%-ot és a kulákság 5,5%-ot tett ki” – írja az *Agricultura Romaniei 1944–1964* című könyv (36. oldal). És így folytatja: „Erre az elemzésre alapozva, a párt megállapította a kis és közepes parasztság vonzását a szocialista nagy gazdaságok felé, és ugyanakkor a kulákság korlátozását, gazdasági erejének fokozatos csökkentését, osztályként való felszámolása érdekében”.⁸¹

Az RMP II. kongresszusának idején (1955. december 23-28, amely elfogadta az ország 2. ötéves tervét is 1956–1960-ra) az ország szántóterületének 26,5%-a tartozott a szocialista szektorhoz s ekkor az állami gazdaságokhoz, kollektív gazdaságokhoz, társulásokhoz és ún. egyszerű társascsoporthoz több, mint 382.000 család tartozott. Más adatok szerint viszont a társulásokhoz abban az évben 206.300, a kollektív gazdaságokhoz 183.200 család, vagyis összesen 389.500 család tartozott. (Lásd alább is.)

A mezőgazdaság szocialista átalakításának ütemét a párton belüli frakció siettetni vélte, de ugyanennek a frakciónak tulajdonították azt a szemléletet is, amely a parasztság anyagi érdekeltiségének szerepét az átalakulás vonzóvá tételében alábecsülte, amint az kitűnik abból a szövegből, amely a kötelező beszolgáltatásnak a szerződéses értékesítéssel való helyettesítésével kapcsolatosan így szól: „Ez a rendszer főként a Luca–Pauker frakcionista

⁸⁰ Gh. Gheorghiu-Dej: *Articole si cuvantari*, 4. kiadás, Buk. 1956., 230. oldal. Idézi: *Agricultura Romaniei 1944–1964*, 278. oldalon.

⁸¹ *Agricultura Romaniei 1944–1964*. 36. oldal. (Szabad fordításban)

csoport eltávolítása után terjedt el, alkalmazását.”^{82/282/bis} Nekik tulajdonították a kötelező beszolgáltatások körüli visszaéléseket is. A beszolgáltatási rendszer 1956-ig állt fenn, amikor helyébe a szerződéses rendszer lépett, ezen az úton biztosítva a központi alap agrártermékekkel való ellátását. (Egyébként a háztáji gazdaságok termésfölöslegeinek szabadpiaci értékesítését később is többször korlátozták s ezek a gazdaságok jelenleg – a nyolcvanas évek vége felé – is kötelesek termelvényeikre: tejre, húsrá, tojásra stb. szerződést kötni az állammal, hivatalos árak alapján).

A kulákság elleni harc sikerességét volt hivatva szolgálni az 1959 márciusában megjelent Nagy Nemzetgyűlés-i törvényrendelet, amely megtiltotta a föld részesművelésbe és haszonbérbe adását, valamint az idegen munkaerő bármiféle kizsákmányolását a mezőgazdasági termelők részéről. Azt a földterülete, amelyet a módosabb földműves nem tudott maga és családja megművelni, köteles volt a helyi hatóságoknak átadni.

II/4 A szövetkezés kezdeti formái

A kollektivizálás előmozdítása – a fokozatosság elvét szem előtt tartva – lépést kell tartson azoknak a feltételeknek a megteremtésével, amelyek biztosíthaták a szövetkezeti gazdaságok eredményes működését. Ilyen előfeltétel volt a géppark növelése, a közös tulajdonban lévő gazdasági épületek megléte, a közösen való gazdálkodás előnyeinek kézzelfogható bizonyítás a parasztság nagy tömegeinek. Ezért a kollektív gazdaságok létesítését kimondó első párthatározatot számos más ilyen követi.

A romániai kollektivizálás folyamatában az a tény, hogy az agrárreform során kisajátított birtokok holtleltári felszerelése, elsősorban épületei nagyrészen a szövetkezeti szektor tulajdonába kerültek át (ahol a nagyobb birtokokból nem állami gazdaságokat létesítettek), megkönnyítette a szövetkezeti formák létrehozását. De előnyt jelentett a tudati ráhatás szempontjából az is, hogy a földreformok során kisajátított területekből viszonylag sokat fordítottak az állami gazdaságok létesítésére, amelyek – minden szempontból kedvezőbb helyzetben lévén, mint az egyéni gazdák és az újonnan létesült szövetkezeti gazdaságok –, vonzerőt, követendő példát jelentettek. Az állami gazdaságok a mezőgazdasági területnek kerekén 30%-át birtokolták és birtokolják, márpedig a kollektivizálás kezdeti éveiben az európai szocialista országok között ilyen magas arányban csak a Szovjetunióban szerepeltek s Csehszlovákia közelítette azt meg.

A parasztságnak a különféle közös gazdálkodási formákba való bevonását megkönnyítette (elméletileg) az a nagy előny, hogy a parasztság megszabadult a földszerzés, földvásárlás évszázados kényszerétől s ezzel munkájának ellenértékét nem fektethetvé be földingatlanba, saját életmódjának, táplálkozásának, lakásviszonyainak kényelmi igényeinek feljavítására használhatta fel (ami a későbbi évtizedekben a módos új házak százezreinek megépítéséhez és drága, városi bútorzat beszerzéséhez, szinte a luxusban való vetélkedéshez vezetett). Ezt a csábító és reális érvet a kollektivizálásra irányuló propagandában, meggyőzésben nem is használták ki eléggé. Márpedig, hogy a földszerzés, vagy akárcsak a föld haszonbérbe vétele (a megélhetés, a vagyoni gyarapodás útjaként) mit jelentett, az kitűnik a II. világháború előtti mezőgazdasági munka javadalmazása, a haszonbérek és a földárak arányából. Így egy korabeli felmérés szerint:⁸³ a föld haszonbére hektáronként így változott 1937-ben Romániában: az I. kategóriába sorolt földeké az ország különböző vidékein, vidékenkénti átlagban 1200 és 3350 lej között; a II. kategóriájú földeké 900 és 2550 lej között,

⁸² I.m. 40. oldal.

^{82/bis} A „Luca-Pauker frakcionista csoport” vezetői Vasile Luca és Ana Pauker központi bizottsági titkárok voltak, akiket kizártak a pártból és elítéltek.

⁸³ Virgil N. Madgearu: Evolutia economiei romanesti dupa razboiul mondial- Independenta Economica kiadása, Buk. 1940., 36. és 37. oldal.

a III. kategóriájúaké 650 és 1600 lej között; ugyanabban az évben a kézi napszám férfi munkaerőnél napi 26,50 és 35 lej között, a női munkaerőnél 22 és 30 lej között, gyermekmunkaerőnél 16,50 és 25 lej között ingadozott. A szántóföld ára 1929-ben – ugyanazon forrás szerint – vidékenként nagy eltéréseket mutatva, 9075 és 44146 lej között ingadozott. Ez azt jelenti, hogy egy férfi családfőnek ott, ahol a bérleti díjak is, a földárak is magasak voltak, egy hektár bérletéért közel 100 munkanapot kellett napszámoként dolgoznia, ahhoz pedig, hogy szántóföldet vásárolhasson – durván számolva – 1300 napszámjának a keresetét kellett feláldoznia, márpedig ennyi napszám teljesítésére, a munka szezonjellegéből következően, legfeljebb 10–12 év alatt volt lehetősége. A különféle szövetkezési formákba való belépése mégsem ment simán a parasztság részéről. Az egyszerűbb formákba: egyszerű társas csoportokba, társulásokba könnyebben léptek be a földnélküliek és a törpebirtokosok, de – amint az alábbi kimutatásból kitűnik – a kollektív gazdaságok szervezése már nehezebben ment, különösen ott, ahol nagybirtok már az 1945-ös földreform előtt sem volt, mert ott, ahol ilyen volt, ott a jól vagy rosszul beinstruált birtok vagyon állagának az előöröklése elég erős vonzatot gyakorolt. Az 1948-ban kezdődött kollektivizálást követően, a tagság (családok) létszáma, az egységek száma és a használatukban lévő mezőgazdasági terület a következőképpen alakult.⁸⁴

A szocialista szektor fejlődésének dinamikája a mezőgazdaságban						
Év	Mezőgazdasági társulások			Kollektív gazdaságok		
	Egységek száma	Családok száma, 1000	Mezőgazdasági terület, 1000 ha	Egységek száma	Családok száma, 1000	Mezőgazdasági terület, 1000 ha
1949	-	-	-	56	4,0	14,3
1952	1834	84,0	187,6	1795	165,5	713,4
1955	4471	206,3	395,4	2152	183,2	905,8
1958	12748	1399,8	2550,6	3028	468,5	1892,5
1961	6677	1080,6	2058,3	6424	2051,0	5973,3
1962 (április)	1317	241,8	433,1	6546	3194	8862,0

Ebből a táblázatból világosan kitűnik, hogy a kollektivizálás első tíz évében a társulások száma gyarapszik nagy lendülettel (1952 és 1958 között kerekén meghétszereződik, míg a kollektív gazdaságok már 1,7-szeresére sem emelkedik), viszont a kollektivizálás befejezése előtti évben a társulások használatában volt mezőgazdasági terület az 1958. évinek egyhatodára zsugorodik, viszont a kollektív gazdaságoké kb. 4,7-szeresére nő.

Általános jelenség volt mind a társulások, mind a kollektív gazdaságok alakulásának kezdeti éveiben, hogy azokat városi nagyüzemek, intézmények, a szakmai segítségen kívül, jelentősen támogatták felszerelésük bővítésében, anyagokkal, szakmunkás csoportokkal stb.

Az első alapszabály értelmében a belépő tagok igavonó állatokat (ökör, ló) nem tarthattak saját tulajdonban, a család élelmezési szükségletére csak 1 tehenet, 5 juhot, baromfit és sertést.

A be nem lépett földművesek mezőgazdasági ingatlanait – amennyiben a társulás vagy kollektív gazdaság területébe ékelődtek – tagosítás során a távolabbi, a nagytáblás művelést nem akadályozó határrészeket adták ki.

Amint az a fenti táblázatból is kiviláglik, a kollektív gazdaságok szervezésében, létszámában nem voltak olyan ingadozások, mint a szocialista tábor egyes országaiban, a fejlődés vonala töretlen volt, mert a politikai irányzatban sem következett be semmilyen lényeges változás. Ezt igazolják az RMP 1951. március 1-i határozata a mezőgazdasági társulások és kollektív gazdaságok megerősítéséről, 1951. szeptember 18-i határozata az ezek

⁸⁴ Agricultura Romaniei 1944–1964. 49. oldal.

létesítése terén végzett munkáról, az élenjáró kollektivisták 1953, márciusában tartott kongresszusának munkálatai, a Minisztertanács 141/1953-as határozata, az RMP KB 1956. július 16–17-i plenáris ülésének határozata stb.⁸⁵

Az egész mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom kezdeti időszakára jellemző volt az állattenyésztés alárendelt szerepe a gazdaságok össztermelési értékének alakulásában, ami a közösbe bevitt állatok kis számával és a beruházási alapokból állatvásárlásra, szálláshelyek építésére felhasznált arányrész csekély voltával magyarázható. Általánosságban is jellemzőnek tekinthető az országban is elsők között alakult börvelyi (Szatmár megyei) kollektív gazdaság össztermelése – állami beszerzési árakon számított – értékének üzemágak szerinti megoszlása,⁸⁶ miszerint 1952 és 1956 között az állattenyésztés az össztermelésből 1952-ben 7,9, 1953-ban 7,3, 1954-ben 7,8, 1955-ben 6,9 és 1956-ban mindössze 6,7%-ban részesült. Ez a tendencia lényegesen csak a kollektivizálás befejezése (1962) után változott meg, azután is azonban sok időnek kellett eltelnie, amíg az állattenyésztésből származó jövedelem megközelítette a növénytermesztésből származót.

II/5 Az újjáépítés eredményei a mezőgazdaságban

Amint már láttuk, a II. világháborút követő első években a mezőgazdaság háborús kárainak kiheverését és az újjáépítés eredményeinek gyorsabb jelentkezését két egymást követő, rendkívül aszályos év is akadályozta. Az európai politikai helyzet is, de egyébként is az államvezetés gazdaságpolitikája az ipar és azon belül is elsősorban a nehézipar minél gyorsabb fellendítését, az ipari termelés fokozását helyezte előtérbe. Ez is, de az anyagi lehetőségek korlátozottsága is, azt eredményezte, hogy az állami beruházásokból kevés jutott a mezőgazdaságnak, azt is elsősorban a gépállomások szervezésére, gépállományuk növelésére, valamint a mezőgazdasági gépeket gyártó ipar fejlesztésére kellett fordítani. Így érthető, hogy a nemzeti jövedelem előállításában a mezőgazdaság fajsúlya csökkent, illetve nem tartott lépést a többi népgazdasági ágak erőteljesebb növekedésével. Így, az 1938. évet 100-nak véve, az 1948-as és 1950-es arányszámok a következőképpen alakultak:⁸⁷

	1948	1950
Nemzeti jövedelem összesen	66	98
Ipar	94	164
Építőipar	78	238
Mező- és erdőgazdaság	59	70
Áruszállítás és a termelést szolgáló távközlés	60	81
Kereskedelem, közétkeztetés, beszerzés, begyűjtés és felvásárlás	45	59
Egyéb ágazatok	64	75

Míg tehát az iparból származó nemzeti jövedelem az utolsó békeévinek 164%-át érte el 1950-re, addig a mező- és erdőgazdaságból származó alig 70%-át. Még kedvezőtlenebb az összehasonlítás a mezőgazdaságra nézve, ha az építkezéssel hasonlítjuk össze, különösen hosszabb távon, mert például 1956-ban az építőiparból származó nemzeti jövedelem az 1938. évinek már 629%-a, míg a mező- és erdőgazdaságé még mindig csak 73%-a (s csak 1955-ben haladta meg – 118%-kal – az 1938. évit).

⁸⁵ Benke S. dr. – Opra P. dr.: A kollektív gazdaságok jövedelme. Mezőgazdasági és Erdészeti Állami Könyvkiadó, Buk. 1956. 8. oldal.

⁸⁶ Opra P. – Benke S.: A börvelyi „Előre” kollektív gazdaság. Földművelésügyi és Erdészeti Minisztérium. M.E.Á.K Buk. 1958. 25. oldal.

⁸⁷ Anuarul statistic al R.P.R. 1958., 69. oldal.

Az 1944–1949-es korszakban a mezőgazdasággal szembeni hitel és beruházási politikát az a körülmény is kedvezőtlenül befolyásolta, hogy a politikai felfogás szerint a magángazdálkodás magában rejtette a kapitalizálódás veszélyét s ezért az államik támogatás csak az állami gazdaságok, gépállomások és a szórványosan alakuló közös gazdaságok felé irányult.

A pénz fokozatos hígulása – amely először 1947 nyarán érte el csúcspontját – elősegítette ugyan az állami beruházásokat más téren, a földművesség bizalmát viszont csökkentette s a fejlesztést szolgáló magánberuházásokat mérsékelte, az áruforgalmat destabilizálta. Igaz, az agráröllő bezárult, sőt a mezőgazdasági árutermelőkre nézve nagyon kedvezően (a városi élelmiszerfogyasztókra nézve nagyon hátrányosan) alakult.

Az állampolitika célkitűzéseit szolgálta az 1948-as radikális tanügyi reform is, amely a felekezeti iskolák megszüntetése mellett számos új szakiskolát, ipari középiskolát, köztük mezőgazdasági szakoktatási intézményt hozott láétre s ezzel megnyitotta az útját az alsó-, közép- és felsőfokú mezőgazdasági szakemberképzés nagyarányú kibővítésének. Az ilyen új típusú iskolák között jelentős számmal szerepeltek az élelmiszeripari (tej-, hús-, hűtőipari stb.) szakiskolák is, ami a mezőgazdasági termékeket feldolgozó iparágak fejlődési lehetőségeihez is jelentős mértékben hozzájárult. Ezekben az iskolákban az oktatás már a nagyüzemi viszonyokat tartotta szem előtt, ami természetes következménye volt az ipar, bankok és biztosító társaságok 1948. június 11-i államosításának.

A pártpolitikában a munkás-paraszt szövetség erősítése mindvégig a program fontos pontja volt, az állam anyagi erejét azonban még elég sokáig az iparra kellett koncentrálni, mindaddig amíg a szocialista nagyüzemi termelés a mezőgazdaságban is biztosítékot nyújthatott a beruházásoknak olyan felhasználására, amelynek révén a mezőgazdaság jövedelméből a gazdaság más szektorait lehetett fejleszteni. Ez kiviláglik abból is, hogy például az 1951-55-ös ötéves tervben (periódusban) a nemzetgazdaságba 57713 millió lejt, ugyanakkor a mezőgazdaságba 5789 millió lejt, vagyis a teljes összeg alig valamivel több, mint 10%-át ruházták be.

A közös gazdaságokba, elsősorban a mezőgazdasági társulásokba való belépésnél fontos szerepe volt az egyre szigorodó beszolgáltatási rendszernek, amely olyan – anyagi és társadalmi – terheket rótt a parasztságra, de különösen a kulákká nyilvánított, de tehetősebb kis- és középparasztságra, hogy az e terhektől való szabadulás egyetlen lehetőségét a társulásba, egyes helyeken a kollektív gazdaságba való belépésben látta.

A társulásoknak a kollektív gazdaságokénál nagyobb vonzerejét bizonyította, hogy míg a kollektív gazdaságokba belépett családok száma az 1949. évi 4000-ról 1958-ig csak 468.500-ra gyarapodott, addig a társulásokba belépett családok száma 1958-ban elérte az 1.399.800-at. Nagyobb lélekszámú községekben – a lakosság különböző csoportjai érdekeinek megfelelően – több társulás is alakult. Így például a Gyergyói-medence peremén, a havasok lábánál fekvő Gyergyóújfaluban 1959-ben 3 társulás is alakult: az Aranykalász, a Kőrösi Csoma Sándor és a Győzelem Útja nevűek.⁸⁸ Ezek 1962-ben aztán közös kollektív gazdaságban egyesültek, de hogy a közös gazdaságból származó jövedelmek milyen szerények voltak, azt bizonyítja, hogy – ugyanazon szerző szerint – a kollektív gazdaság termelési értéke 1962–1965 között évi átlagban 3 és 6 millió lej között mozgott. A község lakossága már 1910-ben 4.225 fő volt, tehát ha ezt vesszük érvényesnek 1962-ben is, egy főre mindössze évi kereken 700 lej jut (míg 1986-ban – amikor a mezőgazdaságban már csak 694 személy dolgozik az 5.930-as összlakosságból – az MTSz-ben megtermelt érték 50.434.000 lej volt).

⁸⁸ Lásd: Garda Dezső: Gyergyóújfalu a szocialista fejlődés útján. Korunk, 10/1987, 838–841. oldal.

III. A mezőgazdaság szocialista átalakításának általánossá válása

III/1 A szocialista agrárátalakulás programja és az átszervezés ellentmondásai

A Román Népköztársaságban 1949-ben és 1950-ben két egyéves terv volt érvényben. Az ország első (1951–55-ös) ötéves tervéről szóló jelentésben⁸⁹ ez olvasható: „A Román Népköztársaságban teljes fejlődésben lévő szocialista iparunk van, amely jóval túlszárnyalta a háború előtti színvonalat, mezőgazdaságunk azonban még elmaradt műszaki színvonalú, kistermelő mezőgazdaság, amelyben a tőkés termelési mód van túlsúlyban.”

Majd (uo. 17. oldal): „A Román Népköztársaság nemzetgazdaságának fejlesztésére irányuló állami ötéves terv törvényjavaslata, a Román Munkáspárt Központi Vezetősége Politbürojának 1950. április 13-i ülésén hozott határozata értelmében, a következő alapfeladatot szabja meg: ... Az ország szocialista iparosítása olyan mértékben, hogy az első ötéves terv befejezésekor a RNK fejlett szocialista iparral és túlnyomó részben gépesített szocialista mezőgazdasággal rendelkező országgá váljék.”

A mezőgazdaság előtt álló feladatokat ugyanez az előadói jelentés így összegzi: „Első ötéves tervünk alapvető feladata a kis parasztgazdaságok fokozatos áttérése a szocializmusra kollektív nagygazdaságok létesítése útján, olyan mértékben, hogy az ötéves terv Román Népköztársaságén a mezőgazdaságban a szocialista szektor legyen túlsúlyban.” (17–18. oldal).

Amikor e jelentés elhangzik, még ez a helyzet: „Jóllehet a mezőgazdaság szocialista szektora fejlődik, az egész mezőgazdaságnak még csak a 8,5%-át teszi ki. Ellentmondás van tehát szocialista iparunk és a kistermelésen alapuló mezőgazdaságunk között; ezt az ellentmondást a mezőgazdaság szocialista átalakításával kell felszámolni.” („Jelentés”, 16. oldal).

Az ipar fejlesztésének egyik fő feltételét az államvezetés a villamosítás gyorsütemű megvalósításában látta, mert ezt az elsőbbséget élvező nehézipar megkövetelte. De – amint az a már idézett „Agricultura Romaniei 1944–1964” című munkából látható – a villamosítás üteme elmaradt az előirányzattól, ugyanis (a 381. oldalon) ezt állapítja meg: „1963 végére a világosság 5529 falu házaiba és utcáiba, valamint az összes állami gazdaságokba és gép- és traktorállomásokba hatolt be. Megemlítjük, hogy ezek közül 4680 falut (84,6%) az 1951–1963-as periódusban villamosítottak, és csak 849 falut (15,4%) villamosítottak összesen 1951-ig.”

Az a célkitűzés, hogy az első ötéves terv végén a szocialista szektor legyen túlsúlyban (lásd fentebb), szintén túlzott elvárásnak bizonyult, amennyiben 1955 végén az egész mezőgazdasági területnek még 65,30%-a, a szántónak éppen 74,1%-a, a kaszálóknak 89,1%-a és a szőlőknek 83,6%-a volt magántulajdonban. Mi több, 1956-ban az ország egész állatállományának még túlnyomó többsége a háztáji és az egyéni gazdaságok tulajdonában volt. Így 4.800.000 főből álló szarvasmarha állományból 4.577.800 (95,3%), a 11.120.000-es juhállományból 9.816.700 (88,2%), az 1.150.000-es lóállományból 990.300 (86,1%) volt a háztáji és az egyéni gazdaságokban. De az állati termékek mennyisége tekintetében sem volt lényegében más a helyzet, amennyiben az 1955-ben összesen megtermelt húsból a háztáji és az egyéni gazdaságok részesedése kerekén 88%, a tejtermelésből 96%, a tojásból 98% volt. Ezért a városi lakosság élelmiszerellátásában sok zökkenő állott be s az államvezetés kénytelen volt egy ideig a beszolgáltatási rendszert fenntartani, majd a szerződéses rendszerre áttérni, amelyben az önkéntesség elvét többnyire úgy alkalmazták, hogy bizonyos „kedvezményeket” (pl. a legeltetési jogot, takarmány juttatást stb.) szerződéshez kötöttek.

Az árpolitikában mindvégig, tehát a kollektivizálás befejezése (1962) után is az maradt az uralkodó elv, hogy a termelői árakat minél alacsonyabban tartani, mert ez előfeltétele annak,

⁸⁹ Miron Constantinescu: Jelentés a Román Népköztársaság nemzetgazdasága fejlesztésének ötéves tervéről (1951–1955) a RMP KV 1950. december 12–13-i plenáris ülésén. Kiadja a Román Munkáspárt. 1951. Fordította a Román Munkáspárt Kiadójának magyar szerkesztőbizottsága.

hogy a fizetéseket se kelljen jelentősen emelni s így – visszafogva a bérkirárlást – meg lehessen előzni az inflációt. Ez azt eredményezte, hogy a mezőgazdasági termékek hivatalos és szabadpiaci árai között olykor 300-400%-os különbségek adódtak, amelyek az 1980-as évek második felére – amikor a városi lakosság ellátásában már újra a jegyrendszer, fejkvóta került bevezetésre – egyes termékek (pl. szemeskukorica) elérték a 900–1000%-ot is.

Az ipar és a mezőgazdaság szocialista fejlődésének ütemében tapasztalható ellentmondás feloldásának szükségessége is közrejátszott annak az 1956. júliusi párthatározatnak a születésében, amely „fölveti a szükségességét annak, hogy hazánkban is meghonosítsuk a járadékos termelőszövetkezeteket, mint a mezőgazdaság szocialista átalakításának egyik formáját”.⁹⁰ Mint láttuk ezelőtt a szövetkezeti szektorban 2 társulási forma és a kollektív gazdaság szerepelt, amelyekben földjáradék nem volt. Azzal, hogy a járadékos termelőszövetkezet a tagoknak a bevitt földért és leltárért a tiszta jövedelem 25%-át ígerte, a más szocialista mezőgazdasági típusokba belépni tartózkodók számára akarták a belépést vonzóbbá tenni.

Ez az új szövetkezeti típus azonban nem került gyakorlati megvalósításra, elméleti lehetőség maradt. Egyébként akkor (1958) még nem használják a „termelőszövetkezet” elnevezést, csak a „kollektív gazdaságot”, először termelőszövetkezetekről csak Ion Gheorghe Maurer miniszterelnök tesz említést 1965-ben, egy kolozsvári beszédében, s ezután veszi át a sajtó ezt az elnevezést.

III/2 Az agrártársadalom szélső pólusainak felszámolása (gazdag-paraszttság likvidálása, az agrárszegénység és a dolgozó paraszttság útjai)

Annak a sztálini elméletnek megfelelően, amely szerint az osztályharcnak fokozódnia kell a szocializmusban, a Román Munkáspárt Központi Bizottsága – miután 1949. március 2-án kisajátítja a reform során még meghagyott 50 ha-os birtokokat – március 3-5 én határozatot hozott a mezőgazdaság szocialista átalakításáról. Mivel a volt 50 ha-os birtokosoknak – mint már láttuk – kényszerlakhelyeket jelöltek ki, az osztályharc a kulákká minősített középparasztok (malom, ványoló, cséplőgép, traktor tulajdonosok stb.) ellen fokozódott, a korjelszava szerint „korlátozni” kellett a kulákokat. A társulások és a kollektív gazdaságok gyorsütemű szaporodása (1958-ban már 15.776 ilyen egység van, míg az ország falvainak száma 15.222 volt) indokolta tette az 1950-es évek közepe után a kulák minősítés felszámolását. Az alakuló társulások és kollektív gazdaságok vezetőségében általában (de nem mindenütt) a paraszttság legszegényebb elemei jutnak szóhoz. Így egyazon településen belül a volt szegényparaszttság és a módosabb középréteg közötti jövedelmi viszonyok nagyrészt kiegyenlítődnek a teljesített munkanapok fejében, mert a társulásokban, kollektív gazdaságokban sok munkanapot (munkaegységet) teljesítő tagok jelentős mennyiségű mezőgazdasági termékhez jutnak, míg a még egyénileg gazdálkodók állammal szembeni kötelezettségei (beszolgáltatás, szerződés) nagymértékben korlátozzák jövedelmüket. (Akkoriban nem volt ritka, hogy egy-egy jól dolgozó kollektivistá 13-20 mázsa búzát s esetleg még több csöveskukoricát vitt haza, míg most, a 80-as években a termelőszövetkezetek már alig juttatnak a tagságnak gabonát s általában terményeket.)

Annak ellenére, hogy az ipar össztermelésének értéke 1956-ban az 1938. évének 331%-át érte el, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az 1950. évi 74,3%-ról 1956-ra azok 69,6%-ra, vagyis még 5%-kal sem csökkent, tehát az a nagyarányú elvándorlás a mezőgazdaságból az iparba (és más ágakba), illetve faluról városba, amely a kollektivizálás befejezése után következett be, még alig indult meg. Amíg a társulások és a kollektív gazdaságok naturáliákban annyit tudtak juttatni a tagságnak, hogy a saját kenyérgabona

⁹⁰ „A falu kalendárium 1958”. Kiadja a Falvak Dolgozó Népe szerkesztősége. 132. oldal.

szükségletükön felül az állattartás szükségleteit is fedezni tudták, nem könnyen cserélték fel kerestetüket a városi munkásságéval. Csak egyetlen példát az akárhány ezerből: a Maros megyei Kutyfalváról szóló riport szerint:⁹¹ „Az idén is például előlegként két kiló búzát, hat kiló csöves kukoricát és öt lejt osztottak már. Itt csak két kollektivistát említünk meg, feltesszük a kérdést, hány egyéni gazda cserélne velük?

László István Bogáti: 12 mázsa búza, 43 mázsa kukorica, 23 mázsa széna, 3555 lej...

Kocsis Miklós: 14 mázsa búza, 49 mázsa kukorica, 26 mázsa széna, 4065 lej...

S még hátra van a számadás.”

A társulásokban a tagság még több termékhez jutott, hiszen ott eleinte a bevitt föld után a szétosztásra kerülő termények 40%-át, a végzett munkanapok után azoknak 60%-át kapták a tagok. Később – a kollektivizálás befejezéshez közeledve – ezt az arányt 20 és 80%-ra módosították, egyre jobban kihangsúlyozva a földmagántulajdon fajsúlyának csökkenését, s ezzel is vonzóbbá téve – elsősorban a földnélküliek számára – a kollektív gazdaságok alakítását.

Az állampolitikában, pártpolitikában az agrárátalakulás fő szempontjait illetően a szövetkezesítés megindulásától kezdve annak befejezéséig semmilyen változás nem állott be. Olyan megtorpanás vagy éppen visszaesés, mint a szocialista tábor egyes országaiban (például 1956-ban Magyarországon és Lengyelországban), Romániában nem következett be, ami kitűnik a következő táblázat adataiból.⁹²

A mezőgazdaság szövetkezesítésének aránya 1950–1959-ben (az év elején)

Év	A szövetkezeti egységbe foglalt paraszti gazdaságok száma		A szövetkezeti szektor szántóterülete		A szövetkezeti szektor mezőgazdasági területe	
	Abszolút számokban	Az összes paraszti gazdaságok %-ában	Abszolút számok (ezer ha-ban)	Az egész szántóterület %-ában	Abszolút számok (ezer ha-ban)	Az egész mezőgazdasági terület %-ában
1950	4042	0,1	13,1	0,1	14,3	0,1
1951	67719	2,1	262,5	3,1	288,9	2,6
1952	75379	2,4	274,4	3,2	301,5	2,7
1953	255435	7,9	851,3	10,2	901,0	8,2
1954	271065	8,3	961,2	11,9	1037,2	9,8
1955	317686	9,6	1075,2	13,0	1183,1	11,3
1956	389542	11,5	1179,8	14,2	1301,2	12,4
1957	683902	19,8	1691,0	20,1	1837,5	17,3
1958	1453313	41,3	3365,3	40,0	3607,6	34,0
1959	1868265	52,1	4071,9	48,3	4442,9	41,8

A szövetkezesítés ütemét és arányait illetően nagy különbségek voltak a 16 tartomány között. Voltak, amelyekben 1959-re a szövetkezeti szektorhoz tartozó mezőgazdasági terület nem érte el a tartomány egész mezőgazdasági területének 20%-át (Bákó, Nagybánya tartományok), volt, ahol meghaladta a 60%-ot (Galac, Temes tartományok), Konstanca tartományban pedig elérte a 97%-ot. Ugyanebben az évben (1959) az egyéni gazdaságok használatában volt a mezőgazdasági terület 27,3%-a és ezen belül a szántó 26%-a, az állami gazdasági egységekben a mezőgazdasági terület 28,6%-a és ezen belül a szántó 16,4%-a.⁹³

Az iparosítás maga után vonta a falusi lakosság városokba áramlását, de ez még mindig mérsékelt volt a hatvanas évek közepéig. Míg 1930-ban a 14.280.729 lakosból 11.229.476 (78,6%) élt falun, ezek aránya 1958-ban 68,3%-ra csökkent, de abszolút számokban több volt,

⁹¹ Falvak Dolgozó Népe, Bukarest, XIV. (XXVII.) évf. 48. (600.) szám, 1958. dec. 2. 11. lap.

⁹² Anuarul statistic al R.P.R. 1959., 198. oldal.

⁹³ Anuarul statistic al R.P.R. 1963., 100. oldal

mint 1930-ban (12.331.223), mert közben az összlakosság 18.058.604-re szaporodott. A foglalkoztatott lakosságnak még 1958-ban is 69,3%-a a mezőgazdaságban dolgozott, ami azt jelenti, hogy a városlakók egy része is foglalkozásként űzte a mezőgazdálkodást.

III/3 Az ipar és az agrártermelés fejlődésében előálló fáziskülönbség okai és következményei

Az eddig elmondottakból is ki kell tűnnie, hogy a párt- és államvezetés felfogásában az ország gazdasági függetlenségének *conditio sine qua non*-ja az ipar, elsősorban a nehézipar kifejlesztése, a gépipar olyan kiterelvényesítése, hogy a hazai gyártás a legtöbb alapvető gépszükségletét fedezni tudja. E felfogás szerint a mezőgazdaság fejlődése is elsősorban a gépesítés üteméhez van kötve, a gépesítés eszközeit pedig a hazai iparnak kell – túlnyomó többségében – előállítania, a külföldtől való függőség arányait a minimálisra korlátozva. Ez azt jelentette, hogy az ország gazdasági erejének javát az iparfejlesztésre kellett koncentrálni s ami a beruházásokból a költségvetésben a mezőgazdaságra jutott, az is elsősorban a mezőgazdasági gépgyártást, műtrágyagyártást szolgálta, míg magára a mezőgazdasági termelésre, a meliorációs munkálatokra, a mezőgazdasági üzemek korszerűsítésére stb. kevesebb pénz jutott.

Ezen a gazdaság- és pénzügypolitikai szemléleten kívül az is hozzájárult az ipar és a mezőgazdaság fejlődése közötti fáziskülönbség kialakulásához, hogy a nagyipar már 1948 óta teljes egészében az állami szektorhoz tartozott, míg a mezőgazdaság még 1960-ban is csak részben tartozott nem is az állami, hanem csak a szövetkezeti szektorhoz. Az uralkodó elv pedig az volt, hogy a magángazdálkodás támogatása ellentétben állna a mezőgazdaság teljes szocializálásra irányuló politikai célkitűzésekkel, tehát nem lehet egyenlőségjelet tenni a mezőgazdaság támogatása és a mezőgazdasági termelők támogatása közé.

Az iparfejlesztéshez szükséges anyagi eszközök előteremtésének szinte kizárólagos bázisa a mezőgazdaság volt (és az is maradt), ahonnan a megtermelt értéktöbbletet folyamatosan el lehetett vonni, a beszolgáltatásra kötelezett vagy szerződés alapján átvett termékek árát mindig az államra nézve kedvezően szabályozva.

A párt III. kongresszusán tartott jelentésének bevezető részében Gh. Gheorghiu-Dej a következőket mondta:⁹⁴ „A párt politikáját a szocializmus szakadatlan offenzívája, az ország iparosításának, a mezőgazdaság szocialista átalakításának, a kulturális forradalomnak a következetes valóra váltása jellemzi.” Ugyanebben a jelentésben az 1960–1965. évi beruházások 170–180 milliárd lejmel szerepelnek, amelyből 100–105,8 milliárdot (58,8%) az iparra, 22,1-23,4 milliárdot (13%) a mezőgazdaságra irányoznak elő.

Ezen a pártkongresszuson az előadói jelentés még így fogalmaz: „Előreláthatóan 1965-ig befejeződik a mezőgazdaság kollektivizálásának folyamata”. (Uo. 50. oldal). Mint már jeleztük, ez már 1962-ben megtörtént, ami azt jelenti, hogy a kollektivizálás folyamatát – az egész szocialista táborhoz hasonlóan – Romániában is jelentősen felgyorsították.

Az anyagi termelés különböző szféráiban bekövetkezett változásokat, különösen az ipar és a mezőgazdaság nemzetgazdasági súlya közötti diszparitást, fáziskülönbséget jól mutatja a nemzeti jövedelem dinamikájára vonatkozó néhány alábbi adat:⁹⁵

⁹⁴ Gh. Gheorghiu-Dej: Az RMP KB jelentése a párt tevékenységéről a II. és a III. pártkongresszus közötti időszakban, az 1960–1965. évi népgazdaság fejlesztési tervről és a 15 éves távlati gazdasági tervvázlatról – 1960. június 20. – Politikai Könyvkiadó. Bukarest., 1960. 5–6. oldal.

⁹⁵ Az 1964. évi Anuarul statistic al R.P.R. 119. oldali táblázata alapján.

A nemzeti jövedelem dinamikája 1948-ban, 1950-ben, 1957-ben és 1963-ban (összehasonlító árainak számolva)

Év	Teljes nemzeti jövedelem	Ipar	Építés	Mező- és erdőgazdaság	Szállítás és távközlés	Áruforgalom	Más ágazatok	Egy lakosra jutó nemzeti jövedelem
1948	67	94	78	59	69	49	64	66
1950	99,5	164	238	70	81	65	75	95
1957	206	415	657	110	221	91	89	180
1963	336	885	12-szeres	112	400	115	97	279

Világos tehát, hogy a mezőgazdaság szerepe a nemzeti jövedelem előállításában azért nem növekedhetett tényleges fajsúlya arányában, mert az állami szektor beruházásaiból alig részesült, a rendszer a fő növekedést az iparban és építkezésben kívánva elérni. Ezt – amint ugyancsak az 1964. évi statisztikai évkönyvből kitűnik – bizonyítani látszik az is, hogy az 1950. évi termelést 100-nak véve, 1963-ra az ipari termelés 502%-ra, míg a mezőgazdaság össztermelése csak 170%-ra emelkedett, de ez 1938-hoz viszonyítva még mindig csak 126%-ot jelentett.

III/4 Az újonnan (tömeges átszervezéssel vagy anélkül) kialakult agrárstruktúra és termelés

Az agrárstruktúra változásai az 1949 és 1962 közötti időszakban egyértelműen az állami és szövetkezeti tulajdon fokozatos megerősítésére mutatnak. Míg az állami gazdaságok területe alig változik, addig a társulások területe egy darabig, majd a kollektív gazdaságoké 1962-ig rohamosan nő, az egyéni gazdaságoké csökken. Így alakul ki a kollektivizálás befejezésére az a helyzet, hogy 1963-ban a mezőgazdasági összterület (14.723.500 ha) 29,9%-a van állami tulajdonban, (s ebből 13,1% jut az állami gazdaságokra), 61,2% a kollektív gazdaságok részesedése (amelyből 6,5%-ot tesz ki a háztáji használatban lévő terület), 3,0%-ot művelnek társulásokban és 5,9% maradt egyéni tulajdonban (ami 872.000 ha-t jelentett). (Ez az arány úgy módosult, hogy az állami egységek részesedése 30,6%-ot, a mezőgazdasági termelőszövetkezeteké 60,0%-ot, a háztáji – ezen belül – 6,0%-ot tett ki, az egyéni tulajdonban lévő pedig 9,4% maradt, tehát az 1963-ban társulásokban művelt terület nagyjából az egyéniéi által birtokolthoz került 1984-re). Miután a közigazgatási beosztás megváltozott, megszűntek a tartományok és létrejöttek az új megyék (1968. február 16.), kitűnik, hogy hol voltak a nagyüzemi művelésre legkevésbé alkalmas területek, ahol tehát nem volt célszerű kollektivizálni. Így például a mezőgazdasági terület 32,2%-a maradt egyéni használatban Fehér megyében, 27,6%-a Beszterce-Naszódban, 28,7%-a Krassó-Szörényben, 29,8% Gorjban, 40,7% Hunyadban, 31,2% Máramarosban, 26,7% Suceavában, 25,3% Vilceában stb. Ezekben a megyékben, s még néhányban, a kisárutermelés kedvezően éreztette hatását a közellátásban azokban az években – főként 1980 után – amikor a többi megyékben ellátási nehézségek léptek fel.

A foglalkoztatott lakosság megoszlása 1950 és 1960 között a nemzetgazdaság két fő ágán belül így változott: 1950-ben az iparban dolgozott a foglalkoztatottak 12,0%-a és a mezőgazdaságban 74,1%-a, 1961-ben az iparban 16,2%, a mezőgazdaságban 63,1%. Tehát míg az ipari dolgozók aránya ez alatt a 11 év alatt csak 4,2%-kal nőtt, addig a mezőgazdaságban dolgozóké 11%-kal csökkent.

A mezőgazdasági termelésen belül az össztermelés értéke 1950 és 1961 között az 1938. évinek 74%-ról 133%-ára nőtt, de ezen belül a növénytermesztésé csak 121%-ára, míg az állattenyésztésé 159%-ára. Ez 1950-ben úgy oszlott meg, hogy a növénytermesztés állította elő az összérték 61,4%-át és az állattenyésztés a fennmaradó 38,6%-ot, míg 1961-ben ez az arány: 63,8% és 36,2%, vagyis – az elvárásoktól eltérően – az állattenyésztés súlya csökkent.

A termelésben az évenkénti – főként az időjárási tényezőknek – tulajdonítható ingadozások gyakoriak, ez pedig a termelés biztonságának, mint a korszerű, fejlett mezőgazdaság egyik jellemzőjének nem kielégítő voltát bizonyítja. Ha megvizsgáljuk a főbb növények termésátlagainak az évi változásait, ez kiderül.

Főbb élelmi növények termésátlagai (q/ha)⁺

Búza	Kukorica	Napraforgó	Burgonya	Cukorrépa
10,3	10,4	8,7	77,2	153,5
9,4	6,2	3,0	39,1	89,2
8,0	7,4	4,2	69,5	88,4
12,5	10,8	6,0	87,0	158,4
10,7	8,5	5,7	92,7	89,2
14,4	11,2	8,3	96,8	116,1
8,7	15,0	8,2	95,4	131,3
12,5	18,0	9	100,6	138,0
8,4	11,0	7,3	103,8	109,3
12,5	17,0	8,5	114,7	155,5
9,8	10,0	7,7	101,8	122,4
13,4	16,0	10,0	103,6	171,1
12,2	15,5	10,7	102,8	170,2
13,4	16,7	10,8	97,5	169,2

⁺ Az Anuarul statistic al R.P.R. 1964 alapján

Amint látható, minden növénynél előfordul egyik évről a másikra 50%-os vagy is nagyobb hozamnövekedés vagy csökkenés, de különösen szembeütő ez a legnagyobb területen termesztett kukoricánál és a vetésterület nagyságát illetően rendkívül erős növekedést mutató cukorrépánál (ennek vetésterülete 1961-ben az 1938. évinek 5,2-szerese volt).

Az állati termelést illetően erőteljes növekedés figyelhető meg. 1950 és 1960 között a főbb állati termékek össztermelése a következő volt:

	1950	1955	1960
Hús, összesen (ezer t élősúly)	644	886	969
Tej, összesen (ezer hl)	22.930	25.726	32.420
Tojás (millió db.)	1.100	1.546	2.355

Egy is szépséghibája ezeknek az adatoknak, hogy a hústermelést az állomány élősúly gyarapodásával mérik, a tejtermelésbe pedig a borjak által (elméletileg) kiszopott tejmenyiség is bele van számítva, tehát nem állapítható meg pontosan az áruhús és az árutej mennyisége.

Ezeknek a mennyiségeknek a túlnyomó részét az egyéni gazdaságok termelték meg, és pedig: 1950-ben a húsnak 89,9%-át, a tejnek 98,1%-át és a tojásnak 99,0%-át; de még 1960-ban is – két évvel a mezőgazdaság szövetkezetesítésének befejezése előtt – a húsnak 53,2%-át, a tejnek 66,4%-át és a tojásnak 65,4%-át. De ha hozzávesszük a háztáji részesedését is, még 1960-ban is mind a három terméknel a két kategória részesedése az össztermelésből meghaladja a 75%-ot. És ez olyan körülmények között, amikor az egyéni és a háztáji gazdaságok támogatása nem állt arányban az állami és kollektív gazdaságok támogatásával.

A zöldség-, szőlő- és gyümölcsstermesztésben a termőterületek jelentős növelése nem hozta meg a várt eredményt az össztermelés növekedése terén, mert – amint egy szaktanulmányban olvasható⁹⁶ „Ezt eléggé jól szemlélteti, hogy míg a gyümölcsök területe 1934–1978 között 69,2%-kal nőtt, az össztermelés 6,9%-kal csökkent, s az 1978. évi

⁹⁶ Korunk, 1980., 7–8. szám, 558–559. oldal. Kolozsvár, 1980

területegységenkénti termésátlag az 1938. évinek alig 56,1%-a.” Majd, ugyanabban a tanulmányban található táblázatból az tűnik ki, hogy a szőlő termésátlaga 1934-38 között 50,8 q/ha volt, míg 1965-ben csak 38,0 q/ha, a gyümölcsösök – együttes – átlagtermése pedig 1934-38-ban 55,9 q/ha, 1965-ben 33,4 q/ha (és 1978-ban is csak 31,4 q/ha).

IV. A mezőgazdaság modernizálása (1962–1980/85)

Mint láttuk, a mezőgazdaságban 1962. áprilisában a szocialista nagyüzemi gazdálkodás – a szövetkezetesítés befejezésével – uralkodóvá vált. Elhárultak tehát azok az akadályok, amelyeket az az aggály váltott ki, hogy a magánkisbirtokok megerősödése egy újabb kapitalizálódáshoz vezet.

IV/1 A modernizálás szocialista nagyüzemi és kisüzemi útjai, valamint azok agrárpolitikai megítélése

Az 1961. évi 6.424 kollektív gazdaság egy részének összevonása (egyesítése) után, 1962-ben 5.398 ilyen gazdaság maradt. Ennek az 5.398 szövetkezeti gazdaságnak a használatában 9.084.700 ha mezőgazdasági terület volt,⁹⁷ tehát a kollektív gazdaságok átlagosan 1.676 ha-val rendelkeztek. Ez megfelelt annak az optimálisnak mondott kiterjedésnek, amelyet Gh. Gheorghiu-Dej, az RMP akkori első titkára a következőképpen fogalmazott meg:⁹⁸ „A tapasztalat azt mutatja, hogy a legjobb gazdasági eredményeket a természeti és gazdasági övezettől, a helyi körülményektől és a termelés jellegétől függően azok a kollektív gazdaságok érik el, amelyeknek 1.500–2.000 hektár földterületük van.”

A párt és állam felfogása szerint az állam és a kollektivisták közötti áttételi szíj szerepét a főiskolai végzettségű szakembereknek kell betöltenie, ezért az ország valamennyi agrármérnökét, állatorvosát, állattenyésztő és kertészmérnökét – az állami gazdaságokban már dolgozók és a mezőgazdasági igazgatásban legszükségesebbek kivételével – 1962. április 1-én kötelező eréllyel kihelyezték az újonnan alakult kollektív gazdaságokba, függetlenül attól, hogy addig hol (tanügyben kutatásban, más szektorokban stb.) dolgoztak s függetlenül attól is, hogy egyetértettek-e vagy sem az ilyen kényszeráthelyezésükkel. Az így kihelyezett agrárszakembereknek a kihelyezéskor adták: egy rend vászon munkásör egyenruhát, 1 pár zsiros bakancsot és egy gumírozott esőkabátot, az első hónapokban a városról kihelyezetteknek napidíjat és kihelyezési járandóságot is amelyiket azután pár hónap múlva megvontak. Így az országban 1961-ben nyilvántartott főiskolai végzettségű 7.655 szakemberből – levonva az oktatásban, kutatásban, igazgatásban, állami gazdaságokban és gépállomásokon, valamint a sajtóban dolgozókat – kollektív gazdaságonként – nagyjából – egy diplomás agrárszakember jutott. Ezeket az állam – a rajoni néptanácsok útján – fizette.

A kollektív gazdaságok tervgazdálkodásában – akárcsak az állami gazdaságokéban – a központi irányítás érvényesült abban a formában, hogy az állami tervszámokat tartományokra, a tartományok rajonokra, végül ezek gazdaságokra bontották le, sokszor figyelmen kívül hagyva a helyi természeti, társadalmi, közgazdasági adottságokat és a termelési hagyományokat.

A kollektív gazdaságokba be nem lépett gazdák saját használatban megmaradt földjeit tetszés szerinti – többnyire a településtől legtávolabb eső – határrészekre adták ki, a gazdaság területeinek tagosítása jogcímén.

⁹⁷ Anuarul, 1966., 230.231. oldal.

⁹⁸ Gh. Gheorghiu-Dej: Jelentés a Román Munkáspárt III. kongresszusán. Politikai Könyvkiadó. Bukarest., 1960. 49. oldal.

A kollektív gazdaságok élén a vezetőtanács állott, amely a közgyűlések közötti időben az ügyeket vezette.

1963-ban felülvizsgálták azt az álláspontot, hogy a kollektív gazdaságok optimális kiterjedése 1.500–2.000 ha és több gazdaságot összevontak. Így 1963-ban már csak 4.870 kollektív gazdaság maradt, majd további egyesítésekkel ezek száma 1965-re 4.680-ra csökkent, az 1962. évi 1.317 társulásból 1965-re mindössze 121 maradt.⁹⁹ A mezőgazdasági terület megosztása pedig szektoronként 1962-ben és 1963-ban az alábbiak szerint oszlott meg (ezer ha):

	Állami egységek ⁺	Kollektív gazdaságok	(Ebből háztáji)	Társulások	Egyéni gazdaságok
1962	4284,5	9084,7	928,9	433,1	885,7
1965	4461,8	8993,9	967,5	62,8	1272,9

^x Ebből az állami gazdaságok (ÁMV-k) használatában csak 1376,9 ezer ha (1962-ben), illetve 2077,0 ezer ha (1965-ben) volt, a többit főként az állami tulajdonban lévő legelők tették ki.

A további években kisebb változások még történtek a területek arányaiban, de lényegesen nem. 1984-re a helyzet így alakult:¹⁰⁰

Állami egységek	Mezőgazdasági termelőszövetkezetek	(Ebből háztáji)	Egyéni termelők
használatában lévő mezőgazdasági terület (ezer ha)			
4581,3	8998,1	908,4	1413,0

Vagyis: az állami egységek és az egyéni gazdák használatában lévő terület nőtt, a többi alig változott. Ha a háztájiban használt területet is a szocialista szektorhoz számítjuk, akkor ennek a szektornak a részesedése az egészből 90,57%.

A modernizálás az egész korszakban szinte kizárólag az állami és termelőszövetkezeti gazdaságokra korlátozódott, amennyiben az agrárpolitikai megítélés szerint az egyéni gazdaságok modernizálást nem tekintették állami feladatnak, azoknak főleg azt a szerepet szánták, hogy termékeikkel a központosított állami alapot gyarapítsák. A kollektív gazdaságokban (termelőszövetkezetekben) a kistermelői szemlélet sokáig uralkodott, ezek lényegében sokszoros nagyságú kisüzemek voltak, amelyek 10–12féle növényt termesztettek és 3–4 fajta állatot tartottak. Gyökeres korszerűsítés először a baromfitenyésztésben ment végbe, mégpedig 1967-től kezdődően, amikor megkezdődött a saját tojó- és húshibridekre alapozott, ipari rendszerű termelés az állami mezőgazdasági vállalatokban. Ennek eredményeként az ÁMV-okban a baromfihústermelés 38%-át használta fel a hazai mezőgazdaság (1.811.100 t-át), míg a többi – az egész nemzetgazdaság exportorientáltságának megfelelően – kivitelre került. De a fejlődés dinamikája, a műtrágyával való ellátottság gyors ütemű javulása így is szembeűnő, hiszen, ha a felhasznált műtrágya mennyiségét az egész mezőgazdasági területre egyenlően osztanánk el, a két statisztikai táblázatból (mezőgazdasági terület és műtrágya felhasználás) az derülne ki, hogy az 1 hektárra jutó műtrágya hatóanyag mennyisége a következőképpen változott (kg-ban):¹⁰¹

	1950	1965	1975	1980	1985
Mezőgazdasági terület (ezer ha)	14324,0	14791,4	14946,4	14963,4	14992,5
Műtrágya	0,4	18,0	62,0	74,4	79,2

⁹⁹ Anuarul Statistic al Republicii Socialiste Romania, 1966., 231. oldal.

¹⁰⁰ Anuarul, 1984., 94–95. oldal.

¹⁰¹ Anuarul, 1984., 116. és 145. oldali adatainak összevetéséből.

Ezek az adatok is azt bizonyítják, hogy az ipari eszközök és anyagok beáramlása a mezőgazdaságba a hatvanas évek közepétől, végétől lendül hirtelen fel, vagyis akkor, amikor a szocialista szektor a mezőgazdaságban uralkodóvá vált és megkezdődött a falusi lakosság erőteljesebb beáramlása a városba. Itt azonban különbséget kell tenni az e téren világszerte – a második világháború után – végbement exodusok jellege között, ugyanis a tőkés országokban a mezőgazdaságból az iparba és más nemzetgazdasági ágakba áramlást a nagyarányú gépesítés és kemizálás siettette, míg Romániában az a furcsa helyzet alakult ki, hogy a mezőgazdaságból való elvándorlás már korábban és gyorsabb ütemben megkezdődött, mielőtt a gépesítés teljes egészében helyettesíteni tudta volna – főként a munkacsúcsok idején – a kézi, emberi munkaerőt, s ezért alakult ki az a helyzet, hogy a munkacsúcsok idején, különösen a betakarítási munkákhoz a városi lakosság egy részét (diákságot, katonaságot, gyári alkalmazottakat stb.) sok tízezres tömegekben kellett (és kell még ma is) kivezényelni a szocialista mezőgazdasági nagyüzemekbe. Pedig a mezőgazdaságban foglalkoztatottak az össze foglalkoztatottak százalékában még 1977-ben is a legmagasabb arányt képviselik a 7 európai szocialista országból, amint az az alábbiakból kiderül.¹⁰²

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának alakulása

Mezőgazdasági foglalkoztatottak az összes foglalkoztatottak %-ában			
	1950	1974	1977
Bulgária	79,5	29,6	25,8
Csehszlovákia	38,6	15,4	14,9
Lengyelország	54,0	30,8	30,8
Magyarország	50,6	22,2	21,9
NDK	27,3	11,4	10,9
<u>Románia</u>	74,3	38,1	34,7
Szovjetunió	47,6	23,4	21,8

A mezőgazdaságban a hatékonyság és az átlaghozamok növelésének egyik jelentős eszköze az öntözés. Az öntözésre berendezett terület növelésének szükségessége minden ötéves tervben kifejezésre jut, végső célkitűzésnek az egész öntözhető terület erre való berendezését jelölve meg. Erőteljesebben a 60-as évek derekától indul meg az öntözőberendezések gyártása és munkába állítása s az öntözésre berendezett összterület növekedése a következő volt:

	1961	1965	1975	1980	1984
Öntözésre berendezett terület, 1000 ha	104,6	222,6	1424,2	2047,5	2599,9

Az állattartásban már az ötvenes évek végén megkezdődött a nagyméretű sertéshizlaldák létesítése, a hatvanas évek derekán a tojás- és pecsenyecsirke telepek szervezése, de a termelőszövetkezetekben az állattartás korszerűsítése, gépesítése még a hatvanas évek derekán is többnyire a klasszikus típusú (többnyire 100 férőhelyes) szarvasmarhaistállók önitatókkal való felszerelése és takarmányelőkészítő konyhák kialakítására korlátozódott. A hetvenes évek elején a hagyományos (fajászlas, hídlásos) tehénistállók helyett nagyon költséges, rövidállásos, betonjászlas, vízöblítéses, kitrágyázási rendszerű komplexumok kezdenek elterjedni, amelyekben a takarmányok kiadagolása is részben gépesítve van. Fellendül a keveréktakarmány gyártás is (ami azonban a 60-as években megtorpan, mert a gyári tápok előállításához szükséges szerves takarmányokat a gazdaságok nem tudják a szükséges mennyiségben szállítani a tápgyáraknak), de szinte kizárólag az állami gazdaságok és a szakosodott, ipari rendszerű állami vállalatokat látják el gyári tápokkal.

¹⁰² Gunst-Lökös: i.m. 241. oldali táblázat alapján.

1966 és 1970 között az állam 37,8 milliárd lejt fordított a mezőgazdaság korszerűsítésére; ebben a periódusban – többek között – 19 ipari sertéshizlaldát létesítettek s egy ilyen hizlalda 135.000 mázsa húst bocsájtott ki.¹⁰³

IV/2 Az agrártermelés, árutertermelés, fogyasztás (paraszi jövedelem) szintjének alakulása

A koncentráció és szakosodás a horizontális és vertikális integráció a nagyüzemi gazdálkodásban egymásba fonódó folyamatok. A marxista szerzők a tőkés világban végbemenő koncentrációt úgy értelmezik, hogy a tőkeerős mezőgazdasági nagyüzemek (és integrált nagyvállalatok) felfalják a kisüzemeket, így az átlagos birtoknagyság állandóan növekszik, az önálló gazdaságok száma csökken. Hogy a koncentrációt (is) hogyan értelmezik Romániában, arra utal az ország akkori földművelésügyi miniszterének 1975-ben megjelent könyvéből az alábbi szöveg:¹⁰⁴

„A koncentráció és a szakosítás folyamatának fejlődés objektív módon elvezet az egységek tevékenységének integrációjához, mind horizontális viszonylatban a valamely gazdasági termék összetevőit megtermelő egységek között, mind vertikális viszonylatban, ahol a mezőgazdasági egységek pontosan meghatározott mennyiségi és minőségi kötelezettségek és időre történő szállítás vállalásával társulnak a feldolgozóipari, a szállító, sőt a forgalmazó egységekkel is.”

A koncentráció és a szakosodás valóban megindult, amint a miniszter említett könyvében írja: „... ami nálunk még indult el fejlődésének útján, különösen a termelőszövetkezetekben.”¹⁰⁵

A horizontális integrációhoz vezető legmegfelelőbb útnak a párt- és államvezetés az agrár-ipari tanácsok létrehozását és ezek keretében szövetkezetközi vállalkozások létesítését találta. Így közös vállalkozásokat hoznak létre – több téves társulásával – bárányhizlaldásra, bikaborjú hizlaldásra, keveréktakarmányok előállítására, tejtermelésre stb. Ugyancsak szaporodnak a szakosított (vetőmagtermesztő, zöldségtermesztő, üszőnevelő stb.) farmok. Az 1969-ben beindított szakosítás 1971. évi helyzetét és a további évekre előirányzott fejlődést az alábbi táblázat szemlélteti.¹⁰⁶

A szövetkezeti szektor termelésének profilozásában beállott változások

Farmtípus	1971-ben szervezve	Távlati előirányzat a profilozási tanulmány keretében
a). Növénytermesztő farmok	3558	8014
- szántóföldi növénytermesztésre	1523	4151
-zöldségtermesztésre	771	936
(ezek közül szántóföldi növénytermesztésre)	(719)	1010
-gyümölcstermesztésre	117	
-szőlőtermesztésre	166	
-vegyes termelésre	306	1533
b). Állattenyésztő farmok	3194	4145
-szarvasmarha tartásra	812	1363

¹⁰³ Falvak Dolgozó Népe, 1971. január 27-i száma, 4-5. oldal.

¹⁰⁴ Angelo Miculescu: A mezőgazdasági termelés koncentrációja és szakosítása. „Ceres” Könyvkiadó, Bukarest, 1975. 196. oldal.

¹⁰⁵ Angelo Miculescu: i.m. 197. oldal.

¹⁰⁶ Angelo Miculescu: i.m. 125. oldal.

(ezek közül hizlalda)	(42)	(154)
-sertéstartásra	179	253
-juhhízalásra	45	273
-baromfigazdaságra	47	104
-vegyes termelésre	2111	1998

Azt, hogy 1972 után mennyi valósult meg a távlati előirányzatban szereplő összesen 12.159 szakosított farmból, megállapítani nehéz, mert a statisztikai évkönyvek ilyen adatot nem közölnek. De ha a koncentráció és a szakosodás folytatódott is, az integráció a horizontálisra korlátozódott, mert egy 1980-as tanulmányban¹⁰⁷ még ezt olvassuk: „A vertikális integráció felső szintjei mezőgazdaságunkban még nem épültek ki, s így az anyagi érdekelttség, mint ösztönző tényező nem érvényesül termelészövetkezeteink integrálódott üzemágaiban sem. Egy 1967-es párthatározat a koncentrációt, a szakosodást és az integrációt a fejlődés tényezőiként nevezi meg; közülük az integráció – főként a függőleges – még nem jutott olyan stádiumba, hogy pozitív termelési tényezőként jelentősnek lehessen nevezni.”

IV/3 Az agrártermelés, árutermelés, fogyasztás (paraszti jövedelem) szintjének alakulása

A mezőgazdasági (bruttó) termelés indexe 1950 és 1975 között a KGST országok között, Romániában és Bulgáriában mutatja a legnagyobb növekedést: 290-et.¹⁰⁸ Ezen belül Romániában a növénytermesztés indexe 276-ot, az állattenyésztés 304-et ér el (míg Csehszlovákiában csak 180-at, Magyarországon csak 191-et). Ez utóbbi elsősorban a létszámnövekedésnek tulajdonítható, ugyanis az állatlétszám ez alatt a 25 év alatt szarvasmarhából kerekén 150%-ra, sertésből 400%-ra, baromfiból 450%/-ra emelkedik, míg az egyedi tehéntejből kevesebb, mint kétszeresre emelkedtek, juhtejből visszaestek, gyapjából 1,7-szeresre, tojásból kétszeresre emelkedtek.

A növénytermesztésben a termésátlagok és össztermés növekedését már láttuk. Ezért itt csak a fontosabb növények össztermési eredményeit foglaljuk össze 5 éves átlagokban, 1951-55-től 1976-80-ig, alábbiakban (ezer tonnában)¹⁰⁹

	1951–1955	1956–1960	1961–1965	1966–1970	1971–1975	1976–1980
Búza és rozs együtt	3338,3	3428,8	4415,7	4748,9	5449,7	6153,7
Kukorica	3934,9	5027,6	5852,7	7239,2	8348,9	11096,4
Borsó	83,2	46,4	119,4	136,3	70,8	10,1
Napraforgó	265,7	362,9	503,8	727,5	761,1	825,4
	1293,1	2233,6	2637,2	3513,1	4757,8	6134,5
Burgonya	2351,3	2883,2	2599,7	2876,9	3386,8	4431,6
Silónövények	330,3	1738,8	5224,4	3763,6	5800,8	5388,2

A mezőgazdaság globális termelése az 1950. évi termést 100-nak véve, 1979-re 365%-ra emelkedett. Hogy ebből mennyi volt az árutermelés, azt a források nem tüntetik fel. Megközelítően ki lehet következtetni abból, hogy az állami kereskedelem útján forgalmazott élelmiszertermékek indexe – 1950-et 100-nak véve – 1970-re 677%-ot ért el, de 1979-re már az 1950-esnek 14-szeresét.¹¹⁰

¹⁰⁷ Nagy Miklós: Az integráció befejezetlen piramisa. Korunk, 1980, 7-8. szám, 556. oldal.

¹⁰⁸ Gunst-Lökös: i.m. 259. oldal.

¹⁰⁹ Anuarul, 1982. 142–143. oldalról válogatva.

¹¹⁰ Anuarul, 1980. 477. oldal.

A fogyasztásra vonatkozó adatok a statisztikai évkönyvekben nem lelehetők fel. Ezekre csak a kereskedelem forgalmából és az ipari termelésből lehet megközelítéssel – következtetni. Az ipari termelés a kiadványokban szereplő élelmiszertermékekből 1938 és 1979 között az alábbiak szerint alakult:¹¹¹

Termék	1938	1950	1970	1979
Hús ⁺ , ezer tonna	170	140	425	1011
Húskészítmények, ezer tonna	7	10	104	247
Hal, ezer tonna	25	11	65	182
Fogyasztási tej (2,5% zsírtartalomra számítva, tejpórral együtt), ezer hl	-	365	4336	7440
Sajt, tonna	-	9981	68178	127200
Vaj, tonna	-	2261	30713	40038
Margarin, tonna	-	-	8924	22574
Cukor, ezer tonna	95	87	377	525
Húskonzervek, ezer tonna	2	2	39	77
Halkonzervek, ezer tonna	0,3	0,8	14	23
Zöldségkonzerv, ezer tonna	2	7	172	342

⁺ Vágóhídon termelt termék, szalonna nélkül

Az élelmiszeripari termelés és a kereskedelmi forgalom statisztikai adatokban jelentkező, rendkívül dinamikus fejlődése és az élelmiszerekkel való tényleges ellátottság között eltérés mutatkozott, olyannyira, hogy a 80-as évek derekán az állam kénytelen volt bizonyos elsőrendű fontosságú élelmiszerek (hús, baromfi, tojás, vaj, liszt, olaj, majd kenyér) jegyrendszeres adagolására áttérni, aminek keretében csak a városi lakosságnak biztosítottak egy minimális havi fejadagot.

A falusi lakosság jövedelmének alapját (amennyiben nem keres városi állásban alkalmazotként is) a térszben végzett munkáért járó javadalmazás és a háztájiban megtermelt termények értékesítéséből származó bevétel képezi. A kollektivizálás befejezését (1962) követő években a termelészövetkezeti tagság javadalmazásának egyetlen formája a teljesített munkanapok (normák) szerinti javadalmazás volt, a nyugdíjjogosultság még nem volt biztosítva, a kollektivisták ingyenes kórházi kezelésben sem részesültek, s mindez nagymértékben mérsékelte a munkateljesítményt. 1971-ben aztán több intézkedés történt a termelészövetkezeti tagok, anyagi, érdekeltségi és szociális kérdéseinek kedvezőbb rendezésére. Így bevezették a garantált havi minimális jövedelmet, amelyet 300 lejben állapítottak meg s azoknak a férfiaknak járt, akik havi 20 napot, és azoknak a nőknek, akik havi 15 napot dolgoznak a térszben. Ugyancsak bevezették az ún. globális akkordot, amely már a teljesítmény, illetve eredmény arányában álló javadalmazást biztosít.¹¹² Még ugyanabban az évben – 1971-ben – ingyenessé teszik a kollektivisták kórházi kezelését, kedvezményt nyújtanak a gyógy- és üdülőhelyre beutaltaknak, a ténylegesen dolgozó kollektivista asszonyoknak 60 napos szülési szabadságot biztosítanak, a kollektív gazdaságokat kötelezik, hogy a tagság központi nyugdíjalapjához hozzájáruljanak. (Ez utóbbi később visszaütött, mert ha a termelészövetkezet – pénzzavarokkal küzdve – nem fizette be a kötelező hozzájárulást, akkor a nyugdíjasok nem kapták meg az egyébként is nagyon szerény nyugdíjukat.)

Az állami gazdaságokban és a mezőgazdasági termelészövetkezetekben dolgozók (a korábbi földművesek) jövedelmére vonatkozó adatok a statisztikai kiadványokban nagyon hiányosak. Így az 1973-as statisztikai évkönyvben csak az alkalmazottak átlagos munkabérét közlik. Eszerint mezőgazdaságban dolgozók átlagos havi bére 1965-ben 1089 lej, 1972-ben

¹¹¹ Anuarul, 1980. 190–191. oldal alapján.

¹¹² Falvak Dolgozó Népe, 1971. január 27.

1408 lej, a munkásoké ugyanabban a két évben 940, illetve 1304 lej. Az 1980-as évkönyvben már „a dolgozó személyzet nettó javadalmazása” szerepel. Eszerint a mezőgazdaságban dolgozók nettó havi keresete a következő volt:¹¹³

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1979
Nettó havi kereset	203	401	703	939	1205	1531	2060

A mezőgazdasági szövetkezeti családok összes fogyasztási kiadásainak megoszlására vonatkozó, a családi költségvetések szelektív vizsgálatára alapozott felmérés szerint¹¹⁴ ezek úgy oszlottak meg 1979-ben, hogy az összes kiadások 63,1%-át fordították élelemre és italokra, 13,7%-át ruházatra és lábbelire, 7,9%-át lakásra stb., míg a művelődésre és nevelésre 3,1%-át. (Ezzel szemben a „dolgozó személyzet” csak 45,7%-át fordította élelemre és italra és 5,5%-át művelődésre és nevelésre.)

A termelőszövetkezeti tagságnak a téveszben végzett munkájáért járó jövedelem nagymértékben ingadozik a téesz tiszta jövedelmétől függően, a háztájiból származó jövedelem pedig attól függően, hogy termelvényeiből mennyit kell leszerződni és beadni hivatalos áron, és mennyit sikerül szabadpiacon értékesíteni, ugyanis a szabadpiaci árak sok esetben 5-6-szorosát teszik ki a hivatalos (szerződéses) áraknak.

Mivel pontos, összesítő adatok a parasztság jövedelmére vonatkozóan nem állnak rendelkezésre, szemléltetésre ragadjunk ki egy tanulmányban közölt adatot, amelyet megközelítő (inkább kedvezőbb) átlagnak is vehetünk.¹¹⁵ Eszerint egy 4 tagú, csak a mezőgazdasági termelőszövetkezetben dolgozó család évi összjövedelme (Szilágynagyfaluban) 1976-ban 21840 lej volt, amelynek 37,1%-a származott az MTSz-ben teljesített munkanapokért járó fizetségből, 13,2%-a a háztájiból és 49,7%-a az állattartásból. Ha az összjövedelmet 2 keresőre és 2 eltartottra osztjuk el, akkor 1 családtagra havi 455 lej jut. (Szerző felmérése szerint nevezett községben 100 mezőgazdasági keresőre 94 eltartott jutott.) A háztartásban elfogyasztott saját termelésű élelmiszerek árát nem számították be a jövedelembe.

Az élelmiszerfogyasztást városban a nyolcvanas évek elején „racionalizálták” s bevezették a jegyrendszert. Például 9182. decemberében egy városi lakos 1 hónapra 1 kg fehér lisztet, 1 kg kukoricalisztet, 1,25 kg kristálycukrot, ½ l étolajat kapott, 1 kg húsról, 1 db csirkéről és 10 tojásról pedig utalványt, amelynek beváltása a véletlen szerencsére volt bízva. (E tekintetben voltak eltérések megyénként és városoként; a falusi lakosság a kiutalt élelmiszerből csak abban az esetben részesült, ha városi munkahelyen dolgozott.)

IV/4 A parasztság számának és arányának megcsappanása, hagyományos társadalmi minőségének átalakulása

A falusi lakosság (lényegében a parasztság) számának és tehát arányának is a folyamatos csökkenése a második világháború utáni Európában általános jelenség, az iparosítás következménye. Ez alól Románia sem kivétel. 1930 és 1979 között a falusi lakosság lélekszáma és aránya a következőképpen alakult:¹¹⁶

¹¹³ Anuarul, 1980. 124. oldal.

¹¹⁴ Anuarul, 1980. 101. oldal.

¹¹⁵ Major Miklós: Kereset és életszínvonal egy szilágysági faluban. In: Változó valóság. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978., 121–122. oldal.

¹¹⁶ Anuarul, 1980. 45. oldal, kivonatolva.

	1930	1948	1956	1966	1970
Lélekszám	11.229.476	12.159.485	12.015.186	11.797.449	1.199.403
Arány, %	78,6	76,6	68,7	61,8	59,2

Tehát az arány kerekén 50 év alatt 27,3%-kal csökkent, de a lélekszám 85.100 fővel gyarapodott. Közben a városi lakosság lélekszáma 3.051.253-ról 10.733.729-re, vagyis 7.682.476 fővel gyarapodott. A folyamat azóta sem állt meg, vagy lassult le. Ez természetesen következik abból (is), hogy az ipari termelés 1979-re az 1938. évinek a 46-szorosára nőtt, miközben az iparban foglalkoztatottak létszáma az 1950. évi 1.000.700 főről 1979-re 3.582.000-re nőtt.

Ez a folyamat természetesen maga után vonta a falusi lakosság életformaváltását is, a falusi lakosság társadalmi szerkezetének gyökeres átalakulását is. A homogén parasztság helyett, amelyen belül a vagyoni helyzet határozta meg a társadalmi rétegződést, három, a megélhetés alapján tagolható családtípus alakult ki: 1. a csak mezőgazdaságból élők, 2. az ingázó kétlakiak, akik esetében a család egy tagja (de esetleg több is) városi fizetéses alkalmazott, de a család többi tagjai téveszben dolgoznak, és 3. ahol a család minden keresője városi, fizetéses munkahelyen dolgozik, de falun laknak.

A hagyományos életforma és a mezőgazdaságban alkalmazott gazdálkodási rendszer, természetstechnika a legtovább azokon a hegyvidéki területeken maradt fenn, ahol az egyéni gazdálkodás nagyobb arányban fennmaradhatott, a terep és egyéb viszonyok nem lévén alkalmasak a szocialista nagyüzemi gazdálkodásra. Ezek a területek – ahol a mezőgazdasági területek nagyobb részét kaszálók foglalják el – az állattenyésztés az uralkodó üzemág, a takarmányozási adottságok miatt (több a szálas- és zöldtakarmány, mint az abraktakarmány) elsősorban a szarvasmarha- és juhtenyésztés.

A közeljövőre vonatkozó tervek szerint az urbanizációnak egészen új dimenziókat kell kapnia: a falvak nagyobb részének lakosságát, fejlődőképesebbnek minősített, agráripari településnek nevezett községekbe kell összevonni s ezzel a városi jellegű települések számát jelentősen megnövelni és – egyidejűleg – a megszűnő falvak helyét mezőgazdasági művelésbe venni, ezzel megnövelve az ország szántóterületét. E terv megvalósulása esetén a hagyományos falusi közösségek, a falusi életforma megszűnik.